

HADTUDOMÁNY

A MAGYAR HADTUDOMÁNYI TÁRSASÁG FOLYÓIRATA

V. évfolyam
1995/2.

A TARTALOMBÓL

Az EBESZ békefenntartó tevékenysége

A katonai védelem és a haderőreform

Az atomfegyver hatása

- a katonai gondolkodásra és
- a harctevékenységekre

A légvédelmi rendszer új struktúrájáról

Az informatika a katonai vezetésben

A környezetvédelem kérdései

A terrorizmusról, terrorcselekményekről

A szellemi kompatibilitás — és a NATO

Az amerikai angol nyelvi kurzusról

Az afganisztáni háború tapasztalatai

Berlin ostroma és az európai háború vége

A tanulmányok szerzői

Bak Antal ny. mk. ezredes

Barna Géza alezredes,
a hadtudomány kandidátusa

Berek Lajos alezredes,
a hadtudomány kandidátusa

Gergely Attila ny. r. ezredes,
a hadtudomány kandidátusa

Gosztonyi Péter tartalékos ezredes,
a berni Hadtörténelmi Levéltár
igazgatója

Gyarmati István
külügyminisztériumi főosztályvezető,
a hadtudomány kandidátusa

Hajma Lajos ny. ezredes,
a hadtudomány kandidátusa

Kovácsné Nábrádi Márta,
a hadtudomány kandidátusa

Munk Sándor alezredes,
a hadtudomány kandidátusa

Nagy Zoltán,
a Külügyminisztérium munkatársa

Pekó József ny. ezredes,
egyetemi docens

Simon Ákos mk. ezredes,
a hadtudomány kandidátusa

Szilárd István alezredes,
a hadtudomány kandidátusa

Szentes László alezredes

Várhegyi István ny. alezredes,
a hadtudomány kandidátusa

A Magyar Hadtudományi Társaság folyóirata

Felelős kiadó:
DR. MÓRICZ LAJOS,
a társaság elnöke

A folyóirat
szerkesztőbizottsága

Elnök:
DR. SZABÓ JÓZSEF
a társaság alelnöke

Elnökhelyettes:
HORVÁTH ISTVÁN
főszerkesztő

Tagjai:
dr. Barna Géza,
Balta Ferenc,
dr. Béres Endre,
dr. Bertalan György,
dr. Fülöp Imre,
dr. Gáspár Tibor,
dr. Turák János,
dr. Opál Sándor,
dr. Orodán Sándor,
dr. Pataky Iván,
dr. Pekó József,
Zimits Rezső.

Szerkesztőbizottság és kiadó:
1581 Budapest,
Hungária krt. 9—11.
Tel.: 260-07-40/1359 mellék

Levélcím:
1581 Budapest, Pf. 15.

A folyóiratot gondozta,
szedte és tördelte:
BAUSZ Kft.

Nyomtatta:
MSZH NYOMDA

Felelős vezető:
Nagy László

ISSN 1215—4121

HADTUDOMÁNY

A MAGYAR HADTUDOMÁNYI TÁRSASÁG FOLYÓIRATA

V. évfolyam

2. szám

1995. június

Tartalomjegyzék

BIZTONSÁGPOLITIKA

- Gyarmati I.—Nagy Z. Az Európai Biztonsági és Együttműködési
Szervezet békefenntartó tevékenysége 3

HADTUDOMÁNY—HADÜGY

- Pekó József A katonai védelem és a haderőreform 13
- Berek Lajos Az atomfegyver hatása a katonai gondolkodásra
és a harctevékenységre 31
- Szentes László A légvédelmi rendszer struktúrája
kialakításának elméleti megalapozása 40
- Bak Antal Védelem—környezetvédelem 47

VEZETÉS—KIKÉPZÉS

- Munk S.—Várhegyi I. Az informatika szerepe és hatása a katonai vezetésre 55
- Simon Ákos A környezetvédelmi kiképzés és nevelés feladatai . . 65

RENDVÉDELEM

- Gergely Attila Terrorizmusról, terrorcselekményekről 70

FÓRUM

Szilárd István	A NATO-hoz való felzárkózás egyik feltétele a szellemi kompatibilitás	81
Hajma Lajos	Az afganisztáni háború	90
Kovácsné Nábrádi Márta	Közérthetően az amerikai angol nyelvi kurzusról . .	99
Gosztonyi Péter	Berlin ostroma és az európai háború vége	105

TÁRSASÁGI ÉLET

Barna Géza	A szakértőkről	119
Simon Ákos	Pályázati eredmények	121

SZEMLE

Lennart Souchon	Biztonságpolitika és stratégia a 21. század kezdetén	123
-----------------	--	-----

*A folyóiratunkban megjelenő cikkeket szakmailag nem bírálthatjuk,
azok tartalmáért a szerző felel!*

Gyarmati István—Nagy Zoltán

Az Európai Biztonsági és Együttműködési Szervezet békefenntartó tevékenysége

1994 decemberében Budapesten került sor az Európai Biztonsági és Együttműködési Értekezlet (EBEÉ) csúcstalálkozójára. A szervezet nevét ezen a csúcstalálkozón Európai Biztonsági és Együttműködési Szervezetre (EBESZ) változtatták. Más névváltoztatásokról is döntöttek: így a vezető tisztségviselők bizottságának (VTB) új neve Vezetői Tanács (VT), az állandó bizottság (ÁB) elnevezése pedig állandó tanács (ÁT) lett. Tekintve, hogy a szerzők írásaiban elemzett valamennyi dokumentumban még a régi elnevezéseket használják, a könnyebb érthetőség érdekében a cikkben is gyakrabban ezek a nevek szerepelnek. A szerzők a Külügyminisztérium munkatársai. A cikkben kifejtett nézeteik nem szükségszerűen tekinthetők a minisztérium hivatalos álláspontjának.

Az Európai Biztonsági és Együttműködési Értekezlet (EBEÉ) az 1990-es párizsi csúcstalálkozásán kezdte meg állandó szervezeti formáinak kiépítését, valamint konfliktusmegelőző és válságkezelő képességeinek növelésére a megfelelő mechanizmusok kialakítását. A helsinki folyamatként ismert konferenciadiplomáciából összeurópai (transzatlanti) biztonsági szervezetté való átalakulás kifejeződése, hogy nevét — a budapesti csúcstalálkozón hozott döntés értelmében — Európai Biztonsági és Együttműködési Szervezetre (EBESZ) változtatták. Ebbe a folyamatba illeszkedett az is, amikor az EBEÉ 1992-es helsinki csúcstalálkozásán először fogalmaztak meg a szervezet békefenntartó tevékenységére vonatkozó rendelkezéseket.

A békefenntartás beemelése az EBEÉ kereteibe bizonyos értelemben szükségszerű, de legalábbis logikus lépés volt. Az EBEÉ az elmúlt években döntően arra irányította erőfeszítéseit, hogy hatékony eszközöket fejlesszen ki a hidegháború utáni korszak konfliktusainak megelőzésére és a már kialakult válságok kezelésére. Ebbe illeszkedik a békefenntartás is, hiszen ez az az eszköz, amellyel még hatékonyabbá s egyúttal hitelessé is tehető a konfliktusmegelőzés és a válságmenedzsment többi mechanizmusa is.

A fenti lépés azért sem meglepő, mert a közeli történelemben találkozhatunk hasonlóval: az Egyesült Nemzetek Szervezete — ha némileg más úton is — lényegében rokon folyamattal alakította ki a maga békefenntartó tevékenységét. Dag Hammarskjöld, a szervezet egykori főtitkára úgy jellemezte e békefenntartást, mint az alapokmány „hiányzó hat és feledik fejezetét”, amelyet az alapokmány hiányosságai miatt kellett utólag kidolgozni. Az EBEÉ lényegében az ENSZ-hez hasonlóan

pótolta ezt a képességeiben meglévő hiányosságot, amikor a békefenntartást 1992-ben beemelte.

Hogy pontosabban lássuk ennek jelentőségét, érdemes párhuzamot vonni a két szervezet békefenntartással kapcsolatos fejlődése között, ahol ugyanis számos kapcsolódási pontot találhatunk.

Az ENSZ alakokmányának VI. fejezete a viszályok békés rendezésével foglalkozik. A fejezet 33., 34. és 36. pontjai kimondják, hogy „minden olyan viszály esetében, amelynek elhúzódása a nemzetközi béke és biztonság fenntartásának veszélyeztetésére vezethet, a felek mindenekelőtt közvetlen tárgyalás, kivizsgálás, közvetítés, békéltetés, választott bíróság vagy bírósági eljárás, regionális szervek vagy megállapodások igénybevétele vagy választott egyéb békés eszközök útján tartoznak megoldást keresni. (...) A Biztonsági Tanács, ha szükségesnek tartja, felhívja a feleket arra, hogy a köztük fennálló viszályt ilyen eszközökkel rendezzék. (...) A Biztonsági Tanács a 33. cikkben meghatározott természetű viszály vagy hasonló természetű helyzet bármely szakaszában megfelelő eljárási vagy rendezési módokat ajánlhat”.

Az alapokmány VII. fejezete a béke veszélyeztetése, a béke megszegése és támadó cselekmények esetében alkalmazandó eljárásokkal foglalkozik, azaz lényegében a kényszerítőeszközökkel. A 39. cikk szerint a BT a béke megszegése esetén vagy megfelelő ajánlásokat tesz, vagy határoz afelett, hogy milyen rendszabályokat kell a nemzetközi béke és biztonság fenntartása érdekében fogantatosítani; a 40. cikk a végső döntést megelőző átmeneti intézkedések alkalmazásával foglalkozik; a 41. cikk pedig már azokkal a fegyveres erő alkalmazásával nem járó rendszabályokkal, amelyekkel érvény szerezhető a BT határozatainak. A 42. cikk szerint a BT — ha elégtelennek találja a 41. cikkben foglalt kényszerítőeszközöket — légi, tengeri és szárazföldi fegyveres erők bevonásával tüntető felvonulást, blokádot vagy más, közelebbről meg nem nevezett műveleteket fogantatosíthat a béke és biztonság helyreállításához. A 43. cikk előírja: minden tagállam kötelezze magát, hogy a BT felhívására és a kötendő megállapodásoknak megfelelően, a nemzetközi béke és biztonság fenntartásához szükséges fegyveres erőt rendelkezésre bocsátja és neki segítséget és könnyítéseket nyújt. A 45. cikk szerint a szervezet tagjainak nemzeti légierőjük bizonyos egységeit közös nemzetközi kényszerítőeljárásra azonnal felhasználható állapotban kell tartaniuk.

Az alapokmány ezen része ilyen formában soha nem valósult meg. A közös ENSZ-haderő felállítása a politikai akarat és a pénzügyi eszközök hiánya, valamint a kétségtelenül meglévő számtalan gyakorlati probléma miatt mind ez idáig elmaradt. A válságok azonban nem „maradtak el”, és a nemzetközi közösség kénytelen volt valamilyen eljárást kialakítani megoldásukra. Ennek eredménye az az összesen 27 — köztük 12, most is folyó — békefenntartó művelet, amelyekre több mint 10 milliárd dollárt fordítottak, s amelyek során 1945-től napjainkig több mint félmillió katona, rendőr és polgári személy szolgált az ENSZ zászlaja alatt. Közülük csaknem 900-an haltak meg a világszervezet szolgálatában.

A békefenntartás főbb jellemzői az egyedi békefenntartó műveleteket létrehozó és meghatározó BT-határozatok alapján rajzolódnak ki előttünk.

Butrosz Gáli ENSZ-főtitkár 1992-ben meghirdetett békeprogramjában a világszervezet békefenntartó tevékenységére a következő definíciót adta: „A békefenn-

tartás az ENSZ közvetlen beavatkozása a helyszínen, mind ez ideig az összes érintett fél egyetértésével, rendes körülmények között az ENSZ katonai és/vagy rendőri és gyakran polgári állományának felhasználásával. A békefenntartás olyan eljárás, amely kiszélesíti a lehetőségeket a konfliktus megakadályozása és a béke megteremtése terén.”

Az ENSZ békefenntartó műveleteinek fontos sajátossága, hogy *hozzá a felek egyetértése szükséges*, azaz nem jelentenek kényszerítő erejű intézkedést. Egy országon belüli konfliktus esetében az ország kormányának beleegyezése, két vagy több ország közötti konfliktus esetében pedig valamennyi fél egyetértése szükséges. Az *akció feltétele az ENSZ támogatása és a Biztonsági Tanács határozata* (bár a második arab-izraeli háború után az ENSZ-közigyűlés hatalmazta fel a főtítkárt). A békefenntartó erők mandátumát a Biztonsági Tanács határozza meg, amely az alapokmány 46. cikke értelmében a vezérkari bizottság segítségével elkészíti a fegyveres erők felhasználására vonatkozó terveket. A békefenntartó erőket a *tagállamok által önkéntesen biztosított csapatkontingensekből* állítják össze, figyelembe véve az érintett felek véleményét is. A világszervezet főtítkárára fontos szerep hárul a donor országok felkutatásában és az érintettekkel való egyeztetésben.

A békefenntartás költségeit nem a rendes költségvetésből fedezik, hanem külön számláról, amelyre vagy önkéntesen fizetnek be a tagállamok (mint a 60-as években Ciprus esetében), vagy a tagállamok összessége együttesen fedezi az akciót. Ahogy egyébként a 24. cikk szerint a tagok a béke és biztonság fenntartásáért a fő felelősséget a Biztonsági Tanácsra ruházzák, úgy a felelősséggel együtt járó költségek nagy részét is a BT állandó tagjai viselik. A legutóbbi évek aránytalanul megnövekedett békefenntartási költségeivel egyébként a befizetések sem tartottak lépést, és a tagállamoknak, különösen a legnagyobb befizetőknek jelentős hátralékaik vannak.

Az *ENSZ békefenntartó tevékenysége néhány évtized alatt is nagyot változott*, a békefenntartásnak éppen ezért talán nincs is klasszikus vagy hagyományosnak mondható formája. Ha ilyen mégis létezik, arról általánosságban elmondható, hogy a körülményeknek megfelelő összetételű erők elsősorban a harcok kiújulásának megakadályozásához, a rend helyreállításához és fenntartásához nyújtanak segítséget; ellenőrzik a tűzszünetek betartását, a csapatok kivonását, és járőröznek az ütközőzónákban. Az ENSZ erői elősegítik a normális körülményekhez való visszatérést, a demokratikus intézmények kiépítését, a szabad választások lebonyolítását, és humanitárius segítséget nyújtanak. Tevékenységük ideje alatt meg kell őrizniük páratlanságukat, és kerülniük kell minden olyan tevékenységet, amely hatással lehet a felek közötti erőviszony alakulására.

A *békefenntartó erőknek* kezdetben kizárólag könnyűfegyverei voltak, amelyeket csak önvédelemre használhattak (bár az ENSZ kongói akciója a 60-as évek elején már akkor is kivételt jelentett). Az ENSZ somáliai akciójában vagy az iraki—kuvaiti viszály esetében azonban ezeknél nyilvánvalóan sokkal komolyabb fegyverek, páncélosok és légierő bevetésére is sor került. Ezek az akciók nem is tartoznak az ENSZ „hagyományos” békefenntartó tevékenységi körébe, hiszen ezeknél a Biztonsági Tanács tagállamokat hatalmazott fel arra, hogy nevében intézkedéseket tegyenek.

Látható tehát, hogy az ENSZ fokozatosan alkalmazkodni kényszerült és kényszerül ma is a béke fenntartásának gyorsan változó lehetőségeihez és körülménye-

ihez. Miután bebizonyosodott, hogy az alapokmány 42. cikkében körülírt feladatok teljesítéséhez szükséges és az ENSZ tagállamai által biztosítandó légi, tengeri és szárazföldi haderő nem áll rendelkezésre, s főleg nincs szó ennek a 43. cikk szerinti állandó készenlétben tartásáról és rendelkezésre bocsátásáról, a világszervezet kénytelen volt új megoldások után nézni. A boszniai légtérzárlat kikényszerítése esetében az ENSZ egy regionális biztonsági szervezet, a NATO segítségét (légierjét) vette igénybe a BT határozatának betartásához.

A fentiek már nem csupán az igénybe vett harceszközök fejlődésére és a BT határozatának katonai erővel való kikényszerítésére mutatnak példát, hanem arra is, hogy az ENSZ békefenntartó tevékenysége során egyre inkább támaszkodni kénytelen a regionális szervezetekre. Az alapokmány VIII. fejezete tág lehetőségeket is kínál ilyen megoldásokra. Az 53. cikk szerint „A Biztonsági Tanács a regionális megállapodásokat vagy szervezeteket az általa elrendelt kényszerrendszabályok foganatosítása során megfelelő esetben fel fogja használni. Regionális megállapodások vagy regionális szervezetek útján történő kényszerítőeljárás mindazonáltal csak a Biztonsági Tanács felhatalmazásával foganatosítható...”

Az EBESZ szempontjából azonban inkább a VIII. fejezet korábbi, 52., 53. és 54. cikkei relevánsak, amelyben az ENSZ kifejezi: kívánatosnak tartja, miszerint azon tagállamai, amelyek ilyen regionális megállapodásokat kötnek vagy ilyen szervezeteket létesítenek, minden igyekezetükkel azon legyenek, hogy a helyi jellegű viszályokat ezen megállapodások vagy szervezetek révén békés úton rendezzék, mielőtt még azokat a Biztonsági Tanács elé terjesztenék. Ebbéli erőfeszítéseikben őket támogatásáról biztosítja.

Az ENSZ egyre jobban igényli is azt, hogy növekvő terheinek egy részétől mentesítsék azok a regionális biztonsági szervezetek, amelyek helyismeretük, nagyobb politikai kohéziójuk és alkalmanként jobb anyagi lehetőségeik segítségével képesek és hajlandók is regionális problémáikat elsődlegesen regionális keretek között kezelni. Az ENSZ 1945 és 1987 között 13 békefenntartó akciót szervezett, az azóta eltelt időben viszont további 14-et. Ennek megnövekedett politikai terheivel, szervezési és logisztikai feladataival egyre kevésbé képes megbirkózni, nem is beszélve a csillagászati összegeket elérő költségekről. Az ENSZ főtitkára nemrégiben keserűen állapította meg, hogy idejének hetven százalékát kénytelen a békefenntartásra áldozni, amikor olyan globális problémák kezelése várta magára, mint a világ túlnépesedése, az ezzel együtt járó, egyre nyomasztóbb élelmezési gondok, valamint a természeti környezet lassan katasztrófával fenyegető szennyezése.

Többek között ezért is kell egyre többet magára vállalnia az EBESZ-nek a békefenntartás területén. Nem várhatja meg az ENSZ nehézkes gépezetének beindulását ott, ahol sokkal nagyobb mozgékonyassággal maga is cselekedhet. De nem csak erről van szó. Az EBESZ felismerte, hogy ha „csak” a konfliktusok korai felismerésének és megelőzésének eszközszerét építi ki, tehetetlen marad azokban az esetekben, amikor a konfliktus méretei már túlnőttek egy bizonyos szinten.

Az EBEÉ 1990-es párizsi, majd különösen az 1992-es helsinki csúcstalálkozóin alkották meg azokat a struktúrákat és mechanizmusokat, amelyeknek a hidegháború végeztével alkalmasnak kell lenniük a biztonsági kihívások kezelésére.

Az állam- és kormányfők megállapodtak arról, hogy kétévenként a legmagasabb po-

litikai szinten határozzák meg a prioritásokat és az irányokat, és e találkozóikat átfogó felülvizsgálati konferenciák előzik meg. Megállapodtak abban, hogy a csúcstalálkozók közötti években *külgügyminiszteri szintű tanács* ülésezzen, amely az EBEÉ (EBESZ) központi döntéshozó és irányító szerve. Létrehozták az áttekintésért, az irányításért és az összehangolásért felelős, s a tanács megbízottjaként tevékenykedő *vezető tisztségviselők bizottságát* (VTB), és a tanács/VTB meg az EBEÉ intézményei közötti összehangoló tevékenységet végző *soros elnök* intézményét. A soros elnököt feladatai végrehajtásában segítheti az előző és a következő elnök, akikkel *trojaként* tevékenykedik a konfliktusmegelőzés, a válságkezelés és a vitarendezés területén. Létrehozták a *nemzeti kisebbségi főbiztos* intézményét, amely korai előrejelzést és megfelelő esetben sürgős intézkedéseket biztosít a nemzeti kisebbségekkel kapcsolatos azon feszültségek esetében, amelyek konfliktussá fejlődhetnek. Párizsban hozták létre, majd Helsinkiben erősítették meg a bécsi *konfliktusmegelőző központot* (KMK) és Varsóban a *demokratikus intézmények és emberi jogok irodáját* (DIEJI).

Az intézmények kialakítása mellett Helsinkiben dolgozták ki a konfliktusmegelőzés és válságkezelés átfogó programját, amelyben az EBEÉ-békefenntartás is szerepel. Ez a program, az előbb felsorolt intézményrendszerrel együtt alkotja az EBESZ komplex konfliktusmegelőzési és válságkezelési rendszerét. A helsinki dokumentum III. fejezete az Előrejelzés, konfliktusmegelőzés és válságkezelés (beleértve a tényfeltáró és jelentéstevő missziókat és az EBEÉ békefenntartást), a viták békés rendezése címet viseli. Ha össze akarjuk kapcsolni az ebben foglaltakat az ENSZ korábban elemzett alapokmányával, azt mondhatjuk, hogy ez a fejezet megfeleltethető annak hatodik, a viták békés rendezésével foglalkozó, és a „nem-létező hat és feledik”, békefenntartással foglalkozó fejezetével. A különbség az, hogy az EBEÉ sokkal gazdagabb eszközrendszert fejlesztett ki a konfliktusok korai előrejelzésére és a válságok kezdeti szakaszában való kezelésére, mint az ENSZ. Az ENSZ alapokmánya hetedik fejezetének viszont az EBEÉ (EBESZ) dokumentumaiban nem találjuk a megfelelőjét. Okainak felvázolása előtt vizsgáljuk meg azt az átfogó rendszert, amelybe a békefenntartás illeszkedik.

A résztvevő államok elhatározzák, hogy megerősítik politikai konzultációik struktúráját és fokozzák azok gyakoriságát, rugalmasabb és aktívabb dialógust, valamint jobb előrejelzést biztosítanak, szükség szerint békefenntartó tevékenységgel kiegészítve. Elhatározzák, hogy mind a DIEJI-n, mind a KMK-n keresztül folytatott szigorúbb végrehajtási felülvizsgálattal megerősítik képességeiket a feszültségek alapvető okainak meghatározására, az információgyűjtésre és az események figyelemmel kísérésére.

Az Előrejelzés és megelőző lépések alfejezetben és résztvevő államok kinyilvánítják eltökéltségüket, miszerint az olyan helyzetek előrejelzése érdekében, amelyek azzal fenyegetnek, hogy válságba torkollnak, intenzív, mélyreható politikai konzultációkat fognak folytatni az EBESZ struktúráin és intézményein belül, amelyért a vezető tisztségviselők bizottsága (VTB) a felelős. A válságok politikai kezelése alfejezetben a résztvevő államok megbízzák a VTB-t: támogassa az érdekelt államok arra irányuló lépéseit, hogy megelőzzenek bármiféle, a helyzet kiéleződését okozó lépést, és szükség esetén más eljárásokat és mechanizmusokat javasoljon a vita békés megoldására. A VTB ennek megfelelően a helyzet vizsgálatának elősegítése érdekében kérheti megfelelő szakértők, intézmények és nemzetközi szervezetek független javas-

latait, igénybe veheti jelentéstevő vagy tényfeltáró missziók munkáját, a rendezés folyamatában pedig elősegítheti jószolgálat, közvetítés vagy békéltetés megvalósítását.

Az EBEÉ-békefenntartással kapcsolatos rendelkezések a III. fejezet A konfliktusmegelőzés és a válságkezelés eszközei című alfejezetében szerepelnek. A békefenntartás gondolata a helsinki utótálalkozón jött létre, eredendően a békefenntartásban jelentős hagyományokkal rendelkező északi országok és Kanada, valamint Lengyelország és Magyarország kezdeményezésére. A mögötte húzódó megfontolások között említhető, hogy *a konfliktusmegelőzés és válságkezelés előbbiekben felsorolt mechanizmusai csak akkor válhatnak igazán teljessé, ha kiegészülnek a válságkezelésnek e fontos eszközével, mely elősegítheti azok érvényesülését, s egyúttal hitelessé is teszi azokat.*

A 17. cikk kimondja, hogy a „békefenntartás az EBEÉ konfliktusmegelőzésre és válságkezelésre vonatkozó általános lehetőségeinek fontos gyakorlati eleme, amely a politikai vitarendezési folyamat kiegészítésére hivatott. Az EBEÉ békefenntartási tevékenységet a résztvevő államokban vagy a közöttük kialakult konfliktusok esetén lehet alkalmazni a béke és a stabilitás fenntartásának segítésére, a politikai rendezésre irányuló, folyamatban lévő erőfeszítések támogatására.” Az EBEÉ-békefenntartás — az ENSZ (negatív) tapasztalatai alapján, vagyis megelőzendő egy újabb, a ciprusihoz hasonló, véget nem érő misszió megismétlődése — önálló akcióként tehát nem létezik, csak *a szervezet általános konfliktusmegelőző és válságkezelő képességének kiegészítőeszköze, amely elválaszthatatlanul kötődik a válságok politikai rendezéséhez, egyúttal szélesíti is annak lehetőségeit. Ugyanezt hivatott kifejezni — csak ha lehet, még nyíltabban — a 25. cikk, amely leszögezi, hogy a „békefenntartó akciókat nem lehet a tárgyalásos rendezés helyettesítésének tekinteni, és ezért azokat időben korlátozottnak kell értelmezni.”*

A 18. cikk szerint az EBEÉ békefenntartó tevékenységében polgári és/vagy katonai személyzet vehet részt, változatos méretekben és formában valósulhat meg, beleértve a megfigyelő és ellenőrző missziókat, valamint jelentősebb erők telepítését. *A békefenntartó erők elképzelt tevékenysége hasonló az ENSZ erőinek tevékenységéhez, amennyiben magában foglalja fegyverszünetek betartásának felügyeletét és segítését, a csapatkivonások ellenőrzését, a törvényesség és a rend fenntartásának támogatását, humanitárius és orvosi segítség nyújtását és a menekültek megsegítését. Ugyanakkor annál korlátozottabb értelmű, hiszen pl. a harcoló felek szétválasztása vagy bármilyen más, fegyver használatát esetlegesen igénylő akció világosan kizárásra került. Másrészt azonban szélesebb fogalom, amennyiben a néhány napos, kis létszámú, civil tényfeltáró missziókat is magába foglalja, így az elfogadott meghatározás alapján az EBESZ jelenleg is működő valamennyi állandó missziója békefenntartónak tekinthető.*

Az EBEÉ békefenntartó tevékenysége erős szálakkal kapcsolódik az ENSZ-hez. A 19. cikk értelmében „az EBEÉ-békefenntartás alkalmazására az Egyesült Nemzetek e területen meglévő kötelezettségeinek kellő figyelembevételével és mindig az Egyesült Nemzetek alapokmánya céljaival és elveivel összhangban kerül sor.” A dokumentum maga is világossá teszi, hogy az „az EBEÉ-békefenntartás alkalmazására elsősorban az Egyesült Nemzetek alapokmánya VIII. fejezete keretén belül kerül sor”, s hogy az „EBEÉ a békefenntartó lépések tervezése és végrehajtása során felhasználhatja az ENSZ tapasztalatait és szakértelmét”. Emellett a soros elnöknek folyamatosan tájékoztatnia kell az ENSZ Biztonsági Tanácsát az EBEÉ békefenntartó

tevékenységéről. Ez a kompromisszum annak az eredménye, hogy csak így lehetett elfogadtatni az egész csomagot a megkülönböztetett helyzetüket a BT-ben nem szívesen feladó néhány állandó taggal.

A 22. cikk értelmében az EBEÉ békefenntartó akciói nem vonnak maguk után kényszerítő lépéseket. Ez nem meglepő, hiszen ilyen intézkedéseket ellenkező rendelkezések esetén sem lehetne elfogadtatni az EBEÉ-ben gyakorlattá vált konszenzusos döntéshozatal miatt. Nyilvánvalóan egy ország sem szavazna meg maga ellen semmiféle kényszerítő intézkedést.

Fontos elve az EBEÉ békefenntartó tevékenységének, hogy az akciókat pártatlanul kell lefolytatni. Az EBEÉ békefenntartó akciójára vonatkozó kezdeményezést egy vagy több résztvevő állam a soros elnökön keresztül a VTB-hez címezheti, s az akció elindítására, illetve formájára vonatkozó döntést a konfliktusmegelőző központ ajánlása alapján a tanács vagy annak nevében a VTB hozza meg. Az utóbbi gyakorolja az akció feletti általános politikai kontrollt is.

A döntés meghozatalához — az ENSZ alapelveihez hasonlóan — szükséges, hogy minden fél „kinyilvánítsa elkötelezettségét az akció lefolytatásához szükséges megfelelő feltételek kialakítására, többek között a békés rendezési folyamaton és együttműködési készségükön keresztül.” A döntés meghozatala előtt a következő feltételeknek kell teljesülniük: hatékony és tartós fegyverszünet megteremtése, megállapodás az érintett felekkel a szükséges egyetértési memorandumokról, garanciák biztosítása a résztvevő személyzet mindkori biztonságára. Nincs tehát szó arról, hogy az EBEÉ bármiféle békekikényszerítő akcióban venne részt.

Fontos alapelv, hogy elvileg valamennyi résztvevő állam választható békefenntartó akcióban való részvételre. Azért csak elvileg, mert a soros elnöknek a vele való konzultáción kívül az érintett országokkal is konzultálnia kell a donornak jelentkező ország hozzájárulásáról. A részvétel az EBEÉ békefenntartó tevékenysége esetében is önkéntes, de a VTB soros elnöke esetenként fel is kérheti a résztvevő államokat az akciókhoz való hozzájárulásra.

A III. fejezet 39—42. cikke részletesen kifejti a békefenntartó tevékenység során érvényes alárendeltségi viszonyokat. Eszerint a tanács/VTB egy akció általános irányításával a soros elnököt bízza meg, akit a KMK-nál létrehozott *ad hoc* csoport segít. Az *ad hoc* csoport elnöke a soros elnök, aki ebben a minőségében annak tartozik felelősséggel. Az *ad hoc* csoport általában az előző és a következő soros elnök, a misszió számára személyzetet biztosító államok és az akcióhoz más jelentős gyakorlati hozzájárulást adó államok képviselőiből áll. Az *ad hoc* csoport általános gyakorlati támogatást biztosít a missziónak és ellenőrzi azt. Az akció és minden résztvevő állam közti folyamatos kapcsolattartást a KMK konzultatív bizottsága biztosítja az *ad hoc* csoporttól kapott rendszeres információk alapján.

A soros elnök megfelelő konzultációk után *misszióvezetőt* jelöl a VTB általi jóváhagyásra. A misszióvezető a soros elnöknek tartozik felelősséggel, konzultál az *ad hoc* csoporttal, és annak irányításával működik. A soros elnök az *ad hoc* csoport nevében kapja meg a misszióvezető jelentéseit. A misszió tevékenységi körzetének operatív parancsnoka a misszióvezető.

Az EBEÉ békefenntartó tevékenységének költségeit valamennyi résztvevő állam viseli. A 47. cikk szerint a VTB minden naptári év kezdetén meghatároz egy ésszerű maxi-

mális összeget az akció(k) költségeire, amire az EBEÉ költségmegosztási táblázatát alkalmazzák. Az ezen összeghatáron túlmenő, más különleges lépéseket meg kell tárgyalni, és konszenzussal elfogadni. A befizetéseket teljes egészében és időben kell teljesíteni. A résztvevő államok önkéntes alapon külön hozzájárulást is adhatnak.

Az EBEÉ önmagában nem rendelkezik sem a békefenntartó műveletekhez szükséges pénzügyi eszközökkel, sem megfelelő haderővel, sem logisztikai háttérrel. Ezért — akárcsak az utóbbi időkben az ENSZ-nek — szüksége van az olyan létező szervezetek erőforrásaira, tapasztalataira és szakértelmére, mint az Európai Unió, a NATO és a NYEU. A III. fejezet 52. pontjában az EBEÉ tagállamai kinyilvánítják szándékukat, hogy megfelelő esetben támaszkodni fognak e szervezetek erőforrásaira, ugyanakkor *az EBEÉ mindvégig meg kívánja tartani a politikai irányítás és kontroll lehetőségét.* A tagállamok kijelentik, hogy az EBEÉ más intézményeket és mechanizmusokat — beleértve a Független Államok Közösségének (FÁK) békefenntartó mechanizmusát — is kérheti a békefenntartás támogatására a térségben.

Az utolsó mondat már utalt az utóbbi évek EBEÉ-békefenntartással kapcsolatos fejleményeire. A Szovjetunió felbomlása utáni időszakban egyre nyilvánvalóbbá vált ugyanis az, hogy az EBEÉ békefenntartó tevékenységének legvalószínűbb terpei a szovjet utódállamok lesznek. Egyrészt máshol nem volt szükség ilyenre, másrészt viszont az EBEÉ-nek válaszolnia kellett a több helyütt olyan stádiumba került konfliktusokra, amelyek valamilyen békefenntartó misszió küldését igényelték. (Emlékezzünk csak arra, hogy a békefenntartás tag értelmezése miatt tulajdonképpen például a Grúziában működő, s az alkotmány és a demokratikus intézmények kiépítésében közreműködő, valamint az orosz—grúz—osztét békefenntartó erők megfigyelését is ellátó EBEÉ-misszió lényegében szintén békefenntartó missziónak minősül — főként utóbbi tevékenysége miatt.)

A helsinki utótálálkozó, majd csúcstalálkozó legnagyobb fejleményeként elfogadott EBEÉ-békefenntartásról néhány hónappal később világosan kiderült, hogy a Helsinkiben létrehozott koncepció az eredetileg elképzelt formában a Szovjetunió szétbomlását követően előállt új helyzetben nem mindig alkalmazható. A gyorsan kialakult új helyzetet a rohamosan elmérgesedő, sok esetben immár államközivé váló feszültségek és fegyveres konfliktusok elszaporodása jellemezte. Ezek nyomán fokozott igény jelentkezett a nemzetközi közösség segítségére, közte nagyobb létszámú békefenntartó csapatok küldésére. Másfelől pedig több, újonnan létrejött államba, a kialakított EBEÉ-normákkal nem mindig egyező módon, két- és többoldalú megállapodások alapján orosz békefenntartó/béketeremtő csapatok kerültek küldésre, illetve a helyszínen állomásoztatott orosz csapatok új, jelenlétük meghosszabbodását eredményező megbízást kaptak (pl. Tadzsiszisztánban a 201. gépesített lövészhadosztály), vagy kivonásukat egyéb kérdések orosz szempontból megnyugtató rendezésétől tették függővé (pl. Moldovában a 14. hadsereg kivonását a Dnyeszteren túli terület státuszának rendezésétől). Fontos azonban leszögezni, hogy mindez nem a Helsinkiben kialakított koncepció és eljárás helyességét kérdőjelezte meg, és nem is annak módosítását igényelte, hiszen az adott feltételek között nem EBEÉ-békefenntartásról, hanem sokkal inkább egy harmadik fél által folytatott békefenntartó tevékenység megfigyeléséről, egyfajta nemzetközi ellenőrzés alá vonásáról volt szó. Ez egyfelől együttműködési lehetőséget jelent a békefenntartó mű-

veletben, másfelől pedig módot arra, hogy a békefenntartó tevékenység és a nemzetközileg elfogadott alapelvek konformitását mindvégig ellenőrizni lehessen.

Az 1993. évi római külügyminiszteri tanácsülés előtt az EBEE-nek (a résztvevő államoknak) többek között az alábbi tényezőket kellett mérlegelnie:

- a volt Szovjetunió területén, a FÁK államaiban az orosz/FÁK békefenntartás/béketeremtés ténykérdés;
- a térség kívül esik Nyugat stratégiai érdeklődési körén, és senki nem akarja igazán vállalni azt a kockázatot, amit a békefenntartás itt mind lényegét tekintve, mind az orosz érdekek fényében jelent;
- Oroszország nem is látna szívesen NATO-erőket a FÁK területén;
- ugyanakkor a FÁK-ban zajló konfliktusok a Vancouvertől Vlagyivosztokig terjedő térség országainak éppoly érdeklődésére tarthatnak számot, mint a jugoszláv válság;
- az EBEE békefenntartásra vonatkozó alapelveinek Európa távolieső részeiben is teljesülniük kell.

A tanácsülés a döntések II. fejezetében végül nagyon rövid, csak néhány alapelv rögzítésére korlátozódott a békefenntartás kérdésében, amelynek címe megerősíti azt a korábban már említett gondolatot, hogy az EBEE békefenntartó tevékenysége csak egyik eszköze a szervezet átfogó tevékenységének a konfliktusmegelőzés és válságkezelés területén. A békefenntartással foglalkozó rész Az EBEE konfliktusmegelőző és válságkezelő képességeinek továbbfejlesztése címet viseli.

A miniszterek megállapodtak, miszerint az EBEE eseti alapon és speciális feladatok teljesülése esetén mérlegelheti „együttműködési megállapodások” létrehozását, többek között biztosítandó, hogy egy harmadik fél által alkotott békefenntartó erő szerepe és feladata egy konfliktus övezetében konzisztens az EBEE alapelveivel és céljaival. A miniszterek megbízták a VTB-t és az EBEE állandó bizottságát, hogy dolgozza ki az ilyen természetű EBEE-elkötelezettségek feltételeit és szükséges előírásait. A miniszterek külön is felhívják a VTB, illetve az állandó tanács figyelmét néhány elvre és szempontra, amelyek alapvetőek az EBEE elkötelezettségeinek megalkotására, illetve a harmadik fél által végzett tevékenységre vonatkozóan. Ezek: az államok szuverenitása és területi integritása, a felek egyetértése, a pártatlanság, a békefenntartó tevékenység soknemzetiségű jellege, világos mandátum, átláthatóság, a politikai rendezési folyamattal való szerves kapcsolat, terv a békefenntartó erők rendezett kivonására.

A miniszterek megbízták a VTB-t, hogy lehetőleg már a következő, 1994. tavaszi ülésén hozzon döntést a kérdésben, ez azonban még az 1995. februári budapesti csúcstalálkozó után is várat magára. A budapesti döntés így még a rómainál is szűkszavúbb, amely szerint „a résztvevő államok — megerősítve a római tanácsülés döntéseinek II. fejezetét — felkéri a vezetői tanácsot, illetve az állandó tanácsot, hogy az állandó bizottság és a budapesti felülvizsgálati konferencia eredményeire alapozva folytassák munkájukat a témában.”

Budapesten azonban ennél nagyobb horderejű lépés is született, amikor a csúcstalálkozó elhatározta a hegyi-karabahi EBESZ-békefenntartó művelet végrehajtását. Ez a döntés az első eset, amikor az EBESZ maga vállalkozik békefenntartásra, ráadásul mindjárt egy igen kényes területen. Ennek sikere nagymértékben

meghatározza majd az EBESZ jövőbeni szerepét e területen, de választ ad arra is, hogy egyrészt a Nyugat hajlandó-e komolyan részt vállalni a FÁK válságainak megoldásában, másrészt hogy Oroszország hajlandó-e ezt megosztani mással, vagy kizárólagos érdekszférájának tekinti-e a területet.

Magyarország szempontjából kétszeres jelentősége van a döntésnek. Egyrészt, mint soros elnökre, alapvetően ránk hárul a művelet megszervezése és kezdeti lebonyolítása, másrészt az újonnan létrejött magyar békefenntartóknak az első komoly bevetése lehet Hegyi-Karabah. A siker mindkét területen elengedhetetlen: Magyarország NATO-kompatibilitásának demonstrálásában nagyobb jelentősége lesz, mint számos szemináriumon és közös hadgyakorlaton való részvétel.

Cikkek, tanulmányok közlési feltételei

A szerzők a szöveget csak a lap egyik oldalára (62 leütés, 30 sor) gépeltessék, másfeles sortávolsággal. A kézirat lehetőleg ne haladja meg a 20–22 gépelt oldalnyi terjedelmet.

A feldolgozott téma szemléletesebb bemutatására vázlatok, ábrák, esetleg jó minőségű fotók (fekete-fehér) is beküldhetők. A vázlatokat lehetőleg tussal (egy színben) elkészítve, arányos méretekkel és nyelvtanilag (szakmailag) kifogástalan szövegezéssel kérjük.

A beküldött cikkekhez, tanulmányokhoz készítsenek 10–12 soros annotációt, amely hűen tükrözi írásuk tartalmát. Külön mellékelt lapon vagy a cikk, tanulmány végén tüntessék fel: teljes nevüket, rendfokozatukat, valamint irányítószámmal ellátott pontos munkahelyi és lakcímüket, esetleg telefonszámukat.

A cikkeket, tanulmányokat, véleményeket, javaslatokat, olvasói leveleket közvetlenül a *Hadtudomány szerkesztőbizottság* címére (1581 Budapest, Hungária krt. 9–11. Pf.: 15.) küldjék meg.

A kézirat közlési ideje — a cikk elfogadása esetén — 3–6 hónap, mivel a folyóirat negyedévenként jelenik meg.

A szerkesztőség fenntartja a jogot a beküldött munkák rövidítésére, a szükséges nyelvtani és formai javításokra. A szerzők szakmai véleményét hűen közöljük, a mondanivalót nem csorbítjuk.

Kéziratot nem őrzünk meg és nem küldünk vissza.

Pekó József

A katonai védelem és a haderőreform

A biztonsági helyzetelemzések azt mutatják, hogy minden új vagy átalakított társadalmi rend, továbbá az adott ország biztonsági helyzetének alapvető megváltozása elsőként az ország biztonságának külső és belső szavatolására van átalakító hatással. Ilyen változások esetén a korábbi biztonsági és védelmi doktrinális nézetrendszerek szinte egy csapásra elavulttá válnak, és helyükbe szükségszerűen újak lépnek. Az államvezetés doktrinális nézetrendszere és az akaratát kifejező stratégiák pedig az ország külső és belső biztonsági garancia- és védelmi eszközrendszere — mindenképp a fegyveres erők — átalakítását, átépítését és teljes körű reformját kényszerítik ki. Ilyen alapvető biztonsági és védelmi változások és átalakítások színtere ma Közép- és Kelet-Európa számos országa, köztük a Magyar Köztársaság és annak fegyveres erői is. A haderő teljes körű reformja és távlati fejlesztésének előkészítése napirenden lévő állami feladat. Sikere számos államvezetési politikai, gazdasági és szakmai feltétel függvénye. Az utóbbihoz járulhat hozzá e vitaanyagnak szánt írás is a katonai védelem doktrinális és a haderőreform néhány elvi alapkérdésének vizsgálatával.

A doktrinális alappillérek korszerűsítésének szükségessége

A katonai védelem és az azt megvalósító haderő minden fontos kérdésének eldöntése — demokratikus jogállamokban, így hazánkban is — az állam védelmi doktrinális nézetrendszere által meghatározott módon és formában történhet. Vele szemben *alapkövetelmény, hogy a Magyar Köztársaság valós védelmi érdekeit fejezze ki*, elv- és követelményrendszere pedig az országot érhető fegyveres természetű veszélyek nagyságához arányosan és rugalmasan igazodó állami és katonai védelmi rendszabályok időbeni megtételét biztosítsa. Ennek az alapkövetelménynek védelmi doktrinális rendszerünk teljeskörűen még korántsem felel meg. Korszerűsítését az országot érhető veszélyek jellegének — már korábban bekövetkezett, de nem kellően figyelembe vett — megváltozása, a veszélyformák elhárításához szükséges katonai védelmi stratégia és az alkotmány szerinti rendkívüli helyzetformák (minősített helyzetek) módosítása és hatékonyabbá tétele éppúgy indokolja, mint a Magyar Honvédség tervezett reformjának és távlati fejlesztésének megújított doktrinális alapokra helyezése. Minderre pedig jó lehetőséget biztosít a készülő új alkotmány és az azzal összhangban kötelezően végrehajtandó teljes körű doktrinális korrekciós munka.

Védelmi doktrinális rendszerünk felülvizsgálatát és korszerűsítését annak *struktúrájával és az egyes struktúraelemek alaprendeltetésének tisztázásával célszerű kezdeni*. A jelenlegi rendszerben a Magyar Köztársaság biztonságpolitikájának és honvé-

delmének alapelvei alapvető fontosságú doktrinális okmányok, ugyanakkor nem törvényként, hanem csak országgyűlési határozatként fejthetik ki hatásukat. Ilyen módon országgyűlési határozatok „determinálják” a védelmi alaptörvényként funkcionáló honvédelmi törvényt, mégpedig általános alapelvek és követelmények formájában, vagyis hasonló módon ahogyan azt az alkotmány is teszi. Ez a körülmény a két — egymástól külön okmányokban rögzített — országgyűlési határozat szerepét és hatását szükségszerűen leértékeli, a biztonság- és a védelemépítés gyakorlatától mintegy függetleníti, különösen a katonai védelmet érintő alapvető kérdések eldöntésekor.

A védelmi doktrinális rendszer távlati strukturális korszerűsítésekor *célszerű vezérelvnek tekinteni az alkotmányi determináltság érvényesítését*, a védelmi nézetek és követelmények összhangjának, differenciált alkalmazhatóságának a biztosítását. Ez úgy érhető el, ha az ország stratégiai jelentőségű védelmi kérdései az új alkotmányban már az *általános alapelvek* és a legfontosabb irányítási hatáskörök egyértelműbb és korszerűbb meghatározásával kerülnek rögzítésre, megadva ezzel a védelmi törvények és jogszabályok kereteit és azok alapvető tartalmát. Erre az általános alkotmányi meghatározottságra épülhet az ország külső és belső biztonságára és védelmére vonatkozó *országvédelmi* — vagy honvédelmi — *alaptörvény*, amely az alkotmányi alapelveket *konkrét elvek és követelmények* formájában részletezi, és az ország biztonságának, védelmének területei és feladatai szerint konkretizálja. Jelenleg ezt a szerepkört hivatott betölteni: az MK biztonságpolitikájának és honvédelmének alapelvei országgyűlési határozatok és a honvédelmi törvény. Az ezek távlati felváltására javasolt egységes országvédelmi alaptörvényre épülhetnének az alkotmányban meghatározott, az ország biztonságának és védelmének egyes területeire vonatkozó törvények. A védelmi törvények érvényesülését pedig a vonatkozó kormányrendeletek, miniszteri direktívák és alapszabályzatok garantálhatják a védelemszervezés gyakorlatában. A strukturálisan ilyen módon továbbfejlesztett doktrinális rendszer közvetlenül alkotmányra épített és jól összehangolt lesz, egyes elemei pedig funkciók és alaprendeltetés szerint különülnek el. Ugyanakkor a rendszer egységes egészként és megfelelő differenciáltsággal is alkalmazhatóvá válik a védelemépítés és -működtetés gyakorlatában. Mindezen kérdések a haderőt közvetett módon érintik ugyan, de megnyugtató rendezésük a hatékony haderő-működtetés és alkalmazás egyik fontos előfeltételét is jelenti.

Védelmi doktrinális rendszerünket középtávon azonban nem strukturális, hanem *tartalmi szempontból szükséges továbbfejleszteni*, ami pedig a haderő-korszerűsítést és az annak kiinduló alapját képező katonai védelmi stratégiát is alapjaiban érinti. Mivel a *védelmi doktrinális alappilléreket az alkotmányban kell lerakni*, a korszerűsítő munka fő erőfőjtését ma annak biztosítására szükséges összpontosítani. Követendő alapelvként fogadható el, hogy az új alkotmánynak a védelmet érintően, az országot érhető fegyveres veszélyek, valamint a reális védelmi szükséglet és a gazdasági lehetőségek számbavételére kell épülnie, és minden lehetséges fegyveres fenyegetettségi és veszélyhelyzetben szavatolnia kell a hatékony védelmi megelőző és válaszlépések megtételét.

A fegyveres típusú veszélyek

A védelmi doktrinális korszerűsítő munka kiinduló alapját az országot érhető *fegyveres típusú veszélyek* felülvizsgálata és pontosítása — mint a doktrinális nézetek egészét alapjaiban meghatározó alappillér — képezi.

A védelmi doktrinális elemzések az országot érhető veszélyeket fegyveres és nem fegyveres típusú, közvetlen és közvetett természetű, külső és belső, állami és nem állami szinten szervezett veszélyekként rendszerezik. Az ország katonai védelmét — így a Magyar Honvédséget, annak korszerűsítését, működtetését és alkalmazását is — közvetlenül a fegyveres típusú és azon belül is a katonai természetű külső és közvetlen veszélyek érintik. A nem fegyveres természetű, illetve fegyveres típusú, de katonai védelmet közvetlenül nem igénylő konkrét veszélyformák kezelése elsősorban a fegyveres rendvédelmi szervek és a honvédelmi rendszer megfelelő elemeinek alaprendeltetés szerinti feladata. Továbbra is olyan szabályozásra van szükség, miszerint ilyen feladatra az MH-t csak akkor lehessen igénybe venni, ha a fegyveres rendvédelmi szervek (pl. szükségállapot idején a rendőrség) lehetőségei a fegyveres feladat végrehajtására nem elegendők. A katonai védelmet közvetlenül nem igénylő fegyveres és nem fegyveres veszélyek elhárításakor a *haderő szükség szerinti igénybevételét alaprendeltetése és katonai védelmi képességei figyelembevételével célszerű érvényesíteni.*

Az MK-t érhető fegyveres típusú veszélyek rendszerezésekor — a NATO- és más doktrinális értékelésekhez hasonlóan — a lehető legrosszabb, a társadalom egészét érintő veszélyformát, a háborút, illetve annak küszöbszintjét célszerű viszonyítási alapnak tekinteni. Ennek megfelelően az országot érhető közvetlen és külső fegyveres típusú veszélyek két csoportja különböztethető meg. Ezek:

- a háborús küszöb alatti fegyveres veszélyek,
- a háborús küszöb feletti fegyveres veszélyek.

Az MK külső biztonsági helyzetének és lehetséges fegyveres veszélyeztetettségének alakulása az európai és a térségi politikai és biztonsági helyzet változásának függvényében prognosztizálható. Európában a belátható jövőre kivetítve nagy valószínűséggel kizárható a kontinens egészét érintő, több ország részvételével vívott háború veszélye. Ennek lehetősége az összeurópai biztonsági rendszer folyamatos kiépülésével, az európai biztonságra hatást gyakorló erőtenyezők — USA, NATO, Oroszország — viszonyainak várhatóan érdekérvényesítő rendezésével, Közép- és Kelet-Európa országai társadalmi-politikai átalakulásának befejezésével és belső stabilizálódásával feltehetően tovább csökken.

Mindezen kedvező biztonsági folyamatokkal egyidejűleg azzal célszerű számolni, hogy környezetünkben a háborús küszöb alatti veszélyek valószínűsége hosszabb távon is megmarad. Úgy értékelhető, hogy *országunkat döntő módon és hosszabb időszakra vonatkozóan is elsősorban a háborús küszöb alatti fegyveres típusú veszélyek csoportja érintheti.*

A háborús küszöb alatti külső fegyveres veszélyek valamely szomszédos országból vagy országokból érhetik az MK-t, melynek három típusa különböztethető meg. Ezek:

- valamely szomszédos országban kirobbant fegyveres konfliktus (belső polgárháborús események), vagy a polgárháború országunkat érő fegyveres hatásai,

- a szomszédos országok között kirobbant fegyveres konfliktus, vagy korlátozott háború MK-t érő fegyveres következményei,
- valamely szomszédos ország állami szinten szervezett katonai akciói.

Az MK-t érhető egyes, *háborús küszöb alatti külső fegyveres veszélytípusok konkrét veszélyformákban jelentkeznek és fejtik ki hatásukat. Ezek az alábbiak lehetnek:*

- külső fegyveres csoportok országunk területére történő behatolásai és harci tevékenységei,
- harci repülőeszközök légtérsértései és harci akciói,
- az ország határ menti területének és légterének erőszakos katonai igénybevétele, valamint
- az MK-ra kényszerített külső fegyveres konfliktus.

Az országot érhető háborús küszöb alatti veszélyformák közül a legveszélyesebb a külső fegyveres konfliktus. Erre sor kerülhet a háborús küszöb alatti veszélyformák MK elleni fegyveres tevékenységeinek állandósulása és eszkalációja esetén éppúgy, mint valamely ország közvetlenül országunk ellen szervezett katonai akciói következményeként.

Mindent egybevetve úgy értékelhető, hogy térségünkben a háborús küszöb alatti fegyveres veszélyformák, elsősorban pedig a *fegyveres konfliktus vált az államok vagy nagyobb közösségek közötti érdekellentétek háborús szint alatti leggyakoribb és legveszélyesebb fegyveres megnyilvánulási formájává*. Az államok közötti háború valószínűsége várhatóan tovább csökken, országunkat érintően — a legrosszabb esetben is — annak korlátozott formájával célszerű számolni. Ezért az ország katonai védelmét a *reálisan számba vehető önálló külső fegyveres konfliktus megelőzésének és elhárításának középpontba állításával* — azt *stratégiai számvetési alapként véve* — célszerű megszervezni. Ezzel egyidejűleg azonban rendelkezni kell a fegyveres konfliktus korlátozott háborúvá történő eszkalálódása esetére is hadászati elgondolással és tervekkel, de az ehhez szükséges katonai erő növelésének lehetőségével is. A korlátozott háborúra vonatkozó, jelentős anyagi kihatású védelmi rendszabályok többségét azonban csak a konfliktus eszkalálódásának — megfelelő előrelátással megállapított — ütemében foganatosítanak.

Az indokoltnál kisebb figyelem összpontosul az országot érhető *belső fegyveres veszélyek* és azok megnyilvánulási formáinak rendszerezésére és a szükséges doktrinális követelmények meghatározására. A *belső fegyveres veszélyek* tanulmányozása azt mutatja, hogy azok két, jól elkülöníthető típusa különböztethető meg, melyek helyi, régiószintű vagy országos méretű védelmi rendszabályok életbeléptetését indokolhatják. Ezek:

- az ország alkotmányos rendjének megdöntésére vagy az államhatalom kizárólagos megszerzésére irányuló szervezett fegyveres cselekmények,
- az állampolgárok élet- és vagyónbiztonságát tömeges méretekben veszélyeztető, fegyveresen elkövetett súlyos erőszakos terrorcselekmények.

Az alkotmányos rend megdöntésére vagy az államhatalom kizárólagos megszerzése céljából kirobbantott fegyveres cselekményeket a kitűzött leghatározottabb politikai cél, vagyis az államhatalom erőszakos megszerzése determinálja. Ebből következően annak rendkívül veszélyes megnyilvánulási formája a *nyílt belső fegyveres konfliktus (polgárháborús típusú esemény) lesz, amely kedvezőtlen esetben polgárháborúvá is eszkalálódhat*. A tömeges méretű fegyveres terrorcselekmények pedig — külföldi és hazai — terrorszer-

vezetek szervezésében, elsősorban anyagi-gazdasági érdekből és általában helyi méretben következhetnek be, és *belső fegyveres terrorcsoportok blüncselekményeiben jut-hatnak kifejezésre*. (A belső fegyveres veszélyformák típusuk szerint differenciált védelmi kezelést és ennek megfelelő új alkotmányi szabályozást is igényelnek.)

Mindezen külső és belső veszélyekre és veszélyformákra vonatkozó értékelések — lehetőségek szerinti — figyelembevétele és érvényesítése alapvető fontosságú, mert kiinduló alapját képezheti a további doktrinális alappillérek korszerűsítésének, az ország katonai védelmi szükséglete reális megállapításának, a fenyegetettségi és veszélyhelyzetek kezelését biztosító védelmi stratégia és haderő-alkalmazás biztosításának éppúgy, mint az MH reformjának és tervezett fejlesztésének. (A közvetlen fegyveres veszélyeket és veszélyformákat az 1. sz. melléklet szemlélteti).

A fegyveres veszélyekhez kapcsolódó rendkívüli helyzetformák

A katonai védelem másik fontos doktrinális alappillére az alkotmány szerinti fegyveres típusú *rendkívüli helyzetformák*. (minősített helyzetek) képezik. A rendkívüli helyzetformák alkotmányban szabályozott módon történő bevezetése teszi csak lehetővé az országot ért fegyveres veszélyek hatására létrejövő fenyegetettségi és konfliktushelyzetek megelőzését, illetve elhárítását biztosító védelmi rendszabályok életbeléptetését. Ezért reális doktrinális *alapkövetelmény, hogy teljes legyen az összhang az MK-t érhető fegyveres veszélyek és a hatásukra kialakult fegyveres fenyegetettségi és konfliktushelyzetek, valamint az alkotmány szerinti fegyveres típusú rendkívüli helyzetformák között*. Arra van tehát szükség, hogy minden lehetséges fegyveres fenyegetettségi és konfliktushelyzetben szavatolható legyen a veszélyformákhoz igazodó — arányos — állami és katonai intézkedések megtétele. Az ennek megfelelés azonban csak a hatályos alkotmányi szabályozás — a hadtudomány eredményeire is épülő — kiegészítésével és korszerűsítésével biztosítható, amelyre az új alkotmányalkotásnak lehetőséget kell adnia.

Az alkotmány szerinti fegyveres típusú rendkívüli helyzetformák szükség szerinti intézkedéseinek kiegészítését és korszerűsítését az MK-t érhető fegyveres veszélyformákra, illetve hatásukra kialakult fenyegetettségi és konfliktushelyzetekre célszerű építeni. Ennek megfelelően külön szabályozást igényelnek az országot közvetlenül érhető egyes külső és belső fegyveres veszélyformák következtében kialakult és jellegét tekintve együvé tartozó veszélyhelyzetek. Következésképpen — a lehetséges *külső veszélyformákból kiindulva* — *alkotmányi doktrinális szabályozást igényel*:

- a./a külső fegyveres csoportok és harci repülőeszközök határ menti harci akciói és — azzal összefüggésben — az ország területének és légterének igénybevétele következtében kialakult időszakos fegyveres fenyegetettségi és veszélyhelyzet;
- b./az MK ellen állami szinten szervezett önálló külső fegyveres konfliktus, illetve annak közvetlen veszélye esetén a határ menti régióban létrejött korlátozott fegyveres fenyegetettség és a bekövetkezésekor kialakult fegyveres konfliktushelyzet;
- c./a korlátozott háború, illetve az azt megelőző háborús veszélyeztettség, valamint a hadihelyzet és -állapot.

a./ *A külső — nem katonai és katonai — fegyveres csoportok és harci repülőeszközök határ menti rendszertelen és váratlan, véletlenszerű vagy szándékos harci akciói, a szórványos terület- és légtérsértések az ország szuverenitását sértik, az élet- és a vagyonbiztonságot veszélyeztetik. Hatásukra az egyes határ menti szakaszokon korlátozott és rendszertelen időszakokban fegyveres incidensek, kisméretű fegyveres összetűzések alakulhatnak ki. Ugyanakkor magukban hordják állandósulásuk, rendszeressé válásuk és eszkalálódásuk veszélyét, de azt is, hogy azokat állami szinten közvetlenül országunk ellen szervezik. Azt azonban hangsúlyozni szükséges, hogy nemcsak a nem katonai, hanem a külső katonai csoportok és repülőeszközök, vagyis az államszervezet erőszakszervezetének kisebb és nem állandósult légi-földi akciói, hátsársértései sem merítik ki az államok közötti önálló fegyveres konfliktus tartalmát.*

Lényeges különbség van a két eltérő típusú külső fegyveres csoport tevékenységének jellegében is. A nem katonai fegyveres csoportok tevékenysége terrorista bűncselekmény, ezért az általában nem hordoz társadalmi-politikai célt; a katonai fegyveres csoportok és repülőeszközök szándékos harci akciói azonban már ilyen célt is szolgálnak, ezek tehát az MK elleni agresszió sajátos és kisméretű megnyilvánulási formájaként kezelendők. Ugyanakkor típusuktól függetlenül az ellenük való megelőző jellegű, illetve ténnyé válásuk esetén az azonnali fegyveres védekezés az arra felkészített erőkkel önvédelmi alapkövetelmény. Mindent egybevetve az ilyen veszélyformák és a hatásukra kialakult kisebb és időszakos fegyveres fenyegetettségi és veszélyhelyzetek kezelése az önálló külső fegyveres konfliktustól eltérő, jellegüknek megfelelő külön szabályozást igényel. Nincs szükség azonban külön, az Országgyűlés hatáskörébe utalt, alkotmány szerinti rendkívüli helyzetforma intézkedéseinek alkalmazására, védelmi kezelése a kormány hatáskörében operatív módon és hatékonyan megoldható.

A vonatkozó — hatályos — alkotmányi szabályozás szakmai elemzése azt mutatja, hogy az nem felelhet meg a fenti objektív elvárásoknak. Az új alkotmányban szükséges egyértelművé tenni, hogy a szabályozás nemcsak a külső fegyveres — vagyis földi — csoportok behatolásaira, hanem a harci repülőeszközök akcióira is vonatkozik, mégpedig olyan módon, hogy az a fegyveres megelőző és válaszlépések megtételére alkalmas legyen. Ilyen szabályozással a kormány intézkedése nem a már bekövetkezett fegyveres események, vagyis a „külső fegyveres csoportoknak Magyarország területére történő váratlan betörése esetén...” lenne életbe léptethető, hanem az ilyen bekövetkező esetekre és természetesen a repülőeszközök váratlan csapásainak elhárítására is vonatkozna. Ugyanakkor a szabályozást nem indokolt kiterjeszteni „...a szükségállapot vagy a rendkívüli állapot kihirdetésére vonatkozó döntésig...”, vagyis a veszélyformával nem arányos, azt jelentősen meghaladó és a belső fegyveres szükséghelyzet elemeit is magába foglaló — az önálló külső és belső fegyveres konfliktusok kezelését biztosító — rendszabályok életbeléptetésére.

Profiltisztán annak a kisebb és nem állandósult külső határ menti légi-földi harci és fegyveres terrorcselekményekre kell vonatkoznia.

b./ Az MK ellen állami szinten szervezett önálló fegyveres konfliktus, illetve hatására létrejövő korlátozott fegyveres fenyegetettség és konfliktushelyzet — mint alapvetővé vált veszélyforma — elkülönült új alkotmányi szabályozást is igényel. Erre az úgynevezett „korlátozott védelmi állapot” elnevezésű — javasolt és pontosított — alkotmány szerinti rendkívüli helyzetforma lehet alkalmas.

A *korlátozott védelmi állapot* az alkotmány szerinti olyan rendkívüli helyzetforma, amelynek bevezetése a Magyar Köztársaság ellen szervezett külső fegyveres konfliktus közvetlen veszélye (korlátozott fegyveres fenyegetettség) vagy a korlátozott agresszió bekövetkezése (fegyveres konfliktushelyzet) esetén, a térségi szintű államvezetési védelmi rendszabályok életbeléptetésének biztosítására hivatott. Fokozatai: a megelőző korlátozott védelmi helyzet és a korlátozott védelmi állapot lehetnek.

A külső fegyveres konfliktus következményeinek ilyen módon történő védelmi szabályozása mindenképpen indokolt, mert kellően differenciált és a veszélyformának, illetve a kialakult helyzetnek megfelelő reagálóképességet biztosít. Lehetővé teszi a katonai védelem korlátozott méretű, határ menti térségi aktivizálását a veszélyhelyzet megelőzésére, illetve kezelésére. A *megelőző korlátozott védelmi helyzet* fokozat alkalmazása garantálhatja a korlátozott fegyveres fenyegetettségi helyzetben a szükséges megelőző védelmi rendszabályok (részleges mozgósítás és a kijelölt erők teljes harckészültségbe helyezése és szétbontakozása, rendkívüli intézkedések szelektív bevezetése stb.) életbeléptetését és a következő fokozat intézkedéseinek közvetlen előkészítését. A *korlátozott fegyveres védelmi állapot* pedig a már bekövetkezett fegyveres összeütközések időszakában biztosíthatja a katonai védelem — veszéllyel arányos — aktivizálását és a külön törvényben az ilyen állapotra meghatározott rendkívüli intézkedések életbeléptetését.

c./ A *korlátozott háború*, illetve az azt megelőző *háborús veszélyhelyzet*, valamint a *hadiállapot* állami és katonai védelmi kezelése a hatályos rendkívüli állapot — mint rendkívüli helyzetforma — pontosításával biztosítható. Az alkotmány a rendkívüli állapotnak az Országgyűlés — akadályoztatása esetén a meghatározott feltételek betartásával a köztársasági elnök — általi kihirdetésére és országos szintű bevezetésére „...hadiállapot vagy idegen hatalom fegyveres támadásának közvetlen veszélye (háborús veszély) esetén” ad lehetőséget [19. (3)h. pont és 19/A.]. Ez a szabályozás — kisebb korrekciókkal — biztosíthatja nemcsak az agresszió legmagasabb formája, a háború, hanem a korlátozott háború megkövetelte megelőző jellegű és a védelmi kezelést biztosító állami és katonai védelmi rendszabályok differenciált alkalmazását is. Az egységes értelmezés és gyakorlat érdekében azonban célszerű egyértelművé tenni a rendkívüli állapot újragondolt fogalmát és egyes fokozatait, ezáltal alkalmazásának célját és kritériumait.

Értelmezésünk szerint — pontosított változatban — a *rendkívüli állapot*: az alkotmány szerinti olyan rendkívüli helyzetforma, amely idegen hatalom fegyveres erői Magyar Köztársaság elleni átfogó támadása (agressziója) közvetlen veszélyének (háborús veszélyeztetettség) vagy támadása (hadihelyzet és -állapot) elhárításának államvezetési védelmi kezelésére hivatott. Ennek megfelelően fokozatai: a háborús veszélyhelyzet és a hadiállapot. A háborús veszélyhelyzet fokozat a kialakult háborús veszélyeztetettség, a hadiállapot pedig a hadihelyzet és -állapot megkövetelte országos szintű védelmi rendszabályok alkalmazására ad államvezetési felhatalmazást.

A *háborús veszélyhelyzet* fokozat alkalmazására általában a már bekövetkezett — javasolt — „korlátozott védelmi állapot” időszakában kerülhet sor olyan helyzet-

ben, amikor a külső fegyveres konfliktus eszkalálódik, a harctevékenységeket pedig meghatározott határidőn belül a felek fegyveres erői hadműveleti csoportosításainak alkalmazása váltja fel. Ilyen helyzetben az eszkalálódó fegyveres konfliktushelyzetet a háborús veszélyhelyzet rendszabályainak életbeléptetésével egyidejűleg kell kezelni. Bevezetése minden olyan esetben is indokolt, amikor valamely idegen hatalom részéről az MK függetlensége és területi sérthetetlensége ellen fegyveres erői alkalmazásával fenyegető szándék fejeződik ki, egyidejűleg országunk ellen a *támadó hadműveletek közvetlen előkészítése megkezdődött.*

A *hadiállapot fokozat* az MK ellen indított átfogó katonai támadás (agresszió) következtében kialakult országos méretű hadihelyzet és -állapot védelmi kezelése céljából alkalmazható. Bevezetésére akkor is sor kerülhet, ha valamely állam hivatalosan az MK-val hadiállapotban lévőnek nyilvánítja magát.

A *belső fegyveres veszélyek és veszélyformák*, illetve a hatásukra kialakult fegyveres szükséghelyzet államvezetési védelmi kezelése egyrészt a hatályos *szükségállapotra* vonatkozó alkotmányi szabályozás korszerűsítésével, másrészt a kormány hatáskörébe utalással biztosítható. Ennek során a fő figyelmet a belső fegyveres konfliktus (polgárháborús események) megelőző és konkrét védelmi kezelést biztosító szabályozására szükséges összpontosítani. A korszerűsítést úgy célszerű elvégezni, hogy a szükségállapot — az elemi csapás vagy ipari szerencsétlenség, valamint a fegyveres bűncselekmények eseteit kizárva — csak a belső fegyveres konfliktus (polgárháborús események) és a hatására létrejött fegyveres szükséghelyzet esetére vonatkozzon, és lehetőséget biztosítson országos, térségi és helyi méretekben történő és megelőző jellegű alkalmazásra is.

Mindezeket figyelembe véve a *szükségállapot — továbbfejlesztett változatban* — az alkotmány szerinti olyan fegyveres típusú rendkívüli helyzetforma, amely az országos, térségi vagy helyi méretű belső fegyveres konfliktus (polgárháborús események) hatására kialakult fegyveres szükséghelyzet államvezetési védelmi kezelésére hivatott. Fokozatai: a megelőző szükségállapot és a fegyveres szükségállapot lehetnek.

A korszerűsítést tehát úgy célszerű elvégezni, hogy a szükségállapot funkciója az alkotmányos rend megdöntésére vagy az államhatalom kizárólagos megszerzésére irányuló szervezett fegyveres cselekmények, polgárháborús események — vagyis a belső fegyveres konfliktus — megelőző jellegű és védelmi kezelésének a garانتálása legyen. Ugyanis „...a fegyveresen vagy felfegyverkezve elkövetett súlyos erőszakos cselekmények...”, vagyis a belső fegyveres terrorcsoportok bűncselekményt jelentő tevékenységének célja és tartalma nem azonosítható „az alkotmányos rend megdöntésére vagy a hatalom kizárólagos megszerzésére irányuló fegyveres cselekmények...” céljával és tartalmával. A belső fegyveres terrorcsoportok tevékenységének elhárítása — szükségállapot bevezetése nélkül — a kormány hatáskörében is megoldható. Erre alkotmányos felhatalmazást a hatályos alkotmány is ad, miszerint „...A kormány... biztosítja az állampolgárok jogait... irányítja a fegyveres erők, a rendőrség és a rendészeti szervek működését;... valamint a közrend és a közbiztonság védelme érdekében megteszi a szükséges intézkedéseket” [alkotmány 34. (1) pont].

A katonai védelmet alapjaiban érintő további *doktrinális alappillért a fegyveres erőkre és alkalmazásukra vonatkozó alkotmányi nézetrendszer képezi.* Továbbfejlesztésekor meghatározóként szükséges figyelembe venni, hogy a Magyar Honvédség az

államvezetés biztonság- és védelmi politikája érvényesítésének végső, ugyanakkor alapvető stratégiai eszköze, az MK katonai védelmének, az agresszió elhárítását biztosító harc- és hadműveleti tevékenységek végrehajtásának kizárólagos letéteményese. Működtetése és alkalmazása csak az államvezetési irányítás keretei között történhet, a szabályozás eredményessége pedig a magas fokú szakmai önállóság biztosításának is a függvénye. Ugyanakkor a vonatkozó korszerűsítés célját csak akkor érheti el, ha az *teljes összhangot biztosít az MK-t érhető fegyveres veszélyformák, a védelmi rendszabályok veszéllyel arányos bevezetését lehetővé tevő* — előzőekben vizsgált — *rendkívüli helyzetformák és kormányintézkedések, valamint a haderő szükség szerinti alkalmazása, illetve igénybevétele között*. Azt is hangsúlyozni szükséges, hogy a honvédség alkalmazása közvetlenül az alkotmány szerinti rendkívüli helyzetformák bevezetésével és a vonatkozó kormányintézkedéssel alkot szoros egységet, ezért korszerűsítése is azokkal egyidejűleg lehet csak sikeres. Mivel a lehetséges külső fegyveres konfliktus vált az MK-t érhető egyik alapvető fegyveres veszélyformává, védelmi kezelését pedig a javasolt „korlátozott védelmi állapot” bevezetése garantálhatja, az új alkotmányban a honvédség korlátozott alkalmazásáról és a Honvédelmi Tanács operatív része ilyen helyzetben történő működtetésének szabályozásáról is gondoskodni kell. Mindezek a meglévő irányítási hatáskörök kiegészítésével és kisebb korrekciókkal biztosíthatók. (A Magyar Köztársaságot érhető fegyveres veszélyformák, a katonai védelmi kormányintézkedések és rendkívüli helyzetek, valamint a fegyveres erők alkalmazása közötti összefüggést a 2. melléklet szemlélteti.)

A fegyveres erők alkotmányi szabályozásának katonai védelmi szakmai elemzése azt mutatja, hogy a *Határőrség fegyveres erőkhöz sorolása nem indokolt*. A fegyveres erők állományát csak katonai szervezetek képezhetik, abban nem lehet polgári jellegű szervezet, de fegyveres testület illetve rendvédelmi szerv sem. Ez a követelmény az ország katonai védelméből, annak katonai természetéből következik. A harc- és hadműveleti feladatok önálló végrehajtásának, a katonai agresszió elhárításának képessége a fegyveres erőknek nevezett katonai erő legfőbb kritériuma. Ezért az csak katonai szervezeteket (fegyvernemeket, szakcsapatokat stb.) és azok célirányos felkészítését, valamint külön elvek és szabályok szerinti működtetését és alkalmazását követeli meg. Következésképpen a határőrséget nem lehet a fegyveres erőkhöz sorolni még akkor sem, ha állományában jelenleg megtalálható a katonai elem is, és az rendkívüli állapot idején a Magyar Honvédség csoportosításába beépülve — annak erejére alapozva — katonai feladatokat is teljesít. Hosszabb távon a határőrség „tisztn” rendvédelmi szervvé történő átalakítása sem kerülhető el, ami azzal járna, hogy a határőralegységek — mint önálló fegyvernemmé, határवादász-alegységekké átalakított katonai szervezetek — az MH, közvetlenül pedig az érintett katonai kerület állományába kerülnének.

Mindent egybevetve a Magyar Köztársaság katonai védelme, mindenekelőtt a *Magyar Honvédség korszerűsítése csak az államvezetés* — hadtudomány eredményeit is ötvöző — *doktrinális alappilléreire és követelményeire épülve lehet sikeres*, ezért ezen alappillérek időszakonkénti korrekciója alapkövetelmény. Mivel a védelmi doktrinális alappillérek feltételeiben, döntő módon a lehetséges külső katonai veszélyek jellegében és tartalmában alapvető változások történtek, és azok a katonai védelmi

szükségletet közvetlenül érintik, a haderőreformra és korszerűsítésre vonatkozó koncepciók ezt a körülményt nem hagyhatják figyelmen kívül.

A Magyar Honvédség reformjának néhány alapkérdéséről

Ma már úgy értékelhető, hogy hazánkban lezárult a biztonsági és védelmi átalakítások — többségében mennyiségi mutatókkal jellemezhető — első szakasza. Az alkotmány többszöri módosításával, a Magyar Köztársaság honvédelmének alapelvei országgyűlési határozat és a honvédelemről szóló 1993. évi CX. törvény hatályba helyezésével, valamint a honvédelmi jogrendszer folyamatos kiépítésével az országvédelem szervezése és a Magyar Honvédség működtetése többségében ugyan új, de nem minden vonatkozásban korszerű doktrinális követelmények szerint és jogi alapon történik. A honvédség állománycsökkentései és átszervezései — a meglévő katonai állomány és haditechnika bázisán — önálló nemzeti és védelmi jellegű, ugyanakkor 1994 végére már válsághelyzetbe jutott haderő kiépítését eredményezték. *A haderő kialakult helyzete és működtetése mielőbbi teljes körű reformját és arra épülő fejlesztését már elkerülhetetlenné teszi.*

A honvédség jelenlegi válságos helyzete és állapota jól ismert, de *okainak megjelölése és a kivezető út már kevésbé.* A mértékadó katonai védelmi elemzések azt mutatják, hogy *a honvédség válsághelyzetének nemcsak költségvetési finanszírozási, hanem — előzőekben érintett — védelmi doktrinális, valamint stratégiai koncepcionális okai is vannak.* A költségvetési finanszírozások elégtelensége a mai állományú és felépítésű haderőt és annak működtetését figyelembe véve nyilvánvaló, az azonban már kevésbé, hogy *a problémák egyik fő oka a fegyveres típusú és katonai védelmet feltételező veszélyek megítélésében és ezzel összefüggésben a hatályos katonai védelmi stratégiában keresendő.* A honvédség és annak béke- és rendkívüli helyzetek körülményei közötti működtetése és alkalmazása — de az eddig folytatott átalakítása is — meghatározó módon egy „háborúcentrikusnak” nevezhető katonai védelmi stratégiára épült, illetve ilyen dominanciájú stratégia érvényesül. Döntően háborúközpontú stratégia képezi még ma is a hadászati tervezés és a haderő-működtetés kiinduló alapját, ami pedig meghatározó hatással van a haderő hadi- és ebből következően békeállományára, struktúrájára, a működtetését biztosító különböző katonai rendszerekre, de minden alapvető védelmi kérdés eldöntésére is.

Az ország katonai védelmének alapkérdései és a haderőreform

Az előzőekben vizsgált doktrinális alappillérek tükrében ma már mindenképpen fel kell tenni a kérdést: *épülhet-e az ország katonai védelme továbbra is elsődlegesen és meghatározó módon a legkevésbé valószínű veszélyformára, a háborúra és az annak haditevékenységei megővését biztosító stratégiára?* Megválaszolása mindenképpen indokolt, a válasz pedig a honvédséget alapjaiban érinti, ezért a folyamatban lévő haderőreform azt nem kerülheti meg, sőt a reform kiinduló alapját kell képeznie. Ugyanakkor az is nyilvánvaló, hogy az államvezetés mindenkor katonai védelmi stratégiája és a haderő a védelmi doktrinális elvek és követelmények kifejezője, attól a védelmi stratégia és az azt megvalósító haderő nem függetleníthető. Ezért a stratégia szük-

ségszerű változtatását, módosítását és a honvédség korszerűsítését is a doktrinális alappillérek, mindenekelőtt a katonai természetű veszélyformák megítélésének általunk javasolt módosításával összhangban célszerű elvégezni. Ez a körülmény pedig nemcsak a védelmi doktrinális alappillérek, hanem *a katonai védelem stratégiájának átfogó felülvizsgálatára* és — a haderőreformmal összhangban megvalósuló — *korrekciójára is felhívja a figyelmet.*

A katonai védelmi stratégia korszerűsítése azt jelenti, hogy azt alkalmassá kell tenni az MK-t érhető katonai veszélyformák és veszélyhelyzetek kezelésére, a lehetséges agresszió legkülönbözőbb formáinak elhárítására. Vagyis az MK *katonai védelme az országot érhető katonai veszélyformákhoz adekvát és rugalmas reagálóképességet biztosító stratégiát követel.* Ennek megfelelően az magába foglalhatja:

- a külső fegyveres csoportok és repülőeszközök harci akcióinak elhárítását és az időszakos fegyveres fenyegetettségi és veszélyhelyzetek kezelését biztosító stratégiát;
- az önálló külső fegyveres konfliktus sikeres megvívását, illetve a kialakult korlátozott fegyveres (katonai) fenyegetettségi és konfliktushelyzet kezelését biztosító stratégiát;
- a korlátozott háborúra, illetve az azt megelőző háborús veszélyeztetettség-re, valamint a hadihelyzetre és állapotra vonatkozó stratégiát.

Mivel az MK számára az önálló külső fegyveres konfliktus, illetve annak eszkalálódott formája értékelhető perspektívában is a legveszélyesebb veszélyformának, az ország katonai védelmét és stratégiáját is döntően a külső fegyveres konfliktus elhárítását alapul véve szükséges megszervezni. Ebből következően a haderő reformját és korszerűsítését is elsődlegesen a külső fegyveres konfliktus megvívását, illetve hatására kialakult katonai konfliktushelyzet kezelését biztosító stratégiára célszerű alapozni. Ugyanakkor számolni kell a határ menti fegyveres konfliktus eszkalálódásával és azzal is, hogy a korlátozott agresszió elhárítását biztosító légi-földi harctevékenységek megvívását a hadműveletek végrehajtása is követheti. Ez pedig *feltehetően korlátozott háborúhoz vezethet, amelyhez a vonatkozó stratégia alkalmazására is szükség lehet.*

A haderőreform és -fejlesztés sikere tehát legközvetlenebb módon a korszerűsített doktrinális alappillérek és követelmények, valamint az annak lényegére épülő katonai védelmi stratégia függvénye. Az ország adottságait és lehetőségeit — beleértve az anyagi-pénzügyi lehetőségeket is — a doktrinális nézet- és követelményrendszer korszerűsítésekor szükséges hosszú távra szólóan is figyelembe venni. A megújított doktrinális és stratégiai kiindulási alapokra helyezve a honvédség minőségi pályára állítható, és a magyar haderő katonai védelmi képességeit megújítva vihető át XXI. századba.

A továbbfejlesztett védelmi doktrinális alappillérek és az annak lényegét kifejező, az MK katonai védelmének követelményeit érvényre juttató stratégia, *a haderőreform céljára és tartalmára is döntő hatással van.* Mint ismert „A fegyveres erők... alapvető kötelessége a haza katonai védelme.” [Alkotmány 40/A. § (1)] Az MH ezen alaprendeltetését jelentő kötelességének az államvezetés doktrinális követelményei és törvényben meghatározott feladatok szerint, valamint azok teljesítését garantálni képes stratégia alkalmazásával tehet eleget. Ilyen módon a katonai védelmi köve-

telmények és feladatok, valamint az azokat érvényre juttató stratégia közvetlen hatással van a haderő jellegére, nagyságrendjére, képességeire és struktúrájára, valamint a működtetését és alkalmazását biztosító katonai rendszerekre. A haderőreformnak éppen ezen területekre kell irányulnia, hogy azok szükség szerinti átépítésével, átalakításával biztosítsa a védelmi követelmények és feladatok teljesíthetőségét és a — veszélyformáknak megfelelő — stratégia alkalmazhatóságát. Következésképpen a haderőreform célja és alapvető tartalma is objektív doktrinális feltételek és követelmények által meghatározott, a legközvetlenebb módon függ az államvezetési védelmi követelményektől és az azt érvényre juttató stratégiától. Ezért a haderőreform konkrét céljának és tartalmának rögzítését meg kell előznie az államvezetési doktrinális követelmények és a védelmi stratégia meghatározásának.

Mindebből következően — általános elvi értelemben — az MH reformjának célja: a haderő alkalmassá tétele az MK — államvezetési védelmi doktrinális követelmények és stratégia szerinti — katonai védelmére és az ENSZ alapokmányával összhangban álló, nemzetközi szerződésekben vállalt katonai feladatainak a végrehajtására. Ez azt jelenti: a honvédséget a haderőreformmal olyan helyzetbe és állapotba kell hozni, hogy alkalmas legyen az MK-t érhető külső fegyveres (katonai) veszélyformák — mindenekelőtt az ország elleni külső katonai konfliktus és annak eszkalálódott formája —, valamint a hatásukra kialakult fegyveres fenyegetettségi és konfliktushelyzetek katonai feladatainak végrehajtására, az országot ért agresszió (katonai támadás) különböző formáinak sikeres elhárítására. A haderőreform elvi értelemben vett célja az MH országvédelmi alaprendeltetéséhez rendeli a haderő-átépítés gyakorlatát, beleértve abba a nemzetközi szerződésekben foglalt katonai kötelezettségek teljesítését, így a NATO-szervezetekhez való fokozatos integrálhatóság feltételeinek a megteremtését is. Az utóbbi, a NATO-hoz való csatlakozás sem lehet cél, csupán eszköz az ország külső biztonságának és katonai védelmének szavatolásában. Az MH pedig azzal válik alkalmasabbá az ország katonai védelmére, ha a haderőreform a haderő olyan megváltoztatását, átépítését eredményezi, amely garantálja a katonai védelmi követelmények teljesítésének szervezeti-strukturális, működési és alkalmazási feltételeit, és kedvező feltételeket is teremt a hosszú távú haderőfejlesztéshez.

A honvédség reformjának főbb irányai és területei

A haderő reformjának elvi értelemben vett célja a reform lehetséges tartalmának kereteit is behatárolja. Lényegét tekintve a haderőreform alapvető átszervezéseket, átépítéseket és korszerűsítéseket jelent a haderő szervezeti-strukturális, működési, valamint harci és hadműveleti alkalmazását biztosító katonai rendszereiben és területein. Következésképpen az MH reformjának alapvető tartalma magába foglalhatja:

- a béke- és a hadiállomány átépítését és korszerűsített doktrinális alapokra helyezését, a szervezeti struktúra és a csapatok területi elhelyezésének, az MK reális katonai védelmi követelményeinek megfelelő átszervezését, beleértve a határőrség határőralegységeinek MH-ba történő integrálását is;
- a honvédség harcászati és mozgósítási rendszerének korszerűsítését;
- a hadkiegészítési, a csapatkiképzési, a szerződéses és a tartalékos állomány továbbképzési rendszerének átalakítását;

- a parancsnokok és a törzsek felkészítési rendszerének és a tanintézeti képzésnek a korszerűsítését;
- a béke- és a rendkívüli helyzetek körülményei közötti katonai vezetés rendszerének átszervezését;
- az anyagi-technikai ellátás és biztosítás rendszereinek átalakítását, a haditechnikai eszközökkel, anyagokkal és felszereléssel való ellátás korszerűsítését;
- a személyi állomány életkörülményeinek és szociális helyzetének jelentős javítását és új jogi alapokra helyezését;
- a védelmi (hadászati) tervezés és az ország területe hadművelleti előkészítésének átalakítását;
- a haderő alkalmazási, illetve igénybevételi elveinek és szabályainak korrekcióját, az alapszabályzatok és utasítások korszerűsítését, valamint más a haderő belső jogi szabályozottságát, társadalmi elfogadtatását biztosító feltételek megteremtését és a csapatok működésének és alkalmazásának hatékonyságát növelő sajátos rendszabályok életbeléptetését.

Ilyen tartalmú haderőreformmal biztosítható, hogy az MK katonai védelmének jobban megfelelő, a jelenleginél kisebb állományú és ezáltal a költségvetésből finanszírozhatóbb, ugyanakkor ütőképesebb és rugalmasan alkalmazható, korszerűbb szervezeti struktúrájú és működtetésű haderő kerüljön kialakításra, amely — megfelelő döntés és célirányos korszerűsítések esetén — képes lehet a NATO-szervezetekhez történő integrálásra is. Külön is hangsúlyozandó, hogy az MH teljes körű — és viszonylag rövid határidőn belül végrehajtandó — reformjára nem azért van elsősorban szükség, mert azt a pénzügyi finanszírozhatóság vagy a NATO-hoz való integrálhatóság megköveteli, hanem azért, mert *a jelenlegi állományú, struktúrájú és működésű haderő már nem felel meg az MK reális katonai védelmi szükségletének*. Az Országgyűlés pedig az ilyen haderő finanszírozását nem vállalhatja fel, ezért annak korszerűsítését várhatóan meg is követeli.

Az MH reformjának kiemelten fontos része a béke- és a hadiállomány strukturális átépítése és új alapokra helyezése — a korszerűsített védelmi doktrinális követelményeknek és az államvezetés honvédelmi politikai és katonai védelmi stratégiájának megfelelően. A fegyveres erők alkotmány szerinti alaprendeltetése, a haza katonai védelme magába foglalja: az MK államhatárainak, területének és légterének, valamint a lakosság és az anyagi javak védelmét a külső fegyveres (katonai) veszélyekkel s azok megnyilvánulási formáival szemben. Ebből kiindulva az MK honvédelmi politikai stratégiája az „elégletes védelem” elvére alapozva — kielégítve a CFE-szerződés előírásait is — tartja indokoltnak a katonai védelmet megvalósító fegyveres erők fenntartását azzal a megkötéssel, hogy annak nagyságrendje „... a térség hasonló védelmi potenciállal rendelkező államai haderejével arányos...” legyen. Mindezt és az MK külső biztonsági körülményeit és reális katonai védelmi szükségletét, geostratégiai helyzetét, adottságait, emberi és anyagi erőforrásait, valamint az euro-atlanti integráció várható megvalósulásának mértékét figyelembe véve, az MH állományának és struktúrájának kialakításakor döntően *a lehetséges külső fegyveres konfliktus és eszkalálódott formája elhárításának katonai követelményeit célszerű érvényesíteni*. Ennek során meghatározó jelleggel azt szükséges figyelembe venni, hogy az MH önállóan rendszerint az országhatár mentén kialakult fegyveres konfliktus lé-

gi-földi harctevékenységeinek és eszkalálódott formájának, a korlátozott háború hadműveleteinek megvívására legyen alkalmas.

Mindebből következően az *MH békeállományának* meghatározásakor mindenkélt előtt a külső katonai meglepés kizárását és az MK-t érhető háborús küszöb alatti fegyveres veszélyformákat célszerű alapul venni úgy, hogy az garantálja:

- a veszélyeztetett államhatár megerősített őrzését és védelmét, az ország légtérének — a lehetséges légi hadműveleti irányokban történő — védelmét;
- valamely szomszédos országban vagy országok között kirobbant fegyveres konfliktus (polgárháborús események) vagy a korlátozott háború MK-t ért fegyveres hatásainak elhárítását, a szárazföldi, valamint a repülő- és légvédelmi készenléti és készségi szolgálatok fegyveres veszélyekkel arányos működtetését;
- az országra kényszerített külső fegyveres konfliktus sikeres elhárítását a harcászati szintű katonai összeütközések első időszakában, annak eszkalálódása nélkül;
- a békehadrendről és állományról az M hadrendre* és állományra történő fokozatos áttérést;
- a nemzetközi szerződésekben foglalt katonai kötelezettségek teljesítését;
- az alaprendeltetést jelentő katonai feladatokra való felkészülést és kiképzést, valamint a honvédség működését biztosító szervezeti és létszámfeltételeket.

A vázolt haderő-átépítés és -korszerűsítés alapjaiban érinti az állománytáblákban rögzített béke- és hadiállomány nagyságrendjét, szervezeti felépítését és tagozódását, működésének és alkalmazásának rendszereit. Realisnak ítélték azok a számvetések, miszerint az *MH* rendszeresített *békelétszáma* a reform és a célirányos fejlesztés végeredményeképpen mintegy 25—30 vagy több százalékkal is csökkenhet, és az ország lakosságának 0,5%-a, átlagosan 50 000 fő körül stabilizálódhat. A hadilétszám pedig a korlátozott háború haditevékenységei megvívását figyelembe véve átlagosan egyharmadával lehet kevesebb. A reguláris haderő békeszervezeteit közelíteni célszerű a hadiszervezetekhez, ami a hivatásos és a szerződéses állomány létszamarányának növelését válthatja ki. Az *MH katonalétszáma* azonban a *mindenkori haditechnikától nem függetleníthető*. Mivel a haditechnikai eszközpark — anyagi források hiányában — lényegesen hosszabb távon sem változhat, így a nagyobb létszámcsökkentések is eltolódhatnak. Realisan hosszabb távon — 10 éven belül — is azzal célszerű számolni, hogy a haditechnika nagyobb részét korszerűsített és a jelenlegiből még rendszerben tartható teheti ki, melyet kiegészítenek a beszerzésre kerülő új haditechnikai eszközrendszerek.

Ebből következően — hadrafoghatósági és anyagi-pénzügyi okok miatt is —

* Az MK-t érhető új típusú külső katonai veszélyformák és a veszélyeztetettség idejének lényeges megváltozása az M hadrendre és állományra történő áttérés eddigi gyakorlatára is lényeges hatással lesz. Úgy értékelhető, hogy perspektívában változtatni szükséges az úgynevezett háborús hadrendre és állományra történő áttérés rendjén olyan módon, hogy külön célszerű tervezni a külső fegyveres konfliktus elhárításának, valamint a lehetséges korlátozott háborúnak az M szükségletét. Az MK-t érhető állami szinten szervezet katonai konfliktust, illetve a korlátozott háborút 2—3 vagy több hónapos veszélyeztetettségi időszak is megelőzheti, ami lehetőséget biztosít az M hadrendre és állományra történő fokozatos áttérésre.

az MH katonaaállományának biztosítását hosszabb időszakra az általános hadkötelezettségre alapozva, a keretrendszer további fenntartásával, a milicrendszer területi hadkiegészítési elvét is érvényesítve, ugyanakkor a nagy értékű új fegyverek és fegyverrendszerek kezelését végző hivatásos és szerződéses állományú katonák részarányának fokozatos és tervszerű növelésével célszerű megvalósítani. Ilyen módon biztosítható, hogy az MH hivatásos és szerződéses állománycsoportjának részaránya hosszabb távon megközelítse az 50%-ot.

A haderő állományát *strukturálisan* továbbra is két haderőnembe célszerű szervezni a haderőnemi és a fegyvernemi arányok szükség szerinti változtatásával. A szárazföldi csapatok szervezeti-strukturális átépítésekor azt célszerű döntő szempontnak tekinteni, hogy az összefegyvernemi csapatok (dandárok és önálló zászlóaljak) — a szükséges fegyvernemi és szakcsapatokkal megerősítve — a külső fegyveres konfliktus szárazföldi harctevékenységeinek önálló megvívására alkalmasak legyenek, és azokat M útján létrehozott hadműveleti-harcászati magasabbegység (hadtest) keretében és feltételek biztosításával végezhessek. Az összefegyvernemi hadtestek számának eldöntésekor is mindenekelőtt a katonai védelmi követelmények lehetnek a meghatározóak. A lehetséges korlátozott háború méretei és katonai tartalma — beleértve az államhatáron az eredeti helyzet visszaállítását is — *legalább két, hadművelleti-harcászati feladatokra képes hadtest M útján történő felállítását indokolja*. A hadtestek békeállománya a tervezett két katonai körzetben elhelyezve, célirányosan készülhetne fel a határmenti körzetekben jelentkező katonai feladatok végrehajtására, illetve a veszélyeztetett irányokba történő átcsoportosításokra.

Úgy értékelhető, hogy a tábori összefegyvernemi hadseregszervezet már nem illeszthető az ország új felfogású és tartalmú katonai védelmébe, ezért azzal már rövid távon sem célszerű számolni. A továbbra is szükséges hadseregközvetlen szervezetek a hadtestek állományába integrálhatók, illetve az MH központi (hadászati) tartalékát képezhetik. Az új tartalmú országvédelem hasonlóképpen nem igényli az alacsony hatékonyságú, ugyanakkor létszám- és költségigényes honvédelmi dandárok felállítását sem. Működtetésük ellentmondana a reális védelmi szükséglet és a gazdasági-pénzügyi lehetőségek figyelembevétele követelményének is, tevékenységük pedig nehezen illeszthető az új formában jelentkező, a határ menti fegyveres akciók, összeütközések jellegéhez és megvívásuk követelményrendszeréhez. Az önállóan folytatott légi-földi harctevékenységek és a csapatok közvetlen oltalmazása pedig megköveteli, hogy a csapatlégvédelmi szervezetek a repülő- és légvédelmi haderőnem állományából a szárazföldi csapatok állományába kerüljenek vissza, és vegyes fegyverzetű légvédelmi magasabbegység- és egység szervezatként működjenek.

A repülő- és légvédelmi haderőnem szervezeti-strukturális és alkalmazási korszerűsítése is elkerülhetetlen lesz. Ennek során azt szükséges döntő szempontnak tekinteni, hogy a lehetséges háborús veszélyhelyzetben és hadiállapot idején a várható légi hadművelleti irányokban megbízható zonális védelem működjön és a harcvezetés hatékonysága jelentősen javuljon. Ehhez mindenképpen korszerű légvédelmi koncepció kidolgozása és érvényrejtetése szükséges. Ennek részeként indokolt a jelenlegi légvédelmi rakéta-objektumvédelem felülvizsgálata és egy mozgékony, a kialakult légiveszélyekhez igazodó, zonális védelmi koncepció érvényesítése. A repülő- és légvédelmi csapatok elnevezésű és ennek megfelelő működésű haderő-

nemet fokozatosan — a fejlesztés és korszerűsítés eredményeképpen — légierő-haderőnemmel célszerű felváltani. Ezzel a harcvezetés operatívabbá és hatékonyabbá tehető, a honvédség NATO-hoz való közelítése pedig biztosítható.

A haderőreform alapját képező szervezeti-strukturális átépítés és korszerűsítés az MH működését és alkalmazását biztosító katonai rendszerek átalakítását is megalapozza. Úgy értékelhető, hogy a haderőreform eredményeképpen a korábbinál — relatíve jóval kisebb költségigénnyel — lényegesen jobb feltételek biztosíthatók az MK katonai védelme számára. A haderőreform azonban nem helyettesítheti a haditechnikai fejlesztést és az arra alapozott további korszerűsítést, amellyel összhangban a katonai védelem átfogó korszerűsítése is megoldást nyerhet.

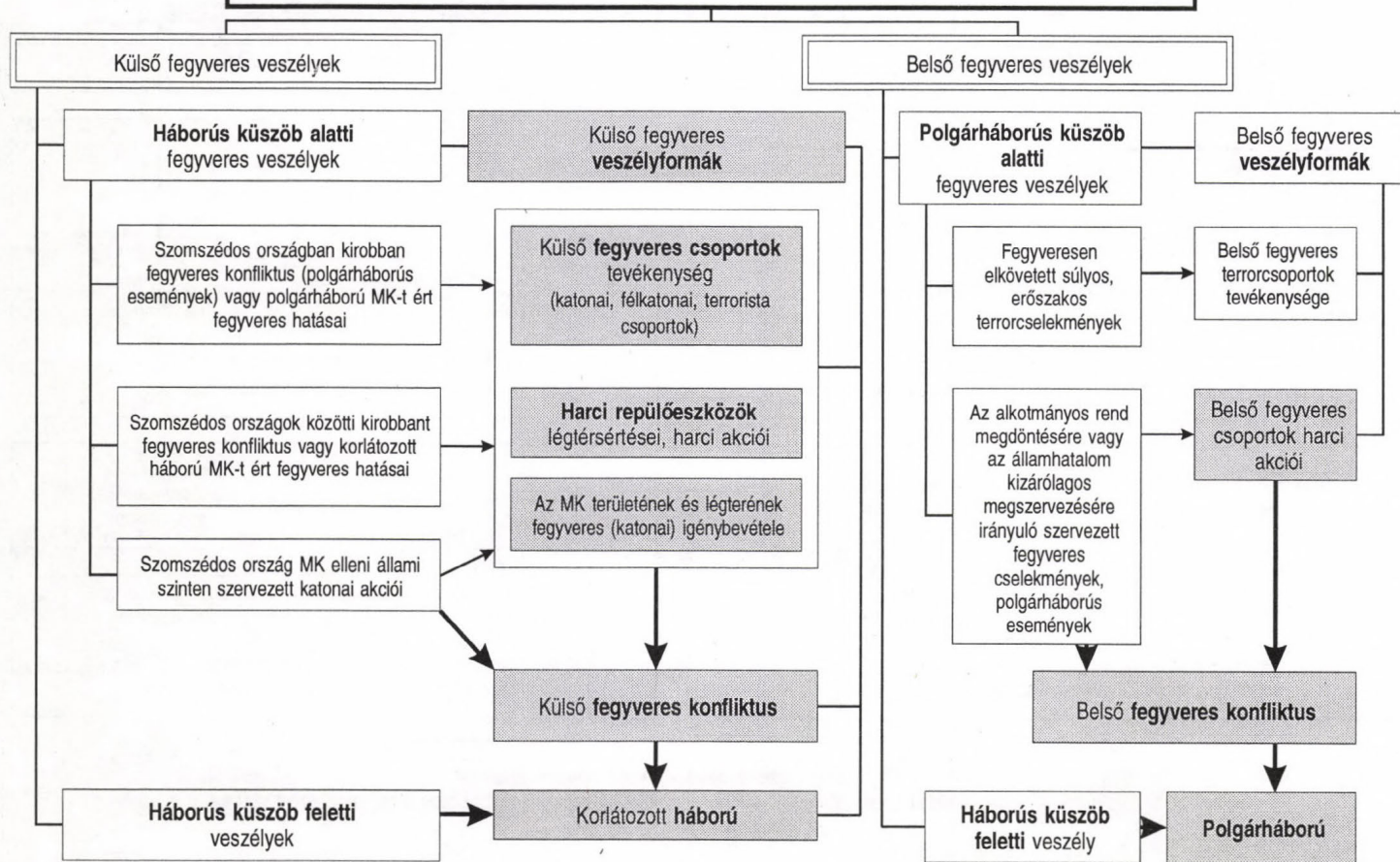
*

Mindent egybevetve úgy értékelhető, hogy a magyar katonai védelem és az azt megvalósító haderő, de annak védelmi doktrinális és stratégiai feltételrendszere is korszerűsítést igényel. Mivel a katonai védelmet — így annak korszerűsítését is — az állam védelmi doktrinális követelményrendszere és stratégiája alapjaiban határozza meg, és az a bekövetkezett változások miatt módosítást, korrekciókat igényel, az MH tervezett átépítésénél és korszerűsítésénél ezt a körülményt nem lehet figyelmen kívül hagyni. *A haderőreform és -fejlesztés csak korszerűsített doktrinális követelményekre és stratégiára épülve lehet sikeres és időálló.* Erre jó lehetőséget biztosíthat az új alkotmányalkotás és az azzal összhangban végrehajtandó — kötelező — doktrinális korrekciós munka. A haderőreform azonban nem tűrhet halasztást, nem várhatja be a doktrinális korszerűsítő munka teljes körű befejezését, ezért a módosított doktrinális alappilléreket a szükséges mértékben már az államvezetés által elfogadott haderőreform és -fejlesztési elgondolásokban is érvényesíteni szükséges.

IRODALOMJEGYZÉK:

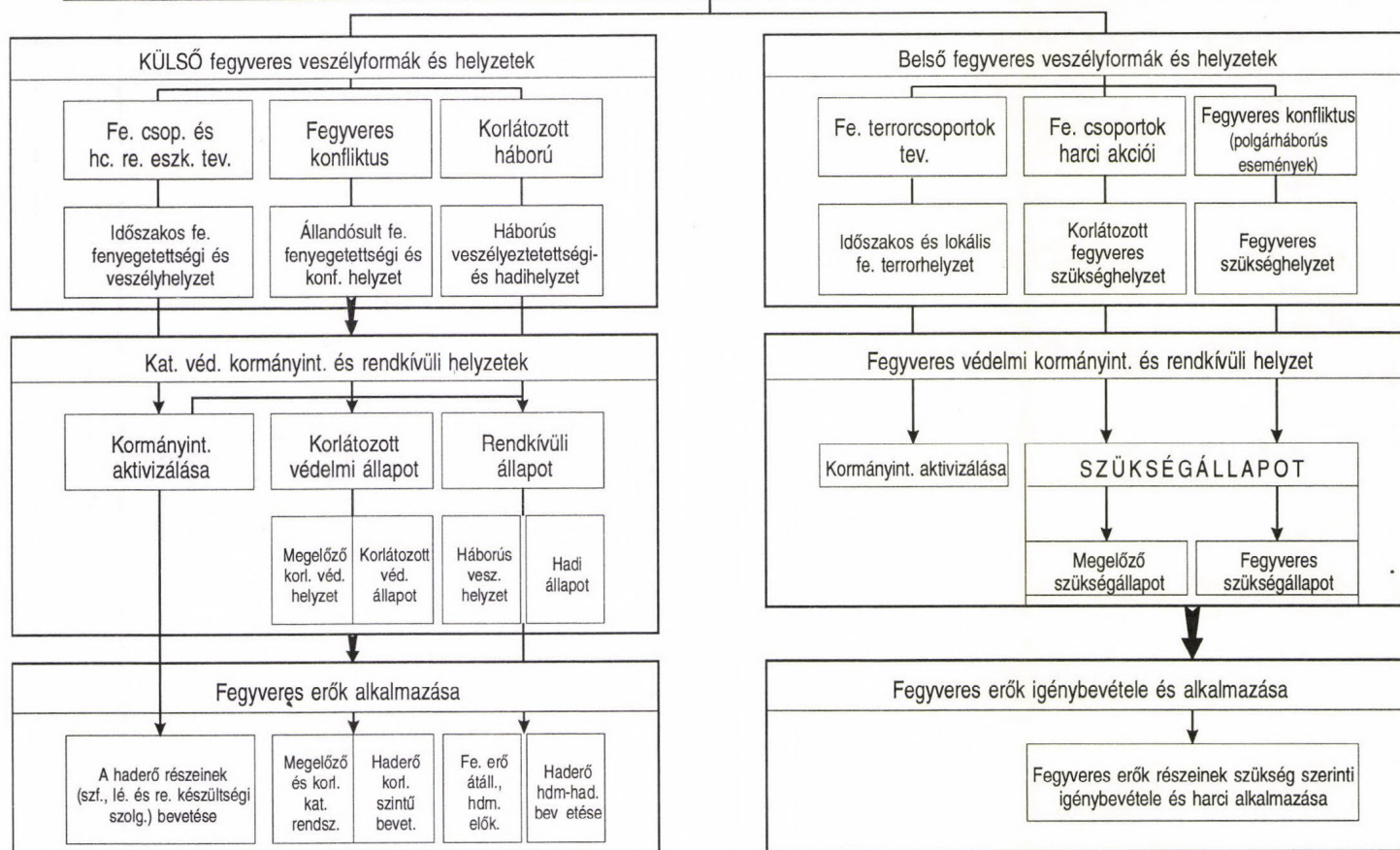
1. A Magyar Köztársaság alkotmánya.
2. A Magyar Köztársaság honvédelmének alapelvei, országgyűlési határozat 1993.
3. A fegyveres típusú rendkívüli helyzetek doktrinális elvi alapjairól; Hadtudomány 1994/3.
4. A fegyveres konfliktus és új alkotmány doktrinális szabályozásának időszéri kérdéseiről a Magyar Köztársaságban (tanulmány, 1994.)
5. A magyar fegyveres erők és alkalmazásuk védelmi doktrinális elvi hátteréről (tanulmány, 1994.)
6. Ajánlások a magyar haderőreform-koncepcióhoz 1994.
7. Nyugat-Európa legújabb alkotmányai, Közg. és Jogi Könyvkiadó 1990.

A Magyar Köztársaságot érhető közvetlen fegyveres veszélyek és veszélyformák (elvi vázlat)

ÖSSZEFÜGGÉS

A Magyar Köztársaságot érhető fegyveres veszélyformák, a katonai védelmi kormányintézkedések és a rendkívüli helyzetek, valamint a fegyveres erők alkalmazása között (elvi változat)

Berek Lajos

Az atomfegyver hatása a katonai gondolkodásra és a harctevékenységre

A második világháború óta eltelt öt évtizedben a katonai gondolkodásban az atomfegyver léte és alkalmazásának elvei töltötték be domináns szerepet. A háború, a hadművelet, de még a harctevékenységek megővítésének korábbi elvei is sorra megdőltek. Úgy tűnt, hogy minden szinten az atomfegyver lesz a tevékenységek sikerét meghatározó döntő tényező. Később ez a felfogás némileg módosult, s újra hangsúlyt kapott a haderőnemek és a fegyvernemek alkalmazásának, együttműködésének jelentősége. Az atomfegyverek alkalmazásának viszonyai közötti tevékenységről azonban még azok a hadseregek sem mondtak le, amelyek nem rendelkeztek ilyen eszközökkel. Mindez természetesen nem egy csapásra, hanem folyamatként ment végbe, párhuzamosan azzal, ahogyan az atomfegyverek fejlődtek. E folyamat kibontakozását vizsgálja a katonai gondolkodásban az alábbi cikk szerzője. Elemzései nemcsak a hadművészet változásait mutatják be, hanem a katonai gondolkodás tendenciáinak megítéléséhez is alapot adnak. Hogy miként vonult be hadművészetünk elméletébe és milyen hatást gyakorolt katonai gondolkodásunkra, az nemcsak a hadművészet történetével foglalkozók vagy az az iránt érdeklődők részére, hanem napjaink és a jövő hadművészeti elméletét kutató és alkalmazó katonák számára is tanulságos lehet.

A második világháború idején az Amerikai Egyesült Államok kutatóinak sikerült létrehozni a harctéri körülmények között is alkalmazható atomfegyvereket, amelyeket 1945. augusztus 6-án Hiroshima, majd 9-én Nagaszaki városok pusztítására vetettek be.

A korabeli dokumentumok és cikkek azt mutatják, hogy a magyar katonai szakemberek is behatóan foglalkoztak a második világháború tapasztalataival. A honvédelmi miniszter már 1945. július 19-én rendeletet adott ki a háborús tapasztalatok feldolgozására, rögzítésére és összegyűjtésére. A rendelkezést indokoló előterjesztés megállapította: „A most lezajlott háború a hadviselés terén hatalmas fejlődést idézett elő, ami az eddig érvényben volt szabályzataink és utasításaink felülbírlására kényszerít.”¹

1947 végén, 1948 elején a katonai szakemberek látókörében már megjelentek az atomfegyverek hadászati, harcászati felhasználásának kérdései. Pl. Pálffy György az MKP Politikai Akadémián tartott előadást Atomstratégia, atomdiplomácia címmel, amelyet a Honvéd 1948. évi 2—3. számában közöltek. Ugyanebben a számban olvashatjuk Györgypál László atomfegyverrel kapcsolatos gondolatait. Ezt a folyamatot tetézte 1949-ben a Katonai Figyelő különszáma, melyben teljes egészében az

atomfegyverrel kapcsolatos tanulmányok jelentek meg. Néhány nap múlva azonban a különszám példányait bevonták, és megsemmisítették arra való hivatkozással, hogy az az imperialista haditechnika előtti hajbókolás.² Ezzel öt évre szünetelt a magyar hadtudomány művelői körében az atomfegyverrel kapcsolatos munka. Ebben az időszakban katonai folyóirataink, szabályzataink, tankönyveink és a hadtudományi jellegű nyomtatott termékek szigorúan hallgattak e nagy hatású fegyverről. Többek közt ez is jelentősen visszavetette a magyar hadtudományi elmélet fejlődését.

1954 második felében, majd 1955-ben mintha pótolni akarták volna az elmulasztott évek lemaradását, tömegével zúdultak a tisztí állományra az atomfegyverrel kapcsolatos kiadványok.

1954-ben megjelent harcászati szabályzatok még nem, de az 1955-ös Segédlet a páncélos- és gépesített csapatok harci alkalmazására az atomfegyver harcbevételére esetén című segédlet foglalkozott az atomfegyver harci alkalmazásának kérdéseivel.

Véleményem szerint ennek a hosszú „elhallgatásnak” politikai okai voltak. Amíg a Szovjetunió nem rendelkezett harci körülmények között alkalmazható atomfegyverrel, addig nem írtak arról; amiről nem írnak, az pedig nincs is. Az öt-éves késedelem sok nehézséget okozott a hivatásos állománynak az ötvenes évek közepén. Erre az időszakra Ugrai Ferenc így emlékezett vissza: „A korszerű, az atomos viszonyok közötti hadászati elvekre való áttérés nem volt abban az időben egyszerű. Az elmúlt háborút követő időszakban a tábornoki kar egy része a saját »lovas« tapasztalataiból akart élni, mely helytelen volt akkor, amikor a hadászati elvekben nagy váltásra volt szükség.”³

1954 júliusát követően éveken keresztül kiemelkedő feladatként határozták meg az atomfegyverek alkalmazásával, de főleg a hatása elleni védelemmel kapcsolatos kérdések tanulmányozását. Kezdeti időben elsősorban atomfizikai kérdésekkel foglalkoztak. A gyakori ellenőrzések, szemlék során többször hiányosságként vetették ezt fel. Még 1957-ben is ezt olvashatjuk a harckiképzési utasításban: „A csapatok vegyi és atomvédelmi kiképzése a helytelen módszerek miatt alacsony színvonalú. Az alapvető gyakorlati kérdések helyett atomfizikát tanítanak a katonáknak.”⁴

Levéltári kutatásim során a felügyeleti szemlékről készült összefoglaló jelentések közül egyikben sem találok pozitív értékeléssel. Ime néhány példa:

„Nem kielégítő a harcászati gyakorlatoknál és a kiképzésnél a vegyi és atomvédelmi kiképzés, ezt nem kapcsolják össze a harcászati kiképzéssel.” (17. löv. ho. 1956. júl. 5.) „Elég gyengék a harcosok atom- és vegyvédelmi ismeretei a gyakorlatban.” (4. gk. löv. ho. 1957. szept. 19.); „a 37. Bp. Forradalmi Ezrednél a tisztek vegyi- és atomvédelmi felkészültsége gyenge. Például a 2. zászlóaljnál vizsgáztatott tisztek egyharmada megfelelő osztályzatot kapott.” (1958. jan. 25.)⁵

1955-ben a szabályzatok mellett több utasítás és segédlet is kiadásra került. Például: Az atomfegyver jellemzése; Az alegységek tevékenysége atomfegyver alkalmazása esetén; Csapat atomvédelmi utasítás; Sugárfelderítési utasítás; Utasítás a vegyvédelmi egységek és alegységek tevékenységére atomfegyverek alkalmazása esetén. Ezek mellett 1954–55-ben a Katonai Szemle titkos és nyílt különszámai Irányelvek a parancsnoki foglalkozásokhoz címmel cikkgűjteményeket biztosítottak az atomfegyverrel kapcsolatos témakörökben a tábornokok, a tisztek és a csapatok kiképzéséhez, felkészüléséhez.

1955 nyarán Ukrajnában zajlott le a Varsói Szerződés tagállamainak egy közös hadgyakorlata, amelyen magyar összefegyvernemi hadseregtörzs is részt vett. A parancsnoki beosztást a vezérkari főnök, a törzsfőnököt a hadművelleti csoportfőnök látta el. A hadgyakorlat az atomháború által követelt új elvek figyelembevételével folyt le. Ezzel a gyakorlattal demonstrálták, hogy a VSZ egyértelműen szakított a második világháború tapasztalataira támaszkodó hadművelleti elvekkel.

Az atomfegyver hadművelleti és harcászati szintű alkalmazásának lehetőségére utalva már 1956-tól elvként vallották, hogy a lövés- és a harcokcsiegységek és magasabbegységek az atomcsapások pusztítása ellenére is legyenek képesek a csapások eredményeit gyors ütemben kihasználni, valamint az atomcsapások által keletkezett réseket lezárni. Ezt elsősorban a csapatok gépesítésével és a harcokcsicsapatok arányának növelésével kívánták elérni. Erre utalt a honvédelmi miniszter egyik beszédében: „Az atomfegyver megjelenése, hadseregünk új technikával és fegyverekkel való ellátása, az új harcászati és hadművelleti elvek alkalmazása értelemszerűen megköveteli néphadseregünk szervezeti felépítésének megváltoztatását.”⁶

Az ötvenes évek végén gyakorlatokon és hadijátékokon — mind a támadásban, mind a védelemben — a hadsereget „megerősítették” atomlőszerekkel, -bombákkal és -rakétákkal, amelyek a hadművelet során centralizáltan kerültek alkalmazásra. A robbanótöltetek száma igen eltérő volt, 3-tól a 28-ig terjedt. Az alkalmazást 1959-ig tűzérséggel és repülőkkel tervezték, később rakétákkal is.

A gyakorlatokon nagyon elrugaszkodtak a lehetőségektől és a realitásoktól is: a Magyar Néphadsereg ugyanis ekkor nem rendelkezett rakétakilövőkkal, atomfegyver alkalmazására alkalmas bombázó- vagy vadászbombázó repülőkkal, atomtűzérséggel pedig sohasem.

A kezdeti években egyoldalúan — csak saját részről — számoltak az atomfegyver alkalmazásával. Ezzel a várható erőviszonyok irreálissá váltak.

Később, a hatvanas-hetvenes években ezen változtattak. Azonban még ekkor sem értékelték megfelelő súllyal e nagy hatású fegyvert. A gyakorlatokon és az akadémiai oktatási anyagok feldolgozása során a résztvevők olyan megoldások meghozatalára voltak készítetve, melyekben a csapatok az atomcsapások következményei felszámolása mellett — vagy azt követően rövid időn belül — folytatták a támadást.

A továbbblépés szempontjából meghatározó jellegű volt az 1960-as évek eleje. Ekkor adták ki azokat a harcászati szabályzatokat, amelyek a korszerű körülmények figyelembevételével, az atomfegyverek alkalmazásának viszonyai közt határozták meg a csapatok tevékenységét a harcban. Ez időre esett az erőteljes, tervszerű fegyverzeti és technikai korszerűsítés kezdete. Beindult a harcokcsi-korszerűsítési program, a lövészcsoportok szállító járművekkel való ellátása. 1962-től megkezdtek a hadosztályoknál a harcászati rakétaosztályok szervezését, kezdetben LUNA, majd LUNA-M korszerűsített kilövőkkal, melyek már atomtöltet célba juttatására is alkalmasak voltak.

Az atomfegyverek hadművelleti, harcászati szinten történő megjelenése a menet, a támadás és a védelem alapelveiben jelentős változásokat eredményezett. Atomvédelmi szempontok miatt a menetvonalakat 1955-től úgy jelölték ki, hogy két menetvonal közt a legkisebb távolság 5 km legyen. Abban az esetben, ha a terepviszonyok miatt az egymással párhuzamos útvonalak közötti távolság 5 km-nél kevesebb volt, úgy kel-

lett szabályozni a két menetvonalon a mozgást, hogy a menetoszlopok 5 km-nél közelebb ne közelíthessék meg egymást. Ezt a távolságot a hatvanas évek elejétől némileg csökkentették, 3—5 km-re.

Jelentősen megnövekedtek a távközök is, a zászlóaljak között négyszeresére, az ezredek között pedig ötszörösére. Több hadosztály egymás utáni menete esetén 20 km távközt határoztak meg. Külön kiemelte a szabályzat, hogy éjjeli meneteknél ugyanazok a távközök mint nappal. 1964-től a távközök még tovább nőttek, a zászlóaljak között 5 km-re, az ezredek között pedig 5—10 km-re. A hadosztályok közötti távközt nem határoztak meg a harcászati szabályzatok.

A zászlóaljoszlopok közötti 5 km-es távköz — főleg egy menetvonalon végrehajtott menetnél — indokolatlanul megnövelte az ezred és a hadosztály menetoszlopainak hosszát, ezzel bonyolultabbá vált a menet vezetése és csökkent a menet dinamikussága.

Az oszlopok közti távköz változását két fontos tényező tette szükségessé. Az egyik a csapatok gépesítése, a másik — amely a meghatározó — az egységek és az alegységek atomvédelme. A menetrendi elemek elhelyezésénél a körletekben, a pihenőknél, valamint a menetelés során olyan távközoeket határoztak meg, amelyek megakadályozták két zászlóaljszintű kötelék megsemmisítését egy közeli atomcsapással.

A menet során az atomvédelmi rendszabályok jelentették a legfontosabb változásokat. Menet alatt a harckocsiknak és a rohamlövegeknek rendszerint zárt nyílásokkal, a gépkocsiknak pedig felhúzott vászontetőikkel kellett haladniuk. Az ellenséges atomtámadás valószínűségének csökkentése céljából a magasabbegységek és egységek nagyobb községeken és városokon keresztül való áthaladását tiltotta a szabályzat, amelyet természetesen nem lehetett betartani.

Az atomriadó jelére az oszlopok a sebesség és a távköz megváltoztatása nélkül folytatták menetüket. A szabályzatok előírásai szerint az atomrobbanások körzeteit, valamint a sugárszennyezett terepszakaszokat a szél irányából volt célszerű megkerülni, amennyiben erre nem volt lehetőség, akkor a legkisebb sugárszintű körzeten áthaladva kellett leküzdeni.

A támadóharc, mint alapvető harctevékenységi fajta, elveiben — hasonlóan a menetéhez — 1955-től jelentkeztek változások.

A hatvanas évekig a közvetlen harcérintkezésből indított támadás volt a fő harcmód. Így támadtak a csapatok általában, ha az ellenség előkészítette vagy megerősítette a védelmét. A mélységben lévő hevenyészett védelmet rendszerint menetből törték át. Az atomfegyverrel való pusztítást ekkor még a szárazföldi csapatok egyfajta — a korábbiaktól jelentősen hatásosabb — támogatásának tartották. Alkalmazásának tervezésénél kezdetben két változat alakult ki. Az egyik, hogy az atomcsapást a második világháborús példák alapján az ellenség városaira, a másik, hogy a támadó csapatok előtt a közeli mélységben vagy a peremvonalban lévő támpontokra mérték. A csapatok fontos feladata az atomcsapások eredményeinek gyors kihasználása lett. Ez úgy valósulhatott meg, hogy a legrövidebb úton az atomcsapások irányába arcból indították a támadást, így a támadás formái közül az arcból indított áttörés lett az alapvető.

Változás történt a szélességi és a mélységi kiterjedésekben A kötelékek a korábbiakhoz képest kétszer szélesebb sávban támadtak (a hadosztály 6 km az ezred 3 km kiterje-

désben). Ezt a jelentős változást egyrészt a nyugati haderők védelmi elveinek módosulása (a csapatok szélességi és mélységi széttagolása), másrészt a csapatok harcképességének jelentős növekedése, az atomfegyver megjelenése okozta.

1955-től lényegesen megváltozott a harcfeleladatok tartalma és mélysége is. A korábbiaktól eltérően a hadosztály már közelebbi feladatként áttörte az ellenség fővédővét, további feladatát az ellenség harcászati tartalékainak szétszúzása és — szomszédaival együttműködve — az ellenség második védőövének menetből történő birtokba vétele képezte. Ezeknek megfelelően az ezred harcfeadata is megváltozott. Közelebbi feladatként továbbra is ki kellett jutni a védő ezred tartalékainak állásába és megsemmisíteni azokat, további feladatként azonban már a teljes fővédőv áttörése volt a követelmény.

Az ellenség atomcsapásai elleni védelem miatt a csapatokat a korábbiakhoz képest jobban széttagolták, a harcrendet mélyebben építették fel.⁷ Ez időben még mindig az erőket összpontosították az áttörés irányában. Ezzel — még ha rövid időre is — jelentős kockázatot vállaltak. Az ellenség megfelelő felderítés esetén atomfegyverrel megsemmisítő veszteséget is okozhatott a támadáshoz összpontosuló erőknél. Ezért az ötvenes évek közepétől egyre feszítőbb igényként jelentkezett a széttagoltabb elhelyezés és a csapatok gépesítése.

A hatvanas évekig a támadás végrehajtásában alapvető változás nem történt. Kiemelt feladatként kezelték az atomcsapások eredményeinek kihasználását. Ezért az előző évektől eltérően általában nem a fővédőv áttörése, hanem már az első állás áttörése után, esetleg a támadóharc kezdetén előrevetett osztagokat alkalmaztak a hadosztályok az atomcsapások irányában.

Amikor az ellenség első állására mértek atomcsapást, akkor a gyalogságot közvetlenül támogató harcokocsiktól akár 400—500 m-re is leszakadhatott a gyalogság. Az ötvenes évek szabályzata az egységparancsnoknak adta meg a jogot, hogy a harcászati helyzet és a sugárszintek alapján döntsön a sugárszennyezett területek leküzdésének módjáról. Számvetési alapként kezelték, hogy 100 röntgen/óra sugárszint feletti területet csak a harcokocsi és a rohamlövegek, 25—100 röntgen/óra esetén 1,5 km-nél keskenyebb területet a gyalogság csak harc- és gépjárműveken küzdhet le. Gyalogskötelék 25 röntgen/óra sugárszintig terjedő és legfeljebb 1,5 km mély területen tevékenykedhetett.

A hatvanas évek elejétől a támadóharc legfontosabb sajátosságává a nagy mozgékony-ság és a dinamizmus vált. A csapatok nagyfokú gépesítése, valamint az atomfegyver alkalmazásának hatása a védelemre alapjaiban változtatta meg a támadás alapelveit és végrehajtását. A csapatok gépesítése lehetővé tette, az atomfegyver alkalmazásának lehetősége pedig megkövetelte a támadóharc módjainak változását.

Alapvetővé vált a mélységben elfoglalt megindulási helyzetből indított támadás. Ezáltal megoldódott a támadóharc azon ellentmondása, amely csapatok támadáshoz történő összpontosítása és az atomfegyverrel való sebezhetősége között állt fenn. A támadásra készülő erők körletét általában olyan távolságra jelölték ki a peremvonaltól, hogy az ott tartózkodó csapatok kívül essenek az ellenség rádiólokációs felderítése, valamint a harcászati rakéták és a tüzéség hatótávolságán, ugyanakkor az előrevonásukhoz a lehető legkevesebb időre legyen szükség. A várakozási körletet általában 40—60 km-re jelölték ki. A hetvenes évek végén ez a távolság már

nem biztosította az ellenség harcászati rakétái elleni védelmet, a peremvonaltól való távolságot azonban tovább növelni nem lehetett, a hosszú előrevonás ugyanis nagy megterhelést jelent a személyi állománynak és a technikai eszközöknek, továbbá az előrevonás közben fokozottan sebezhetők is a csapatok.

Szembetűnő a változás a támadási sáv szélességi kiterjedésében. Az ellenség védelme szélesebben, nagyobb térközökkel támpontszerűen épült fel, ezért a támadáshoz szükséges erőfőlényt is szélesebb sávban hozhatták létre. A támadási sávok meghatározásánál két, egymással összefüggő, ugyanakkor ellentétes követelményt kellett figyelembe venni. Biztosítani kellett egyfelől a csapatok szükséges széttagolt elhelyezését, másfelől a megfelelő erejű csapást. Ezért az erő és az eszköz összpontosítása helyett előtérbe került az erő kifejtés összpontosítása a védelem leküzdéséhez.

A hadosztály támadási sávja az 1954. évihez képest ötszörösére, 20 km-re, az ezredé 2,5-szeresére, 5 km-re nőtt.⁸ A támadási sávban az alkalmazott erők atomfegyver alkalmazása esetén biztosították ugyan az ellenség védelmének áttörését a sáv teljes szélességében, de hagyományos fegyverekkel vívott harcban már nem. Ezért 1964-től a szabályzat hagyományos körülmények között a hadosztály támadási sávjait jóval keskenyebb, 10 km-ig terjedő szélességben határozta meg. Csak hagyományos fegyverekkel vívott harc során az áttöréshez a támadási sáv teljes szélességében még így sem voltak képesek biztosítani a csapatok a szükséges erőfőlényt. Ezért a támadási sávnál keskenyebb szakaszra, az úgynevezett áttörési szakaszra összpontosították a fő erő kifejtést, mely hadosztálynál 4 km-ig az ezrednél 2 km-ig terjedt.

A harcfeleladatok tartalma és mérete is változott az atomfegyver széles körű alkalmazása és a csapatok gépesítése következtében. A hadosztálynak ismét hármas tagolású feladatot határoztak meg: közelebbi, további és napi feladatot. Az első lépcsőben támadó ezred részére közelebbi és további feladatot, valamint további támadási irányt szabtak.

1960 és 1964 között a hadosztály közelebbi feladata az első védőöv áttörése, további feladata a támadás kifejlesztése a mélységbe a közbeeső állások áttörése céljából, és a második védőöv menetből történő birtokba vétele volt. Távolabbi feladatként egy olyan terepszakaszt vett birtokba, amely biztosította a támadás kifejlesztését a mélységben.

1964-től a hadosztály közelebbi feladatként az első lépcsőben védő hadosztály védelmét törte át, majd napi feladatként 50, esetleg több km mélységben kedvező terepszakaszt vett birtokba. Csak hagyományos fegyverekkel folytatott támadás esetén a hadosztály közelebbi feladatát az első lépcsőben védő ezredek védelmének áttörése, további feladatát az első lépcsőben védő hadosztály védelmének szétvétele, napi feladatát a támadás továbbfejlesztése és a mélységben egy kedvező terepszakasz elfoglalása képezte.

Az első lépcsőben támadó ezred a hatvanas évektől közelebbi feladatként a hadosztály elsőlépcső-ezred védelmét, további feladatként a hadosztály teljes védelmét törte át. Csak hagyományos fegyverek alkalmazása esetén az ezred közelebbi feladatként a védő ezred elsőlépcső-zászlóalját verte szét, és további feladatként az ezred teljes mélységéig törte át védelmét.

A hadosztályok egy napra szóló feladata sokszorosára nőtt: 1954-ben még 25–35 km volt, 1964-ben már 50 km-ig terjedt, kedvező esetekben a 80–100 km volt.

Ehhez képest hagyományos fegyverekkel vívott harc esetén jelentősen csökkent, 25—30 km-re, esetleg elérhette az 50 km-t.

Az ellenség védelmén atomcsapásokkal rövid időn belül rést lehetett nyitni, amelyet a védők tartalékokkal, páncéltörő eszközökkel, műszaki zárákkal és tűzerőségi tűzzel igyekeztek lezárni. Ezért az atomcsapások körzetébe történő gyors kijutás meghatározóvá vált, melyet elsősorban előrevetett osztagok vagy légideszantok alkalmazásával igyekeztek elérni.

Az ellenség felderített atomeszközei megsemmisítése céljából esetenként megerősített század, esetleg zászlóalj erejű különleges osztagokat hoztak létre. A hadosztály harcrendjében a legjelentősebb változást a harcászati rakétaosztály megalakítása jelentette.⁹

Védelemben 1955-ig gyakorlatilag a második világháború tapasztalataiból levont következtetéseken, értékeléseken alapuló elvek voltak érvényben. 1955-től a védelemmel szemben támasztott követelményekhez — az atomfegyver rendszerbe állítása miatt — egy új követelményt határoztak meg: az atomvédelmet. Ez a követelmény eredményezte a védelem felépítésében és végrehajtásában a legnagyobb változásokat, melyek akkor még nem voltak annyira látványosak, de a hatvanas években már erősen éreztették hatásukat.

A védelem harcászati zónájában — az előző évekhez hasonlóan — két védőövvet, reteszállásokat és páncélelhárító körletek állásait hozták létre.

Az első védőövet, amely a fővédőv volt, a hadtest elsőlépcső-hadosztályok szállták meg. A fővédőv mélysége a negyvenes évek végéhez viszonyítva megnőtt: előbb 6—8 km, majd 1955-től 10—12 km lett. Ezt a növekedést az állások (főleg a második és a harmadik) mélységének növelése, 1955-től még az állások közti távköz emelése is eredményezte. Az első két állást az elsőlépcső-ezredek, a harmadik állást a hadosztály második lépcső védte.

A védelmi kiterjedések ilyen kismérvű növekedése nem felelt meg a korszerű viszonyoknak. Ezért 1958-ban az atomos védelem kidolgozása kiemelt kutatási feladat volt az akadémia általános harcászati tanszékén. A kutatás folyamán a támpontok széthúzásával és a térközök növelésével javasolták a védelem atombiztonságát fokozni. Emellett fontos feladat volt a hézagok lezárásának kidolgozása.

A hadosztály 8—12 km széles és 6—8 km mély védősávot, az ezred pedig 4—6 km széles és 4—5 km mély szakaszt védett. 1955-től némi növekedés tapasztalható a védelmi kiterjedések terén — a hadosztály 12 km széles és 10—12 km mély védőövet, az ezred pedig 6 km széles és 6—7 km mély védőszakaszt védett. Az ötvenes évek elején megkülönböztették a normál és a széles arcvonalú védelmet. A széles arcvonalú védelem során a századtámpontok, illetve a zászlóalj-védőkörletek közti térközöket növelték meg. Általában nehezen járható terepen folytatott védelmi harc során tervezték, alkalmazása során a gyakorlatokon rendszeresen visszatérő problémák adódtak.

Mint a fenti normákból látható, az atomfegyverek megjelenése kezdetben a védelem tekintetében alig eredményezett változást. A védelem felépítése gyakorlatilag még az ötvenes évek végén sem felelt meg a korszerű viszonyoknak.

A védelem elveiben lényeges változást a hatvanas évek szabályzatai hoztak. Az atomfegyver tömeges rendszerbe állítása a támpontszerű védelmet követelte meg. Ez

az új védelmi rendszer a zászlóalj-védőkörleteken alapult. A zászlóaljak körkörös védelemre, a legfontosabb irányok lezárására, tartalék és színlelt szakasztámpontok létrehozásával rendezkedtek be. A zászlóalj-védőkörlet közötti, valamint a védőkörleteken belül a támpontok közötti hézagokat tűzzel és műszaki záarakkal biztosították. A kezdeti években komoly, magas szintű vita bontakozott ki, mely során igen sokan elleneztek az új védelmi rendszert. A Zrínyi Miklós Katonai Akadémia tudományos tanácsa 1960. szeptember 12-én vitatta azt meg.¹⁰ Az ülésen végül is az az álláspont alakult ki, hogy a korszerű védelmi rendszer nem állás-, nem támpontszerű, hanem zászlóalj-védőkörletekre és egyes esetekben századtámpontokra felépített állások rendszere. E vita a hatvanas években véglegesen a támpontszerű védelem javára dőlt el.

A fővédővön mélysége az előző időszakhoz képest tovább nőtt. A hatvanas évek elején 10–15 km volt, majd később már a 20 km-t is elérte. Ez az 1954-es normákhoz képest 2–3 szoros növekedést jelentett. A fővédővön védelme továbbra is az elsőlépcső-hadosztályok feladata volt. Az első két állásban az elsőlépcsőezredek, a harmadik állásban a hadosztály második lépcsői és tartalékai védtek. Az egyes állások mélysége lényegében nem változott, a fővédővön belül az állások száma sem nőtt, a fővédővön mélységének ilyen változását tehát csak az állások közti távkozók növekedése eredményezhette. Az ötvenes években az állások közt 0,5–1 esetleg 1,5 km távközt engedtek meg, amely a hatvanas-hetvenes években már a 4–6 km-t is elérhette. Az állások közötti távolságot az atomfegyver rendszerbe állítása követelte meg. A szabályzat úgy határozta meg, hogy „az egyes védőállások közötti távolság a terepviszonyoktól függ és biztosítsa azt, hogy egy közepes atombombával (lövedékkel) ne tudjon az ellenség egyszerre két, egymás mögötti állásban elhelyezkedő csapatot megsemmisíteni.”¹¹

Az ötvenes évek második felében általában csak saját részről számoltak az atomfegyver alkalmazásával. A hatvanas évektől már figyelembe vették az ellenség atomcsapásait, a kezdeti években még túlzottan is. Úgy gondolták, hogy a hadosztály ellen — egy-másfél gyaloghadosztály támadása esetén — 14–25 atomcsapást alkalmaznának. Ez túlzás volt, mint az is, hogy a hadosztály minden zászlóaljszintű szervezeti elemével úgy számoltak, hogy az az ellenség részére atomcélként jelent.

Hadosztályszinten a legjelentősebb változásként a védelem kibővült az előkészített atomcsapások rendszerével.¹² Ez olyan jelentős elemmé vált, mely adott esetben a védelmi harc kezdetén — esetleg már azt megelőzően — akkora veszteséget okozhat a támadónak, ami támadó szándékáról való lemondására is kényszerítheti.

A védelmi harc megvívása terén a hatvanas évektől két tényező játszott meghatározó szerepet. Az egyik: mind a támadónál, mind a védőnél már hadosztályszinten rendszerbe került a korábbiaktól sokkal hatékonyabb csapásmérő eszköz, az atomfegyver. A másik: óriási mértékben megnőtt a csapatok mozgékonyasága, tűzereje és védettsége. Mindezek által a védelmi harc fontos jellemzője lett többek közt a nagyfokú dinamizmus, a csapatok széles körű manőverezése, valamint a helyzet gyors és éles változása. Egyes irányokban és szakaszokon a nagy csapásmérő képesség következtében a tűzelőkészítés időszakában mindkét fél részéről már olyan pusztítás elérésére volt lehetőség, amely meghatározó lehetett a harc további menetére és kimenetére.

Befejezésként megállapítható: az atomfegyver a magyar katonai gondolkodás, a honvédség harcászata elmélete és gyakorlata fejlődésének kiemelkedően meghatározó eleme volt. 1947 végén és 1948 elején már megjelentek az atomfegyverek hadászati és harcászati felhasználásának kérdései a katonai szakemberek látókörében. Ez a folyamat 1949 őszén megszakadt, s egészen 1955-ig az atomfegyver „tabu” volt, nem foglalkoztak vele. 1955-től — mintha csak be akarták volna pótolni az „elvesztegetett” öt évet — a továbbképzéseken és szemináriumokon fő téma lett. Az értékelések a kezdeti években igen negatívak voltak, elég sok hiányosságot vetettek fel. A gyakorlatok anyagába is bedolgozták az atomfegyver alkalmazását, sokszor azonban a várható valós hatásokat figyelmen kívül hagyták, vagy azt jelentősen aláértékelték a gyakorlatok kidolgozói, levezetői és a végrehajtók egyaránt.

E cikk megírásával azt kívántam bemutatni, hogy egy „szuperfegyver”, a nukleáris fegyver közel ötvenéves története során milyen hatással volt hadseregünk elképzelt harcászataira, milyen változásokat okozott a harcászat elméletében és gyakorlatában. Ezzel arra is szeretném ráirányítani a figyelmet, hogy e fegyver kiiktatása katonai gondolkodásunkból legalább ilyen mértékű változást eredményez, illetve változtatást követel.

JEGYZETEK

1. HL. HM Elnökségi iratok 1945/32074. sz.
2. A Magyar Néphadsereg Vezérkara életének főbb történései az 1945—1956 közötti években; összeállította dr. Móricz Lajos ML. 53/85. A MN története 32. 1.
3. A vezérkar egykori vezetőinek az MH történetének elkészítéséhez adott visszaemlékezései és írásai; MNVK Tud. o. 1984. MH HL. 3/1985. Ugrai Ferenc 6. 1.
4. HL. HM Titkárság 1957/T/88/504/2.; a MNK HM 0023. sz. Harckiképzési utasítása; 1957. jún. 10. 178. 1.
5. HL. HM Kiképzési Fcsf.-ség 1958—1962 közötti kik. intézkedései
6. Bata István 1954. nov. 2-án a magasabbparancsnoki értekezleten tartott záróbeszéde; HL. HM Titkárság 1954/T/451/567/4. 1950—54. évi beszédek gyűjtője
7. A harcrend felépítésénél nagy gondot fordítottak az első és a második lépcsők egymástól való távolságára. Az 1954. évi szabályzatok szerint a hadosztály második lépcsője 2—3, az ezredé 0,5—1 km távolságra helyezkedett el. Ez a korábbiakhoz képest közel kétszeres növekedés volt.
8. Az 1960-ban kiadott harcászati szabályzat a hadosztály részére 6—12, az ezredeknek 4 km-ig terjedő támadási sávot határozott meg.
9. 1962-től kezdődően négy hadosztálynál, majd a másik kettőnél is harcászati rakétaosztályt szerveztek, osztályonként 2—2 LUNA (R-30) kilövővel. A hetvenes évek végére fokozatosan lecserélték a LUNA-M (R-70) kilövőkre.
10. Jegyzőkönyv a ZKMA tudományos tanácsa 1960. szept. 12-i üléséről; ZKMA tudományos könyvtár, 310/01007. sz. alapján.
11. MN HSZ (hadosztály—hadtest), 1960.
12. A védelem. Harcászati tankönyv, ZMKA 1974. 47. 1.

Szentes László

A légvédelmi rendszer struktúrája kialakításának elméleti megalapozása

A múlt év november 30-án a Magyar Honvédség szárazföldi csapatok parancsnoksága és a MHTT szárazföldi tagozata közös rendezvényeként konferenciát tartottak a fenti témában. A konferencia aktualitását az adta, hogy az a várható haderőreform olyan kérdését vizsgálta, amely meghatározóan kihat az MH szervezetének egészére. A konferencián részt vettek: az Országgyűlés Honvédelmi Bizottsága, a MH-parancsnokság, a honvédvezérkar, a tanintézetek és a légvédelmi csapatok képviselői. Az alábbiakban rövid összefoglaló ismereteket adunk a konferencia főbb gondolataiból.

Tóth Sándor ezredes, az MHSZCSP légvédelmi főnöke rövid vitaindító előadásában megfogalmazta a konferencia célját, majd összefoglalta az írásbeli referátum téziseit.

A Magyar Köztársaság légvédelmi rendszere, struktúrája kialakításának elmélete és gyakorlata a tudományos kutatókat, a légvédelmi és repülőcsapatoknál szolgáló szakembereket hazánk függetlenné válása óta foglalkoztatja. A vitaanyagot képező tanulmány szerzőit az motiválta, hogy hozzájáruljanak a légvédelmi rendszer közép- és hosszú távú struktúrájának elméleti megalapozásához. A szerzők nem titkolt célja volt, hogy kutatási eredményeiket közreadják, vitában ütköztessék és ellenőrizzék.

Az alaptanulmány a történelmi tapasztalatokat, az ezekből levont következtetéseket, valamint a korszerű légvédelemmel rendelkező országok rendszereit vizsgálva megfogalmazta az ország légvédelme egy változatát.

„Az ország (szövetség) légterének védelme alatt azon állami és katonai rendszabályok és tevékenységek összességét értjük, amely a lakosság, a gazdaság és a haderő légi fenyegettség és a levegőből mért csapások elleni védelmére, megővésére, az állam, a gazdaság és a haderő működőképességének fenntartására irányul.”

A Magyar Köztársaság légtérvédelmi — ezen belül légvédelmi — rendszere struktúrájának kialakítását befolyásoló tényezők:

- az első: az ország légterének igénybevétele, a repülések szabályozására vonatkozó jogszabályok;
- a második: az országgyűlési határozatban elfogadott biztonságpolitikai és honvédelmi alapelvek;
- a harmadik: az ország és környezetének földrajzi adottságai;

- *a negyedik:* a gazdaságosság, vagyis a légvédelem hatékonyságának növekedése legyen arányban a ráfordításokkal;
- *az ötödik:* a teljes jogú NATO-tagság feltételeinek megteremtése, a CFE-egyezményben vállalt követelmények teljesítése, a nemzetközi békefenntartásban való részvétel;
- *a hatodik:* az MH repülőcsapatainak (légierojének) jövőbeni helye, szerepe az országvédelem rendszerében;
- *a hetedik:* a jövő lehetséges légvédelmi struktúrája kialakításához és működéséhez szükséges humán- és reálerőforrások előteremtése.

A harmadik és negyedik befolyásoló elemből következtethető, hogy a legfontosabb rendszercélnak a légtér általános ellenőrzését, az ország működésének, anyagi erőforrásainak és védelmi potenciáljának megóvását, vagyis az ország legfontosabb objektumainak és a szárazföldi csapatok főerőinek oltalmazását lehet és kell kitűzni.

A tanulmány három változatban kimunkálta a repülő-légvédelmi struktúra elvi vázlatát, működésmechanizmusát, ennek jellemzőit, előnyeit és kétségeit. A kidolgozott elvi vázlatok természetüknél fogva vitára adnak, adhatnak okot, közöttük sorrendiséget felállítani nem célszerű. A szerzők nem tagadják, hogy a három változaton kívül más, több, sőt jobb változat is létezik, illetve létrehozható.

Vitaindító előadását Tóth Sándor ezredes *az alábbi következtetések levonásával zárta:*

- 1) A hatályos nemzetközi joggal összhangban szükséges az MK légtérben folyó repülések, a légi felségjog és a légtérvédelem mielőbbi törvényi szabályozása.
- 2) Olyan nemzeti légtérrendszer és légtérvédelem kialakítása szükséges, amely kielégíti a polgári és a katonai vezetés szükségleteit, és biztosítja a nemzeti katonai védelmi követelmények teljesítését.
- 3) Törvényi szinten kell szabályozni a légtérhasználók, a légi szolgáltatást biztosítók és az MK biztonsági érdekeit képviselők sajátos kapcsolatait, szerepüket a békeállapottól a hadiállapotig.
- 4) A biztonságpolitikai és honvédelmi alapelvekből származtatva, az országvédelem rendszerében véglegesíteni szükséges az MK légtérvédelmi és légvédelmi rendszerének céljait, a légvédelem feladatrendszereit úgy, hogy fogalomrendszerében, rendszerfelfogásában NATO-orientált legyen.
- 5) A fentieknek megfelelő légtérvédelmi és légvédelmi rendszerstruktúrát kell kiépíteni úgy, hogy a cél, a feladat, a szükséglet, a lehetőség és az erőforrás biztosítása — a szükséges és elégséges szinten — egy rendszerben valósuljon meg.
- 6) A légvédelem jövőbeni tevékenységi és funkcionális rendszereinek feleljen meg az a struktúrarendszer, amely biztosítja a cél- és feladatorientáltságot, a prioritást élvező funkcióhoz való igazodást, az adott funkciót ellátó szervezetek alkalmazási és működési rendjébe történő integrációt, illetve az eltérő funkciójú szervezetek közötti koordinációt.

A vitaindító előadást követően 15 hozzászólás és 5 írásban benyújtott vélemény színesítette a konferencia munkáját.

Levélben köszöntötte a résztvevőket Mécs Imre, az Országgyűlés Honvédelmi Bizottságának elnöke.

„Nagy öröm számomra, hogy ez a konferencia is bizonyítéka annak, amit a HM által rendezett november 24-i tudományos tanácskozáson kifejtettem, mely szerint a hadtudomány tekintetében, annak műhelyeiben jelentős pezsgés tapasztalható, melynek eredményei már a közeljövőben mindenképpen jelentkezni fognak.

Az Önök konferenciája a honvédelem rendszerének egyik igen fontos területét, a légvédelem kérdéskörét, struktúrája időbeni kialakításának elméleti megalapozását tűzte napirendjére. Ez a terület az, mely két szempontból is a közfigyelem és a jövőre utaló koncepció fókuszába került.

Az egyik, hogy a NATO-hoz történő kapcsolódás a légtérben folyó tevékenységek rendszereiben, irányításában és ellenőrzésében igényli a legsürgősebb rendezést és teendőket. Noha történtek már kezdeti lépések — új felismerő rendszer felszerelése — a konformitás irányába, ezek azonban még nem átütőerejűek.

A másik, a légvédelem, a légierő kérdésköre, mind haderőnemi felfogását, mind szervezeti és technikai megújítását, mind a működés és a vezetés rendszerét illetően egyrészt viták kereszttűzében áll, másrészt óriási anyagi vonzattal bír.

Ezért minden olyan törekvés, amely hozzájárul a felhalmozódott problémák megoldásához és a jövőre vonatkozó elképzelések elméleti megalapozásához, messzemenően üdvözlendő és támogató.

Kívánom Önöknek, hogy ezen a konferencián nemcsak a légvédelmi rendszer problémakörének sokrétű feltárására kerüljön sor, hanem a résztvevők konstruktív közreműködésével, majd a vitára alapozódó további kutatómunkával járuljanak hozzá a gyakorlatban is hasznosítható konstruktív megoldások és javaslatok kimunkálásához.”

Dr. Kormos László ny. ezredes hozzászólásában a légierő mint haderőnem létjogosultságát bizonyította, külön kiemelve, hogy a rendelkezésre álló anyagi erőforrások nem teszik lehetővé a repülőalkalmazását teljes feladatkörben. Épp ezért nem lehet kijelenteni, hogy a légierőnek a légvédelem, a légi felderítés és a szárazföldi csapatok támogatása másodlagos feladata. Olyan megközelítésből kell vizsgálni az alkalmazás kérdését, hogy a légierőnek jelentős feladatai vannak, s minden feladatnak megvan a maga sajátossága; hogy melyik lesz az adott helyzetben (időben, helyen, szituációban) fontosabb, azt az adott körülmény fogja eldönteni. A harcászati vadászrepülő hármas feladatot látnak el: a légi felderítést, a vadászoltalmazást, azaz légiharcot vívnak, valamint csapást mérnek a földi célpontra.

A NATO-hoz való csatlakozás feltételeit három területen célszerű vizsgálni: az *első*: azok a feltételek, amelyeknél a mi részünkről kell teljes azonosságot biztosítani a NATO irányába. Ide tartoznak a hadműveleti, a harcászati alkalmazás kérdései, a vezetés és természeténél fogva a haderő struktúrája, a *második*: ahol bizonyos részazonosságokat kell megteremteni, a *harmadik*: amely nemzeti alapon valósul meg és az azonosság nem szükséges.

Dr. Gyuricza Béla ny. altábornagy, országgyűlési képviselő kiemelte a parlamenti munka fontosságát a döntések meghozatalában, valamint azt a kapcsolatot, amelyet a Parlament különböző bizottságaival kell fenntartaniuk az adott témában munkálkodó műhelyeknek.

Az MK biztonság- és védelempolitikai tevékenységében *biztonságpolitikai stratégiai cél* az euró-atlanti szervezethez való teljes csatlakozás, míg a *védelempolitikai*

stratégiai cél a hiteles visszatartó képességű haderő létrehozása és fenntartása abban a geostratégiai környezetben, amelyben hazánk van és lesz az ezredforduló környékén. A kitűzött célok érdekében a különböző parlamenti munkabizottságoknak ki kell munkálniuk az alkotmányos és jogi feladatrendszereket, biztosítaniuk kell, hogy a döntéseket széles körű hazai és nemzetközi tudományos megalapozottsággal hozzák meg úgy, hogy a rendelkezésre álló személyi, anyagi, technikai és pénzügyi erőforrásokat célirányosan és a lehető legnagyobb racionalitással biztosítsák és használják fel. A haderőreform végrehajtása során meg kell akadályozni, hogy a kényszer olyan irányba vigyen bennünket, amely az MK fegyveres erőit tönkretetheti. A lehetőségek figyelembevételével szükség van arra, hogy a haderőreform végrehajtásánál ne tévesszük el annak fázisait.

Mihályi István ezredes, a 3. KKP légvédelmi főnöke következtetéseiben megállapította, hogy a repülőcsapatok felkészítési és kiképzési rendszere, technikai felszereltsége békeállapotban a légvédelmi és szállítási feladatok irányába tolódott el. Alacsonyabb fokon valósul meg a szárazföldi haderő csapatainak oltalmazása és a légi támogatási feladatok végrehajtása. A stacioner, de bizonyos mértékben a mobil légvédelmi rakétaegységeknél és -alegységeknél a fő figyelem szintén a békében és a válságkezelés időszakában jelentkező oltalmazási feladatokra összpontosul. Itt is kisebb hangsúlyt kapnak a szárazföldi csapatok oltalmazásának kérdései, az együttműködés gyakorlati megvalósulásának lehetséges módjai. Véleménye szerint, ha egy légvédelmi rakétaezred, vagy légvédelmi tűzérdandár feladatai zömét a szárazföldi csapatok érdekében hajtja végre, akkor azt békében is a szárazföldi haderőnem alárendeltségébe kell szervezni. A VKF, esetleg a MHPK — de mindenképpen a haderőnemeken felülálló személy vagy szervezet — személyes felelősséggel és közvetlen hatáskörrel kell, hogy felügyelje a két haderőnemnél a légvédelmi és repülőfelkészítés és -alkalmazás kérdéseit, intézkedjen a szervezeti hovatartozás és a struktúrák vonatkozásában az MH érdekű alaprendeltetés betöltésére való felkészülés összehangolására.

Dr. Kurucz István ezredes, az LP rádiótechnikai főnöke hozzászólásában aláhúzza, hogy a légvédelem alapkérdése ma a légi helyzetről szóló információk minőségének, teljességének és valódiságának szavatolása és biztosítása a fegyvernemi csapatok részére. A jelenleg rendszerben lévő felderítőeszközökkel nincs lehetőségünk olyan mélységben felderítést folytatni, amely lehetővé tenné a vezetési rendszerben meglévő passzív idő kompenzálását, miből adódóan csökkennek a fegyvernemek harci lehetőségei. Nem indokolt a rendelkezésre álló rádiótechnikai eszközöket szétforgácsolni, vagy csak polgári célú rádiólokátor-állomásokkal megoldani a felderítést. Ugyancsak meghatározóan fontos a megbízható informatikai biztosítás, amely nélkül a vezetési rendszer nem működhet. Egy új, korszerű informatikai rendszer kiépítése valószínűleg nem kerülne többé a jelenlegi, szétszórt rendszer különböző igények szerinti üzemeltetésénél.

Az anyagban olyan hibát vélt felfedezni, ami a szerzők szubjektívizmusának tudható be. Hatalmas mennyiségű információt nem használnak fel a következtetések levonásához, megalkotják a három változatot, a végén kialakítottak egy jó következtetési rendszert, amit el tud fogadni, de az a véleménye, hogy az első rész és a többi rész összhangjával kellett volna bizonyítani a levont következtetéseket.

Dr. Szabó József ny. vezérőrnagy, az MHTT alelnöke a magyar hadtudomány helyét és szerepét elemezve rámutatott, hogy az ilyen és hasonló jellegű konferenciák bizonyítják, hogy értelmes gondolatokkal, értelmes cél érdekében, tudományos megalapozottsággal kell előkészíteni a döntéseket, és ezeket a döntéshozók részére el kell juttatni. Hangsúlyozta és indokolta a légierő mint haderőnem létjogosultságát. A változatok elemzésénél úgy ítélte meg, hogy lehet alkotni olyan szervezetet, amely egyértelmű, világos és igazodik a nyugati rendszerekhez, ezzel biztosítva szervezeti oldalról a NATO-hoz való csatlakozás feltételeit.

Forgó József ezredes, SZCSP HDMF a haderőnemi tagozódás alapkérdését vizsgálta. A fegyveres küzdelem alapelvei egyetemesek és oszthatatlanok. A megfogalmazásukra szolgáló kategóriák és fogalmi rendszerek különböznek és természetesen képességeik szerint különböznek a hadseregek és szervezetük is; míg a fegyvernemekbe való tagolás már közel sem függ az adott országban kialakult és örökölt vezetési szisztémáktól, eljárásoktól és hagyományoktól. Bármilyen haderőnemi szervezetet alakítunk ki, elsődleges feladat számba venni, hogy milyen szervezeti elemekből, milyen módon, milyen vezetési szisztémákkal biztosítjuk az együttes alkalmazás feltételeit. Jelenlegi helyzetünk vizsgálatánál nem szabad elfelejteni, hogy miből indultunk el. A réGINEK nem az volt a hibája, hogy szovjet, mert az abban a rendszerben logikusan volt összerakva; a hiba abban van, hogy megszűntek a rendszer alapjai, de mi még mindig a régi alapokra felépített rendszerek összeillesztésével küszködünk. A légvédelmi hadművelet fogalma sem az anyagban, sem a most kiadott Hadművelti Utasításban nincs jól megfogalmazva. Szerinte a légvédelmi hadművelet a hadszíntéren végrehajtott konkrét hadművelet, amely megelőzi a szárazföldi hadműveletet, a rendeltetése pedig az, hogy a szemben álló fél légcsapásmérő képességét meggyengítse.

Bali József vezérőrnagy, MH lé. és rakéta tűzérőszemlélő hozzászólásában megállapította, hogy a tanulmány történeti áttekintése minden lényeges konfliktussal foglalkozik, ezeket a tapasztalatokat azonban óvatosan kell kezelni, mert a fegyveres konfliktusok jellege jelentősen eltér attól a modelltől, amire a VSZ keretein belül a Magyar Honvédség is készült. *A megalkotott fogalmak* egy hosszú folyamat eredménytelenségét tükrözik vissza. A légvédelem, a légvédelmi rendszer fogalma annyiféle, ahány irodalom, ahány szabályzat van. Nem a szerzők hibája a fogalmak rendezetlensége, tisztázatlansága. Ez a teljes légvédelmi szakmának a dolga, és közös feladatunk az, hogy ezt rendezzük. A struktúrák lehetséges változatai közül azt tartom a legjobbnak, amelyben minden erő, amely a légtér harctevékenységet megvívása céljából használja, egy kézben van. *Legyen bármilyen neve az MK légtérért felelős személynak vagy szervezetnek, amelynek garantálni kell a légtér biztonságát, minden szervezetet az ő alárendeltségébe kell helyezni.* Ezért nem kell a légvédelmi rakétaezredet a gépesített hadtest parancsnokának kezébe adni.

Nagy Béla vezérőrnagy Bali vezérőrnagy utóbbi kijelentésével nem értett egyet. Kiemelte, hogy a KUB és a KRUG típusú légvédelmi rakétaezredeket azért találták ki, hogy meghatározott harcászatechnikai paraméterein belül oltalmazza a megfelelő összefegyvernemi csoportosítást. Ezeknek az eszközöknek ott a helyük, ahová kitalálták, tehát annál az összefegyvernemi szervezetenél, amelynek oltalmazását megvalósítja, amellyel együtt hajtja végre manőverét. A hadtestnek kétszer olyan széles támadási sá-

vot, háromszor olyan széles védősávot adtunk, mint a hadosztálynak. Ma 12 dandárral kívánunk megvédeni 400 km-t. Ezeket az összefegyvernemi csapatokat mi ugyanazon eszközökkel kívánjuk oltalmazni, ráadásul úgy, hogy nem az összefegyvernemi parancsnok irányítja az ezredek tevékenységét.

Kosiczki Attila dandártábornok, LP REF saját gyakorlati tapasztalataival, külföldi látogatásai során szerzett élményei felhasználásával színesített hozzászólásában elemezte a vitaanyag alkalmazható részeit. Mint minden elméleti tanulmány, ez az anyag is jelentősen eltér jelenlegi lehetőségeinktől. Ez alapvetően nem hiba, hiszen egy távlati elgondolás került kimunkálásra. A probléma ott jelentkezik, hogy a leírt távlati tervek és elképzelések sok fejből rögzülnek, s a napi élet szűkös körülményei között hajlamosak vagyunk ezek megvalósulását keresni. A jelenlegi *törvényi szabályozás* — véleménye szerint — *nem tartható*, ennek átfogó módosítására van szükség. A *tűzmegnyitás kérdését* — francia tapasztalatok felhasználásával bizonyítva — a politikai vezetésnek kell megoldani. A lehetséges struktúrák kialakításánál legfontosabb feladat annak világos meghatározása, hogy mi a repülők szerepe a légvédelem megvalósításában. *Olyan struktúrát kell kialakítani, amely békében stabilan funkcionál, válságkezelési és háborús időszakban pedig minimális változtatást kell csak rajta végrehajtani.*

Szegedi Tibor mk. vezérőrnagy, Lére. főszlő. a szerzők munkáját kiemelve leszögezte: a szakma iránt elkötelezetteknek egyetlen célja lehet, hogy az egyes részterületek konkrét kimunkálásával hozzájáruljanak az MK légvédelmi rendszerének korszerűsítéséhez. A fejlesztés során meg kell határozni a fontossági sorrendet, amely ma a felderítés és a vezetés problematikája. Annak meghatározása is előttünk álló feladat, hogy milyen legyen a Magyar Honvédség vezetése, amely kézben fogja tartani a feladatok irányítását. A haderőnemi sajátosságok minden bizonnyal megmaradnak, mert lesznek időszakok, amikor a haderőnemek tevékenysége egymástól elkülönül. Mi, a légvédelmi haderőnem képviselői elismerjük, hogy a hadműveletek általában a szárazföldön, tengereken zajlanak, de nem szabad elfelejteni, hogy ezek felett ott a légtér, amelyre a légvédelmi haderőnem tevékenysége irányul.

Dr. Czékus János ezredes, a ZMKA-parancsnokának tudományos helyettese, hozzászólásában hangsúlyozta: ez a konferencia is belép azok sorába, amely bombázza a katonai és az állami felső vezetést javaslataival és véleményeivel, amelyből a felső vezetés meríthet, ha egyfajta változtatásra szánja el magát. A világ úgy halad előre, ha felelősséget érzünk saját tevékenységünk, munkánk iránt, és igyekszünk hangot adni, esetleg kikövetelni, hogy véleményünket, javaslatainkat a döntések meghozatala előtt vegyék figyelembe. Ha konkrétan tudjuk vizsgálni a NATO követelményeit — összevetve nemzeti sajátosságainkkal, megoldva a felmerült problémákat —, eljutunk a légvédelmi rendszer kialakításának helyes struktúrájához. Van jövőkép, van kiindulási alap — a jelenlegi helyzetünk — és a kettő között egy átmeneti időszak. Az a legfontosabb: hogyan kezeljük ezt az átmeneti helyzetet. Az átmeneti helyzet kezelésénél kell meghatározni a prioritásokat. Ez ma a rádiótechnikai rendszer fejlesztése, mert ez járul hozzá ahhoz, hogy a légi helyzetről szóló információkat megbízhatóan és nagy pontossággal eljuttassuk oda, ahol ezt fel kell használni. Ezen információk nélkül a légvédelmi rendszer hatékonysága nullára csökken.

Varga József dandártábornok, LP Lérek. TűF a vadászrepülő- és légvédelmi csa-

patok együttműködésének jelentőségét emelte ki. A légvédelem sikerét, eredményességét döntő mértékben meghatározza a vadászpilóta- és a földi légvédelmi rakétacsapatok együttműködésének minősége és a vezetés szilárdsága. Tapasztalataink e kettő hiányosságaira mutatnak rá. Olyan struktúrát kell kialakítani, amelyben a két fegyvernem lehetőségei maximálisan kihasználhatók.

A nyugati tanintézetekben végzett tisztek véleményét Benyó György alezredes, a Bakkonyi harci helikopterezred parancsnoka tolmácsolta. Új szemlélet kialakítása szükséges, amely elvezet bennünket a nyugati rendszerekhez történő csatlakozásig. Az ő felfogásaik szerint a légvédelem az maga a feladat. A légvédelem nem csapatot jelent, nem szervezetet, hanem ismételt feladatot. A megoldás lényege az, hogy az adott feladatot kell elvégezni. Ha megértjük ezt a gondolkodásmódot, akkor könnyebb eldönteni, hogy milyen szervezetet, milyen struktúrát célszerű kialakítani.

A konferencia anyagához kapcsolódva írásban nyújtotta be hozzászólását dr. Sorossy Tamás alezredes, tanszékvezető, aki a légvédelmi rendszer rendszerszemléletű megközelítését elemezte.

Ugyancsak rendszerszemléleti alapon vizsgálta a témát dr. Szilágyi Tivadar alezredes, a ZMKA tudományos osztályának vezetője.

Dr. Balajti István mk. őrnagy, a hadtudomány kandidátusa, hozzászólásában a felderítő rendszer lehetséges fejlesztésével foglalkozott.

Varjú Gusztáv alezredes, a rádióelektronikai csapatok helyét, szerepét elemezte a légvédelmi harc megvívása folyamatában.

Németh István ezredes a légvédelmi rakétaezred vezetésének kérdéseit elemezte a tanulmányban vázolt struktúrák alapján.

A téma fontossága, aktualitása és a további vizsgálatok érdekében a konferencia teljes anyagát külön kiadványban jelentetik meg.

Bak Antal

Védelem—környezetvédelem

Természeti környezetünk egyre gyorsuló leromlása világjelenség. A helyi hatásokból összegeződő globális szennyeződések határokon át húzóda, egyre inkább minden országot érdekeltté tesznek a környezet védelmében, megóvásában. Országunk társadalmi modernizációja elképzelhetetlen korszerű, hatékony környezetvédelem nélkül. Ezt az egyetemes társadalmi érdek nem csupán a gazdasági szférában, hanem a társadalom teljes működési körében érvényesíteni kell. Az ország védelmi feladatainak tervezése és megvalósítása során nem mellőzhetők az azzal együttjáró környezeti hatások figyelembevétele. A környezeti állapot pontos áttekintése csak megfelelő számítógép- és programkörnyezetben szervezett földrajzi információs rendszer révén érhető el.

A természeti környezet humanizálása — amelyben az embernek Buffon szerint „az a küldetése, hogy segítsen a természetnek szándékai elérésében...” — mára szinte ön maga ellen fordult.

A „megsebzett Föld” gondolata viszonylag korán megjelent. G. P. Marsch az észak-amerikai civilizáció gyors és erőszakos terjeszkedéséből és ennek a természeti környezetre gyakorolt hatásából már 1864-ben levonta a következtetést: „a Föld igen gyorsan alkalmatlanná fog válni méltatlan lakói eltartására”.

Az emberi civilizáció környezeti hatásait elemző irodalom azóta hatalmasra növekedett és a prognózisok a jövő megítélésében csak a pesszimizmus mértékében különböznek egymástól. „A természeti környezet gyors szétrombolásának tapasztalatai, illetve a helyi környezeti válságok élménye nyomán az 1960-as évek végétől kezdődően megfogalmazódtak az emberi civilizáció apokaliptikus összeomlásának első tudományos prognózisai.”

Az emberi tevékenység környezeti hatása az elmúlt kétszáz évben változott meg alapvetően. A természeti energiák (állati energia, szél- és vízi energia) helyébe lépett az ember által kibányászott szénből, később a kőolajból és a földgázból előállított energia. Együtt járt ezzel az ipar gyorsuló fejlődése és térbeli terjeszkedése. A népesség az ipari forradalmat követően erőteljesen növekedett, és ez kölcsönhatásában az emberi tevékenységet olyan mértékben szélesítette, hogy az ember globális értelemben is a környezetet alakítójává vált.

Az ember a földi ökoszisztémának nem csupán alanya, hanem domináns biológiai faja is. A dominancia azonban nem biológiai értelemben valósul meg, hanem a természeti környezetre gyakorolt hatásában. Átalakítjuk a felszíni formákat, a települések, városok számszerű és területi gyarapodása, a közlekedési hálózatok, az

ipartelepek, a bányászat, a mezőgazdaság stb. révén egyre kiterjedtebb művi környezetet (antropogén formákat) hozunk létre. Ebben a folyamatban jelentős mennyiségű hulladékot, szennyeződést juttatunk a természeti környezetbe, módosítva az alapvető közegek (levegő, talaj, víz) összetételét, végső soron az „élő és élettelen elemek közötti anyag- és energiaáramlást,” felborítva számos folyamat természetes környezeti egyensúlyát.

Az emberi tevékenység „közelében” (lokálisan) mindig megjelenik a környezetre gyakorolt hatás. Rá kellett jönnünk, hogy ezen elemi — olykor szinte elhanyagolhatónak látszó — hatások halmozódó következményei nagyobb földrajzi térségekre (regionálisan) kiterjedően, végső soron a *Föld egészére nézve (globálisan) összegeződnek*. Ezek a szennyeződések minden „határon” át terjednek, a légkör, a tenger, a folyó és a talaj hordozza — jelzi és szenved — az emberi civilizáció működésének következményeit.

Országunk természeti környezete — földrajzi adottságaiból, valamint több évtizedes gyakorlatunkból adódóan — jelentős mértékben szennyeződésekkel terhelt.

A Magyar Köztársaság légterébe az uralkodó szélirányból (északnyugati) adódóan jelentős mennyiségű szennyező anyag jut távoli és közeli országok iparvidékeiről. Főleg kén-dioxid és nitrogén-oxid, de számottevő még a fluor, a klór és az ammónia is. Ezek az anyagok helyenként savas esők formájában érdeinkben is jelentős károsodást okoztak. A leülepedő légköri szennyeződés 30%-a hazai forrásból ered.

A Kárpát-medence sajátos szerkezete miatt folyóink már szennyezetten lépik át a határokat. Országunk belső ipari, közlekedési és urbanizációs szennyezésének hatása is számottevő. A közel 10—15 ezer ipari telephely 90%-ában van nyilvántartott szennyező forrás. A folyékony települési hulladék, a közcsatorna-hálózat kiépítetlensége a talajvíz nagymértékű romlásával jár.

Ezeket a főbb jellemzőket azért emeltük ki vázlatosan, hogy érzékeltesük a földrajzi környezet állapotának minőségét, amelyben az MH katonai objektumai elhelyezkednek. Az objektumok egyrészt elszennvedik a környezeti (lokális, regionális és kontinentális) hatásokat, másrészt maguk is ilyen folyamatok forrásai lehetnek.

A környezeti állapot gyorsuló romlása már a megelőző idők kormányait is intézkedésre, legalábbis gondolkodásra késztette. Többnyire követő jelleggel megtették a legszükségesebb lépéseket a környezetvédelem területén. Mindez azonban korántsem elegendő ahhoz, hogy a nemzetközi gazdasági integrációhoz való csatlakozás szigorú környezetvédelmi előírásait teljesítsük, de ahhoz sem, hogy az ország számára egészségesebb környezetet hozzunk létre.

Az EGK alapító szerződése (részlet)

„A KÖRNYEZET

130. cikkely

(1) *A közösség környezetvédelmi politikájának célja:*

- *a környezet megóvása, védelme és minőségének javítása,*
- *az emberi egészség védelméhez való hozzájárulás,*
- *a természetes erőforrások megfontolt és racionális felhasználásának biztosítása.*

- (2) *A közönségnek a környezetvédelmi politika területén kifejtett tevékenysége azon az alapelven nyugszik, hogy a környezetkárosítást meg kell előzni, és ennek eredetét, valamint előidéző okát lehetőség szerint meg kell szüntetni.*

Magyarország társadalmi modernizációja egyszerűen elképzelhetetlen korszerű és hatékony környezetvédelem nélkül. A jelenlegi kormányzat 1998-ig szóló programjában a gazdaságpolitika szerves részének tekinti a környezettel való törődést. A környezetvédelem érdekeit nem csupán a gazdasági szférában, hanem a társadalom teljes működési terében érvényesíteni kell.

Budapesten 1994 szeptemberében nemzetközi megbeszélést tartottak, amely a közép- és a kelet-európai régió környezetszennyezésének helyzetével foglalkozott. Megállapította, hogy a zárt ciklusú technológiák bevezetéséig (nem jut hulladék a levegőbe, a vízbe és a talajba) az egyik legfontosabb feladat a *környezetállapot pontos és nagy kiterjedésű felmérése*. Az egész világra kiterjedő környezeti információs rendszert terveznek és szerveznek, amelynek egyik csomópontja Magyarország lesz. A környezetvédelem négy alapvető területét emelték ki:

1. a környezeti állapot komplex felmérésére szolgáló mérőműszerek és berendezések;
2. a felmérés módszerei és technológiája;
3. az adatokat gyűjtő, tároló és elemző információs rendszer;
4. a szennyeződések közömbösítése és ártalmatlanná tétele.

A fent vázolt — az egész világra kiterjedő — információs rendszer követelményeinek megfelelés az ország részéről jelentős erőfeszítéseket igényel mind szakmai, tudományos, mind költségvetési oldalról. Nyilvánvaló, hogy az MH ez elől nem-hogy nem térhet ki, inkább imponáló példát kell mutasson saját működése *környezeti információs rendszerének* létrehozásával.

Az ország honvédelmi politikája, a védelem koncepciója már a tervezés során sem hagyhatja figyelmen kívül, hogy a hatékony és aktív védelem és az arra való felkészülés, annak fenntartása milyen környezeti hatásokkal jár(hat) együtt. A jövőbeni helyzet pontos megítélése azonban csak úgy képzelhető el, ha a jelen állapotáról pontos ismeretekkel rendelkezünk. Az ország környezeti állapotának differenciált ismerete szükséges ahhoz, hogy a katonai objektumok és a különböző katonai műveletek együttes hatásainak következményeit pontosan meg tudjuk ítélni. (Itt nem csupán a békeidőben való felkészülés környezetre gyakorolt hatásait kell mérlegelni, hanem egy fegyveres konfliktus során valószínűsíthető környezeti károkat, esetenként katasztrófákat is.)

Nem elegendő azonban valamely időpontra és helyre vonatkozó statikus jellemzők ismerete. Rendelkezni kell az állapotváltozásokat leíró dinamikus, térbeli és időbeli információkkal is.

Az MH objektumai térben állandó, időben dinamikus, a gyakorlatok, menetek, szállítások, HKSZ fenntartásával összefüggő napi tevékenység térben és időben változó környezeti hatásaival kell számolnunk. Elméletileg lehet (valójában: kell!) tételni egy olyan célt, hogy az ország védelmét — mint egyelőre szükséges társadalmi ráfordítást — a reálisan értelmes és elérhető módon, a lehető legkisebb ráfordítással, a környezetre gyakorolt terhelő (károsító) hatások minimalizálással érjük el.

A célt, a célokat mindig az ideális szintjén kell tételezni és a megvalósítható szintjéig rontani. Ám ez a szint még mindig jelentős erőfeszítéseket kíván az MH-től. Elsőként kell említeni a talán legnehezebben elérhető — amely ugyanakkor a legkevesebbe kerül — *a katonai gondolkodásmód megváltoztatását. A védelem célja az ország, végső soron az ember védelme, mindezt csak alapos katonai, műszaki, gazdaságtudományi ismeretekkel párosult szociális érzékkel lehet megvalósítani.*

Egy kissé szélsőséges, paradox példát mutatok be (természetesen nem állíthatom, hogy a háborúra, a fegyveres konfliktusra a közgazdasági kategóriák alkalmazhatóak, ám a humánértékek alól kivonni is aligha lehet a fegyveres küzdelmet). Lássuk tehát a példát! Ha egy városunkat vagy az ország kisebb-nagyobb területét csak azon az áron(!) lehet (tudjuk) megvédeni, hogy ott az emberi és a természeti értékek javarészt elpusztulnak, felmerül a kérdés: mi értelmű volt a védelemnek. A hadászati vagy a harcászati célok elérésének érdeke nem túl vigasztaló az elpusztult emberi és természeti értékek szempontjából.

A háború, a fegyveres konfliktus következményeinek „közgazdasági minimalizálása”, a rombolás, a pusztítás mértékének, módjának szelektív megválasztása korábban sem volt idegen, manapság pedig szükséges és elengedhetetlen katonai megfontolás a korszerű nyugati hadseregeknél. A nagy pontosságú fegyverek, a modern vezetési rendszerek, a rendkívül hatékony információs technikák és technológiák teszik lehetővé a fenti megfontolás realizálását.

Ha a háború önkorlátozó, racionális elve a katonai gyakorlatban így módon ma már jelen van, akkor békeidőben, a védelemre való felkészülés során annak sokkal inkább érvényesülnie kell.

Az ország jelenlegi, gazdasági forráshiányos helyzete kapcsán viszont felvetődik: amikor a hadsereg a napi működés anyagi-pénzügyi gondjaival küzd, nem jelent-e a környezetvédelem olyan többletkiadást, ami a védelem teljesítményét csökkenti.

A tételes közgazdasági bizonyítás hosszúra nyúlna, ezért röviden csak utalok arra, hogy a védelemre való felkészülés során lehet fumigálni a környezeti károkat, de attól azok még jelen vannak és növelik a már meglévő szennyeződések. Így bár a honvédelmi költségvetést nem terhelik, máshol többszörösen megadjuk az árát.

Az MH már elmozdult a környezetvédelem irányába:

- Egerben 1994 szeptemberében nemzetközi konferencián vitatták meg a védelmi szervezetek feladatait a környezetvédelemben;
- a Hadtudomány című folyóirat több, e kérdéssel foglalkozó cikket jelentetett meg;
- a ZMKA-n az új tanévben megkezdődik a környezetvédelem fakultatív oktatása;
- kiépülnek a környezetvédelem szervezeti keretei.

Ehhez a folyamathoz vélünk hozzájárulni azzal, hogy a védelem és a környezetvédelem kapcsolatának egyik alapvető fontosságú elemét főbb vonalakban felvázoljuk.

Mint már az előzőekben említettük: a legnagyobb veszélyt a környezet globális változásai jelentik, mivel ezek bolygónk természetes egyensúlyát borítják fel. A globális hatások viszont a *regionális* és az elemi *lokális hatások* sokaságából tevődnek össze. A környezetvédelem kulcskérdése ezek összetételének, kiterjedésének, tendenciájának, a változások sebességének ismerete. A lokális hatások helyi mintavételei mellett tehát nagyobb területekről is pontos adatokkal, információkkal kell rendelkezniük.

A hadsereg működése és a katonai objektumok az MK földrajzi terébe vannak beágyazva. A kapcsolódó jellemző adatok, információk csak akkor értelmezhetők és elemezhetők, ha azok pontos térbeli helyét ismerjük. Mindebből következik, hogy az MH környezeti információs rendszerének *térbeli, ún. geoinformáció-rendszernek* kell lennie — megfelelő számítógépes környezetben, a szükséges elemzéseket lehetővé tevő alkalmazói programokkal kiegészítve.

Az információs rendszereket általában négykomponensű rendszereknek tekintik, komponenseit a munkafolyamat, illetve az alkotóelemek alapján csoportosíthatjuk:

1. adatnyerés (import),
2. adatkezelés (management),
3. adatelemzés (analysis),
4. megjelenés (presentation).

A geoinformáció-rendszerek hasonló struktúrával épülnek fel, és a fenti műveleteket szűkebb vagy tágabb földrajzi térben képesek elvégezni. Más módon fogalmazva: a földrajzi tér egy adott pontjához, vonalához és/vagy felületéhez kapcsolják különböző tematikák adatait, adatbázisait.

A geoinformáció-rendszerek úgyszólván minden vezetői információ-rendszer alrendszerai, amelyek meghatározott (kiválasztott) térbeli eloszlású jelenségek állapotáról tájékoztatnak egy meghatározott földrajzi környezeten belül. A geoinformáció-rendszerek (a hazai szakirodalomban földrajzi információs rendszer megnevezéssel is találkozhatunk) egyrészt megfelelő pontosságú, részletességű, tartalmú és kiterjedésű *térbeli, földrajzi* alapokat nyújtanak, másrészt az alkalmazási igényeknek és szinteknek megfelelően bármilyen térbeli jelenség adatait, adatbázisait tartalmazhatják.

A geoinformáció-rendszert nem kell feltétlen számítógépes környezetben értelmezni, ám a hatalmas mennyiségű térképi (grafikus) információk és az adatbázisok együttes, hatékony alkalmazása alig képzelhető el más módon.

Ha a vázolt rendszert egyben dinamikus változáskövetésre is fel akarjuk készíteni, (*mi? hol van? és mikor?*), akkor a változást tartalmazó adatokat, információkat [monitoring földi és légi(űr) távérzékelés és helyszíni mérések] is be kell építenünk. A környezet állapotváltozásait ugyanis csak ilyen módon lehet térben és időben pontosan regisztrálni (a későbbiekben csak a légi távérzékelés alkalmazásainak kérdéseire térünk ki érintőlegesen).

A következőkben felvázoljuk annak a geoinformáció-(v. földrajzi) rendszernek a modelljét, amely alkalmas lehet az MH környezetvédelmi feladatai tervezésére, a tényleges adatok és a változás adatainak nyilvántartására, azok kezelésére és elemzésére — a vezetési szintek igénye szerint — meghatározott célprogramok alapján.

Az MH környezeti földrajzi információs rendszere (MH KFIR) (modellvázlat)

1. Térképi (térbeli) alapok

A rendszer három — egymáshoz kapcsolódó — térképi szintre épülne fel:

1. *globális szint:* 1:200 000 méretarányú (ma.) térkép digitális változata (MK 200 DT), felbontóképessége: 200 m;
2. *regionális szint:* 1:50 000 ma. térkép digitális változata (MK 50 DT), felbontóképessége: 50 m;
3. *lokális szint:* a katonai objektumok digitális térképi adatbázisai, amelyek 1:1000 ma. térképek alapján készülnek (KODTA), felbontóképessége: 1 m.

A három térképi alap megteremti a vezetés szintjei számára szükséges, megfelelő részletességű és tartalmú áttekintést — az országostól egészen az egyes objektumig.

A térképi alap lényegében ugyanazzal a tartalommal és egyéb metrikus jellemzőkkel bír, mint a hagyományos térkép. A vezetés számára így akkor is lehetőséget nyújt döntéseihez, ha egyes helyeken még a hagyományos térképet használják.

Az 1:50 000 ma. (katonai) topográfiai térképek ma az ország legaktuálisabb, egyöntetű, pontossági jellemzőkkel minősíthető, igen gazdag tartalmú térbeli információforrásai, amelyek alkalmasak az egzakt számítógépes feldolgozásra. Mivel ehhez mérhető polgári térkép nincs — ugyanakkor feloldották ezek titkos minősítését —, ezért indokolt lenne (legkivált a költségek oldaláról), hogy ezek a térképek képezzék az ország egységes topográfiai információs alapját. Alátámasztja ezt még az a döntő tény is, hogy az 1:50 000 ma. térképek digitális feldolgozása 1995-re befejeződik.

A létrejött digitális térkép a közeljövőben a katonai vezetés különböző szintjein a vezetési információs rendszerek egységes térbeli (térképi) alapját képezi. Így az MH környezeti információs rendszer ajánlott digitális térképi alapja biztosítja a vezetési rendszerek közötti kommunikáció egységes térbeli értelmezését. (Meg kell jegyezni még, hogy az MK 50 DT korábban vázolt jellemzői alapján nem csupán a katonai vezetés, hanem a kormányzati információs rendszer alapjaként is funkcionálhat, megteremtve ezzel a tárcák közötti egységes térbeli információs kapcsolatot.)

A KFIR fentebb vázolt térképi alapjai további, az igényeknek megfelelő tematikus térképi információkkal egészíthetők ki, természetesen digitálisan feldolgozott formában. Ilyenek lehetnek: a hidrogeológiai, a talaj, a geológiai, a meteorológiai stb. térképek.

2. A térképi alapokhoz kapcsolható további képi információk (távérzékelés)

A hagyományos térképek a földfelszín elemeit, alakzatait meghatározott matematikai feltételek és jelrendszer alapján elvonatkoztatva (absztrakt), grafikusán és szövegesen képezik le. A számítógépes feldolgozás (digitalizálás) során újabb elvonatkoztatási szintet lépünk át. Ezek az eljárások — mindamellett, hogy a földfelszínről jelentős mennyiségű információt nyújtanak (tárolnak) — a fent vázolt elvonatkoztatások kapcsán jelentős adattartalmat (jellemzőket) hanyagolnak el.

A térkép (a digitális is) bizonyos időbeli tehetetlenséggel terhelt, mert csak egy korábbi időpontra — amely néhány év is lehet — ad pontos képet a földrajzi környezetről. Ezt túlhaladva egyre elavultabbá válik. A vázolt hátrányos tulajdonságok részbeni kiküszöbölésére a távérzékelés módszereit és eszközeit alkalmazhatjuk.

A távérzékelés — a választott technikai eszköztől és technológiától függően — a térképi tartalmat jelentős mértékben meghaladó, gazdag képi információkat nyújt az adott területről.

Szükséges azonban megjegyeznünk, hogy csak olyan környezeti jellemzőket, jelenségeket tudunk ily módon „érzékelni”, amelyek a légkör és/vagy a földszín-(vízfelszín-)borítás reflexió, illetve emissziós tulajdonságainak változását idézik elő.

A távérzékelés — ezen megszorítás ellenére — a földfelszín elemei, alakzatai jelentős részéről nyújt aktuális és pontos képi információkat. Ezen túl a környezet állapotváltozásainak helyéről, kiterjedéséről, milyenségéről ad gyors, megbízható jellemzőket számos szennyezőhatás vonatkozásában. (A szennyezések pontos mennyiségi jellemzéséhez szükséges földi referenciaméréseket végezni.)

A környezetvédelem — beleértve a hadsereg ez irányú tevékenységét is — nem nélkülözheti ezt a módszert akkor, ha az ország egészéről akar megfelelő pontosságú áttekintést nyerni. A változások „természetének” felderítése elképzelhetetlen a meghatározott időközökben, rendszeresen végzett távérzékelés (monitoring) nélkül.

A távérzékelés útján nyert képanyag számítógéppel feldolgozható, nagy szelektivitással szétválasztható és elemezhető, illetve összekapcsolható a digitális térképi alapokkal.

A környezet vizsgálatára szolgáló távérzékelés eszközei (módszerei).

	<i>Eszköz — módszer</i>	<i>Vizsgálat terület kiterjedése</i>
1.	Űrfelvételek	globális, regionális
2.	Légi felvételek	regionális, lokális
3.	Mikrohullámú (aktív, passzív) felvételek	lokális
4.	Hőfelvételek	lokális
5.	Videófelvételek	lokális

3. A digitális térképi alapoz kapcsolható adatbázisok

Bár a digitális térképi alapok jelentős mennyiségű és fajtájú információt tartalmaznak a földrajzi környezetről, számos adatot mégis egyéb külső forrásból kell bevinni, amelyre a rendszer alkalmazási célja szerint szükség van (lehet).

A digitális térkép elemeihez, elemcsoportjaihoz a tervezett rendszer igényeinek megfelelő adatokat, jellemzőket kapcsolhatunk, így környezetvédelmi információkat is. Az így felépített rendszer a digitális térképi alapok által meghatározott földrajzi térben és részletességgel, valamint az adatbázisok révén körülhatárolt tematikai területeken — megfelelő számítógép- és programkörnyezetben — *alkalmas az információk tárolására, rendszerezésére, a változások vezetésére és különböző elemzések, modellezések végrehajtására.*

A rendszer a különböző vezetési szinteken telepítve — a korábban vázolt egységes információs keretben — hatékonyan támogathatja az MH környezetvédelmi feladatait, azok tervezését, a jelenlegi környezetállapot felmérését, a változások áttekintését, de módot nyújt egyéb vezetői döntések „intelligens” támogatására is.

A vázolt rendszer — térképi alapjai és adatbáziskörei révén — kapcsolódhat vagy inkább alrendszere lehet az országos környezetvédelmi térinformatikai rendszernek.

A honvédelmi tárca talán a legjobb adottságokkal rendelkezik a környezeti földrajzi információs (al)rendszer létrehozásához, annak költségei töredékét képezik a ma még meghatározatlan értékű azon kárnak, amelyet a környezetben okozunk.

A HM a környezeti információs rendszer létrehozásával a legkorszerűbb vezetési információs technológiát alkalmazhatja, amelynek révén jelentősen javulhat a vezetés számára szükséges információk pontossága, tartalmi gazdasága, rövidülhet az azokhoz való hozzáférés ideje; bővíthetnek és merőben új elemzési lehetőségek jöhetnek létre. Végső összegezésben a rendszer megvalósítása jól példázná, hogy a Magyar Honvédség az ország védelme során figyelmet fordít a környezet, a természet, az ember védelmére.

P. S. Az olvasónak feltűnhet, hogy más írásokban is találkozhatott hasonló vagy netán azonos gondolatokkal és ajánlásokkal. Mindez nem véletlen, csupán jelzi azt a fontos azonosságot, hogy a digitális térképre alapozott földrajzi információs rendszerek úgyszólván univerzális alapját képezik (fogják képezni) a katonai vezetési rendszereknek.

IRODALOM

1. Rácz Lajos: A történeti ökológia másik arca; Magyar Tudomány 1993. 5.
2. Detrekői Ákos: Környezetvizsgálat — geoinformatika; Magyar Tudomány 1994. 9.
3. VI. Földfotó szeminárium előadásgyűjtemény, 1990.: Földfelszín és a légkör távérzékelése

Munk Sándor—Várhegyi István

Az informatika szerepe és hatása a katonai vezetésre

Az informatika döntő hatással van a vezetés eredményességére, átalakítja, megváltoztatja a vezetés technológiáját, erősokszorozó, intelligenciafokozó képességet biztosít a parancsnok és a törzs számára. Átformálja az alkalmazót: új szemléletmóddal, új vezetői képességekkel ruházza fel. A szerzők az informatikának ezt a szerepét hangsúlyozva, áttekintik: az informatika eszközszerét — a számítógépek generációit, kategóriáit, az egyre korszerűsödő változatokat —, a kezelhető adattípusokat és az eszközök hálózati rendszerbe fejlődésének lehetőségeit, irányait. Következtetéseikben kiemelik: a XXI. század információs társadalma informatikára alapozott hadsereget igényel!

Napjainkban a nagyméretű globális veszély, a két katonai tömb fegyveres erői közötti kontinentális összecsapás lehetősége helyett sok kis (helyi) és néhány közepes (regionális) veszélygóc keletkezett. Míg az előbbit jól lehetett prognosztizálni, a kis és a közepes válságokra tervszerűen felkészülni nehezebb, kevésbé látható ugyanis előre, hogy hol, mikor milyen intenzitással lángolnak fel. Kialakulhatnak emellett az eszkalálódás veszélyét hordozó, háborús küszöb alatti konfliktusok is. Az ilyen kihívásokra csak adaptív — vagyis a kihívással mindenkor arányos méretű, időtartamú és célú — válasz adható. Ehhez azonban rendkívül fontos, hogy a szükséges információk gyorsan, pontosan és elégséges mennyiségben rendelkezésre álljanak, hiszen csak megfelelő mélységű és minőségű helyzetelemzésre alapozva lehet a veszélyt vagy a konfliktust adaptív módon elhárítani.

A vezetési tevékenységek óriási mennyiségű — naponta több milliárd bit (gigabit) vagy nagyobb terjedelmű (terabit-billió bit) — információ feldolgozását igénylik, ami a katonai informatika alkalmazása nélkül egyre elképzelhetetlenebb.

Az informatika alkalmazása a katonai vezetés folyamatának tartalmi lényegére és eredményességére döntő hatással van. Átalakítja, megváltoztatja a vezetés technológiáját, erőnövelő, erősokszorozó, intelligenciafokozó képességet biztosít a parancsnok és törzse számára. Nemcsak a technológiát, hanem az alkalmazót is átformálja, új szemléletmóddal, új vezetői képességekkel ruházza fel, hiszen új — elektronikus — írásbeliségre, „számítógépes írástudásra” tanítja meg.

Az informatika a katonai vezetés fejlesztésében a húzóágazat, vagyis a „mozdony” szerepét tölti be. Ez tapasztalható a világ legfejlettebb országaiban (G-7 csoport) és hadseregeiben. Ezekben az országokban az informatikai fejlesztés elsőbb-

séget élvez más katonai beszerzésekkel szemben, költségkihatása nem haladja meg az egyes fegyverrendszerek beszerzési árának egyharmadát. A hagyományos fegyverrendszerek harci lehetőségeinek növelése is az intelligencia beépítésével érhető el. Informatika nélkül korszerű hadsereg ma már nem képzelhető el és a létszámszökkentés is az informatika fokozott alkalmazása irányában hat.

1. Az informatika alapjai: informatika, számítástechnika, adatátvitel

Kiindulásként tisztázni kell, hogy a szoros kapcsolat ellenére az informatika és a számítástechnika fogalmak — értelmezésünk szerint — nem egymást helyettesítő szinonímák, mivel eltérő tartalmat takarnak. A számítástechnika kezdetei a század közepéig, míg az informatikáé a 60-as, 70-es évekig nyúlnak vissza. Míg a számítástechnika viszonylag általános elfogadott értelmezés szerint az automatizált adatfeldolgozáshoz kapcsolódó tudomány- és technikaterület, addig az informatika fogalma több változatban is ismert, melyekben egyedül az információ a közös elem.

A tudományos információkhoz kapcsolódó tájékoztatási tevékenység elméletének megnevezésére 1965-ben javasolta Ja. G. Dorfman az *informatika* szó bevezetését. Ezt sok európai ország elfogadta, ugyanakkor Amerikában — és általában az angol nyelvterületen — az *Information Science* (információtudomány) terjedt el. A német szakemberek egyrésze az *Informatik*, más része az *Informations- und Dokumentationswissenschaft* (információ- és dokumentációtudomány) kifejezést használta. Az *informatique* elnevezés Franciaországban és néhány más országban kizárólag az elektronikus adatfeldolgozást jelentette. A Francia Akadémia azonban 1966 áprilisában a következő meghatározást fogadta el: „...azon információk szisztematikus és hatékony — főként automatikus gépekkel történő — kezelésének tudománya, amelyeket az emberi tudás és kommunikáció hordozójának tekintünk műszaki, gazdasági és társadalmi összefüggésekben”. Egyre inkább az utóbbi értelmezés hódít tért.

Egyes vélemények szerint az *informatika tárgya maga az információ*. Ennek a megítélésnek a problémája — mint azt többen is kimutatták — abban rejlik, hogy egyes szakterületek információinak vizsgálata, értékelése, felhasználása az adott terület feladatkörébe tartozik. Ebben az értelemben tulajdonképpen nem beszélhetnénk új diszciplínáról.

Egy másik felfogás szerint az informatika azokat a jelenségeket és folyamatokat vizsgálja, amelyek az információk gyűjtésétől közreadásukig mennek végbe. Központi kérdése pedig az eközben végbemenő információs folyamatok automatizálása. Ez a felfogás már egy önállóan tanulmányozható — más tudományterületek által teljességében nem vizsgált — tárgyat jelöl meg, de kihagyja a folyamat két lényeges szereplőjét: az információk létrehozóját és felhasználóját.

A harmadik álláspont a vizsgálati területet kiterjeszti az információ keletkezésétől a felhasználásáig terjedő egész folyamatra. Ennek megfelelően az informatika tárgykörébe tartoznak tehát az információ forrásai és felhasználói, valamint mindazok az eszközök és módszerek, amelyeket az információs folyamatok során felhasználnak.

Tágabb értelemben az informatika fogalmába beleértjük eszközrendszerének alkalmazását is. Így az *informatika a tudomány és a technika azon területe, amely az információk keletkezésének, kezelésének és felhasználásának elméletével, gyakorlati megvalósításával és eszközrendszerével foglalkozik*.

2. Az informatikai eszközrendszer fejlődésének rövid áttekintése

Az informatika eszközrendszere magába foglalja mindazon eszközöket, amelyeket az információs tevékenységek — illetve az ezeket megvalósító, adatokkal végzett műveletek — során felhasználunk. Tágabb értelemben idetartozik valamennyi, az információ megszerzését, továbbítását, előállítását, tárolását és rendelkezésre bocsátását szolgáló hagyományos és korszerű technikai eszköz.

Az információk megszerzése érdekében olyan eszközöket használunk, amelyek jelenségek, folyamatok, objektumok jellemzőit (paramétereit) felhasználható — általában valamilyen mérési skálán kifejezett — formába alakítják. A hagyományos eszközök a jellemzőket egyszerűen érzékelik vagy mérik, és az ember által érzékelhető, értékelhető tartományba transzformálják, mint a sugáradagmérő, az infratávcső, a távmérő vagy a szélességhőmérő. A korszerű eszközök a megfigyelt, mért értékeket már más (távközlési) eszközök által továbbítható, feldolgozható — analóg vagy digitális — jelek formájában állítják elő. Ilyenek többek között a különböző rádiólokátorok, az aktív és a passzív infratechnikai felderítőeszközök vagy a harcmezőn telepíthető, adó-vevővel ellátott érzékelőberendezések (szenzorok).

Az információk továbbítása a híradó eszközök segítségével történik. Idetartoznak a vezetékes híradó eszközök, a rádió- és rádiórelé-, a troposzféra- és a műholdas állomások, a hírközpontok, sőt tágabb értelemben a hang- és a fényjelző eszközök is. A továbbítás mellett eszközök segítik az átvitt információ illetéktelen hozzáférés elleni védelmét. Ilyenek például az egyedi rejtjelző, valamint a vonal titkosító eszközök.

Az elektronikus információátviteli eszköz fogalma lényegében csak a számítástechnika megjelenésével született meg. Napjainkban hajlékony és merev mágneslemezes, mágnesszalagos, magnetooptikai és optikai tárolást alkalmazunk.

Az információk rendelkezésre bocsátását segítő eszközök a felhasználáshoz célszerű formába alakítják az adott információkat. A hagyományos eszközök közé a különböző megjelenítő táblákat, vetítő- és lejátszóeszközöket, jelzőberendezéseket soroljuk, amelyek különböző jeleket vagy adathordozók tartalmát jelenítik meg.

Az információk előállítását biztosító eszközöket három csoportba oszthatjuk. A manuális segédeszközök közé a tolóléces vagy körlapos eszközök, grafikonok, táblázatok, nomogramok tartoznak. A gépi eszközök a számológépek és a könyvelőgépek. Végül a harmadik csoportba az automatizált adatfeldolgozás eszközeit, a számítógépeket sorolhatjuk. Ezek kezdetben elektromechanikus, ma már szinte kizárólag elektronikus elven működnek.

A számítógépek generációi gyártástechnológiában, ezáltal műszaki-technikai fejlettségi szintben különböznek egymástól.

Az 1. generáció leglényegesebb tulajdonsága az elektronikus alapon történő adatfeldolgozás, az elektroncsövek — mint áramköri kapcsolóelemek — felhasználása.

Az elektronikus számítógépek első képviselői a pennsylvaniai egyetemen 1943–46 között megépített ENIAC (Electronic Numerical Integrator and Calculator — elektronikus numerikus integráló és számológép) és a neumann architektúra első megvalósítása, a princetoni egyetem EDVAC (Electronic Discrete Variable Calculator — diszkrétváltozós elektronikus számológép) elnevezésű eszközei voltak. Az ENIAC 18 000 elektroncsövet és 1500 jelfogót tartalmazott.

A. 2. generáció a félvezető technológiára épülve született az 1950-es évek végén. Az idetartozó számítógépek kapcsolóelemként kizárólag félvezető áramkörü elemeket: diódákat és tranzisztorokat tartalmaztak. Az 1948-ban feltalált tranzisztort sorozatban gyártott számítógépben először 1958-ban alkalmazták. A technológiai ugrás maga után vonta a művelési sebesség és a megbízhatóság növekedését, illetve a hely- és energiaigény csökkenését. A számítógép-konfigurációk kibővültek a kapcsolattartást segítő perifériákkal, megszülettek a működést vezérlő első operációs rendszerek, létrejöttek a programok kidolgozását segítő programnyelvek (például a FORTRAN).

A 3. generáció megkülönböztető műszaki jellemzője az integrált áramkör (Integrated Circuit — IC), amelyet a processzor mellett más helyeken is felhasználtak. A generáció megjelenése az 1965-ös évhez — többek között az IBM 360-as gépcsald megszületéséhez — köthető. E generáció jellemzője a szoftver szerepének jelentős növekedése is. Általánosan elterjedtek és funkcionálisan kibővültek az operációs rendszerek, létrejöttek az általános célú felhasználói programok és a nagy adatkezelő rendszerek.

A 4. generáció már a nagy és igen nagy bonyolultságú integrált áramkörü technológia (LSI, VLSI) szintjén áll, megjelenését az 1970-es évek második feléhez kötik. Az 5. generáció 1990-re tervezett kifejlesztése nem következett be, de a célok még ma is korszerűek. Az alapvető gondolat a tudásalapú információfeldolgozás megvalósítása, a következő gépek megalkotása volt. A fejlesztés mindenekelőtt az ember—gép kapcsolat és a problémamegoldás új útjainak és eszközeinek kialakítására irányult.

A számítógépek kategóriái

A számítógépek között nemcsak gyártástechnológiai — tehát generációs — különbségek alakultak ki, hanem teljesítménybeli eltérések is. Ennek megfelelően született meg az 1960-as években a kis- és a nagyszámítógépek fogalma, majd találkozhatunk statisztikai kiadványokban is a kis, a kis-közepes, a közepes, a közepes-nagy és a nagy megjelölésekkel. A teljesítmény alapján történő kategorizálás — a rohamos fejlődés miatt — egyre nagyobb nehézségekbe ütközött, mert néhány év elegendő volt ahhoz, hogy egy típus a nagyszámítógép kategóriából a közepes- vagy egyenesen a kishszámítógép kategóriába csússzon.

A mai — nagyjából funkcionális értelemben vett — kategorizálás az 1980-as években született meg, nagymértékben a személyi számítógépek megjelenésétől is inspirálva. A hagyományos központi számítógépek kettéváltak: nagy- és kishszámítógépekre, „alattuk” megjelentek a később tovább osztódó mikroszámítógépek, „felettük” pedig a szuperszámítógépek.

A szuperszámítógépek a számítógépek legnagyobb teljesítményű képviselői. Bár a számítógépek fejlesztésében az elsődleges cél a magasabb teljesítmény megvalósítása elfogadható áron, mindig vannak olyan feladatok, amelyek a gazdaságosan elérhetőnél magasabb feldolgozási sebességet igényelnek. Ilyenek többek között egyes katonai (felderítési) feladatok vagy szimulációs — például időjárás-előrejelzési — problémák. Ennek megfelelően a szuperszámítógép fogalma alatt olyan —

általában kis szériában vagy egyedileg készített — gépet értünk, amely az adott időszakban a legmagasabb sebességet biztosítja. A szuperszámítógépek tipikus képviselői a Cray cég gyártmányai, melyek közül az YMP/16 (C90) sebessége 16 gigaflop (vagyis 16 milliárd lebegőpontos művelet/másodperc).

A *nagyszámítógép* (mainframe) alapvető jellemzői a nagy számítási és tárolókapacitás, valamint a kiterjedt és nagy teljesítményű perifériakészlet. További jellemző a központi — a speciális követelményeknek megfelelő számítógépteremben történő — elhelyezés. Ez egyrészt a számítógép részegységeinek üzemeltetési — például a klimatizálás iránti — igényeiből, másrészt a számítógép-konfiguráció méreteiből következik. A 90-es évek jellemző nagyszámítógépei az IBM 309X gépcsaldjai. A Magyar Honvédség ilyen kategóriájú eszközöket elsősorban felső vezetési szinten, valamint oktatási és tudományos intézményekben hasznosíthat.

A *kis(mini)-számítógép* a nagyszámítógépekhez képest alacsonyabb számítási és tárolási kapacitással, korlátozottabb teljesítményű és számú perifériákkal jellemezhető. Az 1990-es évek tipikus kishszámítógépei az IBM AS/400 és a DEC VAX családjai, melyek az íróasztal alatt elhelyezhető kivitelű kisebb modellektől a néhány szabványosított tárolószekrényt elfoglaló legnagyobb típusokig terjedő skálát foglalják magukba.

A Magyar Honvédségben lehetséges és célszerű alkalmazási területeik a felső vezetés szintjén ágazatonként (főcsoportfőnökségenként, főszemlélőségenként), a haderőnemek és a katonai kerületek szintjén, illetve a központi intézeteknél (például ellátóbázisokon) lehetnek.

A *mikroszámítógép* fogalma a mikroprocesszorok megjelenését követően alakult ki, az ilyent tartalmazó számítógépek megjelölésére. Ezek a kezdeti mikroprocesszorok teljesítménykorlátainak megfelelően kis teljesítményűek és alacsony árfekvésűek voltak. Ma már a számítógépek egyre nagyobb hányadában — még a szuperszámítógépekben is — alkalmaznak mikroprocesszorokat, így e kategória értelmét veszítette. Helyette, illetve belőle új, konkrétabb kategóriák — asztali számítógép, hordozható számítógép, táskagép, noteszgép, kézi számítógép, valamint munkaállomás — jöttek létre.

Az *asztali (desktop) számítógép* a személyi számítástechnika-alkalmazás első és mindmáig legáltalánosabb eszköze. Olyan önálló mikroszámítógép, amely méreteiből következően az egyes alkalmazók munkahelyén (irodájában, íróasztalán) elhelyezve biztosítja szolgáltatásait, képes átlagos (irodai) körülmények között normál elektromos hálózatról, különösebb technikai kiszolgálás nélkül üzemelni. Jellemzője a számítógépet tartalmazó, viszonylag kis méretű doboz és az ehhez csatlakozó billentyűzet, monitor, melyet egyéb perifériák egészíthetnek ki. Az asztali számítógép-kategória — közkeletű megnevezéssel PC (Personal Computer — személyi számítógép) — legelterjedtebb, ipari szabvánnyá vált képviselői az IBM személyi számítógépei (PC, XT, AT, majd a PS/2 sorozat) és az ezekkel kompatibilis típusok, melyek mellett lényegében csak az Apple Macintosh számítógépei említhetők a 90-es évek elején.

Az asztali számítógépek kiterjedt alkalmazása a Magyar Honvédségben egység—magasabbegység szinttől kezdődően (sőt akár ez alatt is) indokolt minden törzsben és a legtöbb beosztásban.

A *hordozható (portable) számítógép* a mikroszámítógép-kategóriából elsőként vált ki, kiterjesztve az alkalmazás lehetőségét az irodák határain kívülre, lehetővé téve a meg-

szokott szolgáltatások igénybevételét, az összegyűjtött adatok felhasználását változó helyszíneken. A kezdeti eltérések után a hordozható és az asztali gépek teljesítménye közötti különbség eltűnőben van. A további kategóriák megjelenésével a kategória megkülönböztető jellemzőjévé vált a kizárólag hálózatról történő üzemelés.

A *táskagép* (*laptop*) olyan kisméretű hordozható személyi számítógép, amely akkumulátorról is több órán át működik. Az áramtakarékoság érdekében kis fogyasztású alkatrészek és „alvó üzem” jellemzik. Ez utóbbi azt jelenti, hogy gombnyomásra vagy tevékenység hiányában egy idő után egyes részekeségei automatikusan kikapcsolnak, a számítógép pedig kisebb áramigényű, alacsony órajelre kapcsol. A *noteszgép* (*notebook*) is kisméretű hordozható személyi számítógép, amely elsősorban méretében és súlyában tér el a táskagépektől.

A *kézi számítógép* (*palmtop*) tenyérben elférő eszköz, jellemző mérete a 20x100x2 cm, tömege 25–50 dkg. A kategóriába tartozó típusok lényeges jellemzője, hogy — noha kapható hozzájuk külső program is — mivel a szokásos háttértárakkal nem rendelkezik, mindenekelőtt a számítógépben rögzítetten tárolt szoftvereket használják.

Mindegyik típusban megtalálható valamilyen szövegszerkesztő, címnyilván tartó és határidőnapló, hiszen elsősorban utazó menedzserek számára készültek, akiknek elsősorban személyi információkezelésre van szükségük. Elengedhetetlen szolgáltatás a kalkulátor is, de vannak típusok, amelyek beépített számolótáblát is tartalmaznak. Minimális követelmény a 20 Kbájtnyi (10–15 oldal) szöveg, 100 cím és 50 időpont tárolásának lehetősége.

A *munkaállomás* (*workstation*) megnevezés ma a személyi számítógépek teljesítményét meghaladó eszközt takar. Jellemzői a tipikus alkalmazási terület igényeiből — grafikus tervezés és mérnöki számvetések — következnek. Az említett terület nagy műveleti sebességet, ezen belül is gyors lebegőpontos műveletvégzést és nagyobb számbázisú tartományt igényel, amit a hagyományos asztali gépek nem képesek biztosítani. A miniállomások jellemzője emiatt a — későbbiekben ismertetendő — nagyobb teljesítményt nyújtó, csökkentett utasításkészletű (RISC) processzorok alkalmazása.

3. Az informatikai fejlődés főbb irányai

Mivel az informatika fogalmát az információk keletkezéséhez, kezeléséhez és felhasználásához kötjük, így fejlődését is az informatika által támogatott információs tevékenységek fejlődésével jellemezhetjük.

Az informatikai eszközrendszerrel kezelhető adattípusok köre folyamatosan bővül. Kezdetről támogatott típusok a numerikus és logikai adatok. A 60-as évektől lehetőség van a szöveges adatok kezelésére is. A 70-es, 80-as évek (nagyraoszt a személyi számítógépek megjelenésével, a grafikus, nagy felbontású képernyős megjelenítők és nyomtatók fejlődésével, illetve a műveleti sebességben és tárkapacitásban bekövetkező növekedéssel összefüggésben) hozták meg a grafikus adatok és szövegek kezelési lehetőségét. Ezt a képi és a hangadatok egyre bővülő alkalmazása követte.

A *numerikus adatok* alkotják az adatfeldolgozás számára legrégebben rendelkezésre álló adattípust. A valós világ mennyiségi jellemzőinek absztrakciója révén jöttek létre a számok és született meg az egyik legáltalánosabb tudomány: a matematika.

A logikai adatok szintén régóta használatos adattípusba tartoznak, amelyek kétértékű döntési állapotot, igazságtartalmat rögzítenek igen—nem (igaz—hamis) formában.

A szöveges adatok — mint adattípus — tulajdonképpen a rögzített beszéd, az írás géppel feldolgozható formáját jelentik. Ez a típus kezdetben szinte kizárólag a felhasználóbarát ember—gép párbeszéd megvalósítására született, nem pedig ilyen adatok feldolgozása, átalakítása, előállítása céljából. A szöveges adatok ábrázolása karaktersorozat (betű, számjegy, írásjel) formájában történhet.

A szöveges adatokhoz az egyszerű karaktersorozatok mellett összetettebb struktúrával rendelkező típusok — szövegek — is tartoznak.

A grafikus adatok megjelenésével a vizuális információk leegyszerűsített formája, a rajz vált kezelhetővé, feldolgozhatóvá. A grafikus adatok legjellemzőbb alkalmazásai az összefüggéseket szemléltető grafikonok, diagramok, folyamat- és struktúraábrák, valamint a különböző vázlatok, tervrajzok és ez utóbbiak — akár háromdimenziós — nézetei.

A grafikus adatok ábrázolása alapvetően kétféle módon történhet: raszteres ábrázolásnál a kép alapelemei a sorokba és oszlopokba rendezett képpontok, a vektorok ábrázolásánál pedig egyenes vonalszakaszok. Mindkét esetben lehetséges a háttérszín (általában fehér) melletti egy (általában fekete), több szürkeárnyalatos vagy többszínű ábrázolás.

A képi és hangadatok összetettebb feldolgozása a 90-es évek elején kezdett lehetővé válni az úgynevezett multimédia-rendszerek és -alkalmazások keretében. A technikai feltételek már korábban — fokozatosan — megszülettek az elfogadható felbontással és színárnyalattal történő digitalizált (raszteres) képábrázolásra, valamint az eredeti hangzást megközelítő digitalizált hang — beszéd, zene, effektusok — ábrázolására, ilyen adatok bevitelére, továbbítására és megjelenítésére.

A tényleges kép- és hangfeldolgozás kiterjedéséhez elsősorban bonyolult alakfelismerési algoritmusok és az egyszerűbb — numerikus, szöveges grafikus — adatokhoz viszonyítva nagyságrendekkel nagyobb információmennyiség valós idejű, hatékony tömörítésének és kibontásának módszerei szükségesek.

A katonai szervezetekben felhasznált, feldolgozott információk túlnyomó többsége — más szervezetekhez hasonlóan — előfeldolgozás után szöveges és numerikus adatok formájában jelenik meg. Idetartoznak a parancsok, az intézkedések, a jelentések, a számvetések, a kimutatások, a táblázatok, a tájékoztatók és a feljegyzések. Ezek mellett — különösen háborús tevékenység során — jelentős szerepet játszanak a nagyobb mennyiségű információt tömörebb formában hordozó grafikus adatok, mint a különböző elhatározás-, munka- és nyilvántartó térképek, illetve az önálló vagy okmány mellékletét, részét képező vázlatok.

Az informatikai fejlődés eredményeként elsősorban a különböző dokumentumok, többek között a harci okmányok hatékony kezelése válik lehetségessé. Az informatikai eszközök segítségével történő dokumentumkezelés nem elsősorban új funkciókat nyújt, hiszen alapvetően éppen a hagyományos dokumentumkezelési funkciókat biztosítja. Az elektronikus dokumentumok előnye mindenekelőtt könnyű módosíthatóságukban és az elektronikus posta segítségével történő továbbításukban rejlik.

A könnyű módosíthatóság és az ezt tetszőleges számban követő — akár papír alapú — megjelenítés maga után vonja, hogy a dokumentumok tartalma és formá-

tuma a kidolgozás során pontosabb lehet, mint a hagyományos. Megnövekedett a korábbi dokumentumok (vagy azok részei) újrafelhasználhatóságának a lehetősége, mód van dokumentumvázak előzetes *elkészítésére* is. Ennek különösen a háborús alkalmazás esetében van előnye és egyben kézenfekvő lehetősége is.

A korszerű informatikai alkalmazások ma már rugalmasan támogatják a különböző — szöveges, táblázatos, grafikus és képi — elemekből felépülő dokumentumok kezelését. Ennek során lehetőség van egy megfelelő elem önálló elkészítésére vagy átvételére, a dokumentumba történő beillesztésére, majd a későbbiekben tetszőleges módosítására. Mód van arra is, hogy egy dokumentum egy másik önálló dokumentumot — vagy annak egy kijelölt részét — tartalmazzon. Ebben az esetben a felhasznált dokumentum(rész) önállóan módosítható és a változás megjelenik a másik dokumentumban is.

Az informatikai fejlődés másik területe az eszközök hálózati rendszerbe szerveződése

A számítógép-hálózatok által nyújtott szolgáltatások között egyaránt találhatunk adatfeldolgozási és adatátviteli jellegűeket. A legjellemzőbbek az alábbiak:

- *üzenetkezelés* (szöveg-, hang-, fakszimile-, állókép-, mozgókép-, dokumentumátvitel);
- *osztott erőforrás-használat* (távoli feldolgozás, osztott feldolgozás);
- *adatgyűjtés és folyamattírányítás*.

A hálózatok ma még általában csak néhány szolgáltatást biztosítanak, de a fejlesztési irányok e téren is a szolgáltatások integrációjára irányulnak.

A hálózatok felépítésére, alkotóelemeire és egyéb jellemzőire a legnagyobb befolyást az gyakorolja, hogy milyen távolságra kell összeköttetést biztosítaniuk. Ennek alapján csoportosítva beszélünk *helyi*, *nagyvárosi* és *távolsági* hálózatokról. A helyi hálózat (Local Area Network — LAN) legfeljebb néhány km²-es, telep nagyságú területre, de nemritkán csupán egy-egy épületre vagy éppen helyiségre terjed ki. A távolsági hálózat (Wide Area Network — WAN) országrésznyi, országnyi, földrésznyi vagy az egész Földre kiterjedő területet foghat át. A két hálózattípus között helyezkedik el a nagyvárosi hálózat (Metropolitan Area Network — MAN), amely nevéből következően városi, néhány 10 — legfeljebb néhány 100 — km²-es területet hálóz be.

A különböző szintű és típusú hálózatok — bizonyos feltételek betartása mellett — egymással összekapcsolódhatnak, összetett hálózatba (internetwork) szerveződhetnek. Ebben a közbeeső szintet nemcsak nagyvárosi hálózatok képviselhetik, hanem a hasonló funkciót betöltő — de nem egy városhoz kötődő — körzeti hálózatok is.

A Magyar Honvédség esetében mindegyik hálózati szintnek megvan a szerepe. Az egyes katonai szervezeteknél a szervezet méretétől függően egy vagy több — egymással összekapcsolt — helyi hálózat működhet. Egy dandárnál például lehet hadműveleti, felderítő-, fegyvernemi, személyügyi, pénzügyi, logisztikai stb. hálózat. Ezeket a Magyar Honvédség egységes távolsági hálózata foghatja össze. Végül egyes területeken és funkcióval — például a katonai felső vezetés igényeinek kielégítésére — nagyvárosi (körzeti) hálózatok szolgálhatnak.

A hagyományos híradás jelenleg elsősorban hangátvitelt és sokkal kisebb mér-

tékben szöveges (telex), esetleg szöveges, grafikus és képi (telefax) adatok átvitelét biztosítja. Ennek során a továbbított információk nem a hatékony továbbfeldolgozást lehetővé tévő hordozón jelennek meg. Az elektronikus üzenet továbbítás (elektronikus posta) elsődleges jelentősége éppen abban rejlik, hogy az informatika eszközeivel közvetlenül és hatékonyan feldolgozható formátumú közleményeket továbbít.

A hálózatok kialakulása nem csak — sőt nem elsősorban — az elektronikus posta lehetőségével segíti a felhasználókat. Ennél sokkal fontosabb, hogy a hálózati kapcsolatokon keresztül az egyes munkahelyeken egymással együttműködni képes alkalmazások szolgáltatásai vehetők igénybe. Megjelenik a csoportmunka (work-group) környezeti feltétele, amelyben különböző felhasználók elfoglaltságait a hálózat segítségével elektronikus határidőnaplóban egyeztetik vagy egyidejűleg és közösen dolgoznak dokumentumokon, amely során akár többoldalú párbeszédes — távbeszélő v. videókonferencia — kapcsolatban is állhatnak egymással.

Következtetések

Az eddigiekből következik, hogy az informatika fejlődése egyaránt magába foglalja eszközrendszerének — ezen belül a számítástechnikai és az e publikációban nem részletezett híradástechnikai eszközöknek — a fejlődését, valamint az eszközrendszer teremtette lehetőségekre és szolgáltatásokra épülő alkalmazási módszerek fejlődését.

A Magyar Honvédség jelenlegi helyzetét a korszerű eszközrendszer beszerzése előtti állapot jellemzi mind a számítástechnikai, mind a híradástechnikai területen. A nemzetközi és a hazai hadtudományi szakirodalom, valamint az élenjáró hadügyi gyakorlat egységesen és egyértelműen bizonyítja az informatika semmivel sem helyettesíthető szerepét a vezetés és a működés hatékonyságának növelésében.

Az alkalmazási módszerek terén fennálló elmaradás a technikai eszközök beszerzéséhez képest jóval lassabban küszöbölhető ki, számolható fel. Az ezen a területen meglévő elmaradás akár végzetes is lehet egy olyan világban, amelyben egyetlen lehetséges célunk az európai — ezen belül a védelmi — integráció. A katonai informatika széles körű alkalmazása világjelenség, megkerülni nem lehet. Felzárkózásunk ezen a téren létfontosságú: az együttműködés a NATO-haderőkkel a Partnerség a békéért program keretében enélkül érdemben nem lehetséges.

Megítélésünk szerint ezért elengedhetetlen legalább a kutatási és az oktatási feltételrendszer megteremtése, ami nélkül korszerű eszközeink lehetnek a jövőben, de azokat hatékonyan alkalmazni képes, az ehhez szükséges gondolkodásmóddal rendelkező, a majdani európai partnerekkel együttműködni képes alkalmazók nem lesznek.

Az informatikának a katonai vezetésre gyakorolt döntő hatását vizsgálva meglepődve tapasztalhatjuk, hogy milyen kis számban jelennek meg ebben a témában alkalmazói szemléletű, a vezetők (parancsnokok — felhasználók) oldaláról érdeklődést mutató szakcikkek. Pedig ahogy a villanyáram felhasználása sem kizárólag az energetikai szakemberek ügye, az informatika sem lehet hardveres, szoftveres és távközlési mérnökök privilégiuma.

Mindennek ellenére bizakodók vagyunk. A gazdaságban széleskörűen kezdik alkalmazni a számítógépeket. A közigazgatásban és a rendvédelemben is jelentős mértékben már érzékelhető: növekszik a géppark, az alkalmazások száma, a szak-

emberek és a felkészült alkalmazók köre, nő a megszerzett tudás mennyisége és minősége. Az informatika alkalmazása terén tehát a társadalom már nagyot lépett előre. Most a hadseregnek kell következnie! A szervezésben rejlő tartalékaink sokkal nagyobbak, mint gondolnánk. A külső informatikai kényszer is lépésváltásra ösztönöz, és ez jó dolog. Talán nem véletlen, hogy az AFCEA társaság 1994 szeptemberében Budapesten a Hírközlés és információs rendszerek az oktatás és képzés segítésére címmel rendezett szemináriumot.

Igen hasznosnak tartanánk, ha a katonaszociológusok országos felmérést végeznének az informatikaalkalmazás témakörében, ezzel is segítve a problémák pontosabb feltárását és a nemes ügy előbbre vitelét: a katonai vezetés fejlesztésében „mozdony” szerepét betöltő húzóágazat „sínhálózatának” gyors ütemű kiépítését. Aki azt hiszi, hogy az ország védelméhez csak harckocsi, repülőgép és ágyú kell, az nagyot téved. A XXI. század információs társadalma informatikára alapozott hadsereget igényel!

A fejlettebb ipari országokban a fegyveres erőknél már megoldották a vezetést támogató alábbi számítógépes és távközlési feladatokat:

1. *vertikális informatikai integráció* [számítógéppel támogatott híradás az elnöktől (a fegyveres erők főparancsnokától) a harcosig bezárólag];
2. *horizontális informatikai integráció* (törzseken belül és a törzsek közötti együttműködés számítógépes hálózatokon keresztül);
3. *rendszerek közötti informatikai integráció* (számítógéppel támogatott fegyver- és felderítőrendszerek közötti informatikai integráció, vagyis hálózati együttműködés vezetékes, rádió-, rádiótelefon-, műholdas adatátviteli eszközökkel);
4. számítógépes helymeghatározás és navigáció, barát—ellenség azonosítás;
5. távolról lekérdezhető számítógépes helyzet-/állapot-/szükségletjelentő rendszer bevezetése;
6. számítógéppel támogatott céltervező és erő-, eszközegyensúly-arányokat számító rendszer alkalmazása;
7. különböző fajtájú érzékelőktől (multiszenzoros felderítőtermináloktól) érkező, igen nagy mennyiségű felderítőadat adatfúziós technológiával történő gyors feldolgozása és terítése.

A XXI. században a vezetés struktúrája, munkamódszere, vezetéstechnológiája, vezetéstechnikai eszközrendszere, döntéshozatali mechanizmusa alapvetően megváltozik annak függvényében, ahogyan az informatika elterjed és beépül a katonai vezetés rendszerébe.

Igen nagy a valószínűsége annak, hogy a jövőben a katonai erőegyensúly aszimmetrikus lesz és az aszimmetria elsősorban a vezetés terén fog jelentkezni. Az ún. elektronizálási(digitalizálási) informatikai programokban realizálódó, új típusú fegyverkezési verseny minőségi változásokat fog eredményezni: kisebb, korszerűen felszerelt, hatékonyabb és jobban vezetett haderőt igényel. Az érzékelhető változásoknak ezt az üzenetét kell jól megérteni ahhoz, hogy korszerű fegyveres erőket tudjunk kialakítani.

Simon Ákos

A környezetvédelmi kiképzés és nevelés feladatai

A honvédség tevékenysége jellegéből adódóan környezetszennyező forrás, különösen akkor, ha az ilyen károsító hatások elkerülésére nem fordítanak kellő figyelmet. Nagyon fontos a megelőzés, az olyan rendszabályok kidolgozása és fogatosítása, amelyek minimálisra csökkenthetik a szennyezés forrásait. Bármilyen hatékonyak is a megelőzés rendszabályai, előfordulhatnak környezetszennyezések, ipari és természeti katasztrófák, amelyek felszámolására is fel kell készülni. A szerző az ilyen feladatokra felkészülés keretében vázolja az oktatás, a kiképzés és a nevelés feladatait, amelyek között nagyon fontos a szemlélet kialakítása.

A volt szovjet laktanyák, objektumok környezeti állapota, a hazai és a külföldi tapasztalatok egyaránt arról tanúskodnak, hogy a honvédség spontán környezet-szennyező forrás, különösen akkor, ha a környezetszennyezés megelőzésére nem fordítanak megkülönböztetett figyelmet. Ahhoz, hogy a katonai szervezetek okozta környezetszennyezést elkerüljük, nagymértékben hozzájárulhat a környezetvédelmi szemlélet kialakítása, amelyet elsősorban a környezetvédelmi oktatás, illetve kiképzés formál. A környezetbarát szemlélet azt jelenti, hogy a maga helyén, feladat-körében — külső kényszer hatása nélkül — mindenki azt teszi, amit tennie kell: kíméli, óvja a természetet és másokat is erre inspirál.

Nyilvánvaló, hogy a parancsnoki állománynak ismernie kell: működése során az adott alakulat, szervezet milyen környezetszennyező hatást okozhat, melyek e hatásnak a megelőzési lehetőségei és az esetleg bekövetkezett szennyezés csökkentésének megoldási változatai. Természetesen nem elég, ha csak a parancsnoki állománynak vannak környezetvédelmi ismeretei. A honvédségnél szolgálatot teljesítő minden személynek — tehát a sorállományúaknak és a közalkalmazottaknak is — rendelkeznie kell bizonyos mértékig azokkal.

A fentiekből adódnak a honvédségnél a *környezetvédelmi oktatás és kiképzés feladatai*. Úgy gondolom azonban, hogy az oktatás és a kiképzés mellett nagy jelentősége van a környezetvédelmi nevelésnek is, amelyen egységes ráhatást, követelménytámasztást értek. Ennek a ráhatásnak, illetve követelménytámasztásnak a katonák mindennapi életében, a bevonulástól a leszerelésig kell tartania, hogy kialakuljanak a környezetvédelemmel kapcsolatos legalapvetőbb jártasságok és készségek.

A környezetvédelmi oktatás feladatai a katonai tanintézetekben

A katonai tanintézetekben a környezetvédelmi oktatás a képzési cél alapján lehet: *általános* környezetvédelmi képzés (amely minden hallgató számára egységes) és *speciális* környezetvédelmi képzés (amely csak azon hallgatókat érinti, akik a környezetvédelem tervezésével, szervezésével, illetve irányításával hivatásszerűen vagy alkalmanként kijelölve foglalkoznak).

Az *általános képzés* során a környezetvédelem tananyagának követnie kell a jelenlegi polgári felsőoktatásban már kialakult tartalmat. Ez a tartalom többek között a következő lehet: környezetvédelmi alapfogalmak, ökológiai veszélyek és elhárításuk, víz- és talajvédelem, levegővédelem, hulladékkezelés, zajvédelem... stb.

A tananyagnak mindezek mellett tartalmaznia kell a környezetvédelemmel kapcsolatos legáltalánosabb vezetési és szervezési ismereteket is, amelyek egy alegységparancsnoknak elengedhetetlenek. A tananyagnak ki kell egészülnie az adott fegyvernem és szakcsapat sajátosságainak megfelelő környezetvédelmi ismeretekkel. Nem kell külön ecsetelnem: minden fegyvernemnek megvan a maga speciális környezeti hatása. Gondoljunk csak a repülőterek zajártalmára, az üzemanyagbázisok talajszennyezési lehetőségére, a vegyivédelmi gyakorlóterek mérgező, illetve radioaktív hulladékaira, a különböző hadtápbjektumok víz- és talajszennyezésére... Nyilvánvaló, hogy minden hivatásos állományú személynek meg kell ismernie a saját fegyvernemének, illetve szakcsapatának környezetszennyező tevékenységét, illetve az ezzel szembeni megelőzés és védekezés lehetőségeit.

Mindezekhez még kapcsolódnia kell olyan tananyagrésznek is, amely a speciális környezeti hatásokat elemzi egyrészt a laktanyai elhelyezéskor, másrészt a gyakorlótereken és a gyakorlatokon, illetve egyéb tevékenység során. A tananyag ilyen elrendezésével elérhető, hogy a hivatásos állomány minden tagja átfogó ismerettel rendelkezzen a környezetvédelemről általánosan, a saját fegyvernemének, illetve szakcsapatának megfelelően pedig kiegészülve alegységszintű vezetési, illetve szervezési ismeretekkel.

A *speciális képzés*, mint már említettem, azokra vonatkozik, akik majd tervezik, szervezik és irányítják a honvédségnél a környezetvédelmet. Ebben az esetben a *tananyag*nak — az általános képzésnél bemutatottakon kívül — még többek között a *következőket kell tartalmaznia*: a környezetvédelem általános szervezési ismeretét; az objektum környezetvédelmi tervének tartalmát, elkészítésének módját; a környezetvédelmi szemlék, ellenőrzések rendjét; a környezetvédelemmel kapcsolatos okmányolás szabályait; a bekövetkezett környezeti szennyezés felszámolása irányításának elveit, végrehajtási módjait; a környezetvédelmi kutatás, oktatás és továbbképzés rendjét, a környezetvédelem jogi kérdéseit stb.

Nyilvánvaló az is, hogy a környezetvédelem vezetését, szervezését és irányítását egy alakulatnál, honvédségi szervnél nem főállásban, hanem kiegészítő feladatként végzik, illetve fogják végezni a jövőben is. Az azonban biztos, hogy megfelelő oktatás, illetve környezetvédelmi ismereti tudás nélkül ezt a feladatot ellátni nem lehet. Az oktatás mellett a *honvédségi tanintézetek jelentős szerepet tölthetnek be a honvédségnél jelentkező környezetvédelmi kutató-fejlesztő munkában*. Ennek jelentőségét aláhúzza az a tény, hogy a környezetvédelem a honvédségnél szinte a legfiatalabb

szakterület: igen kevés a kutatásokkal széleskörűen megalapozott megoldás, s ebből adódóan a szakterületnek és az egyes részterületeknek igen nagy a kutatási igénye.

A honvédségi tanintézetek tanszékei egy sor olyan polgári felsőfokú tanintézettel, kutatóintézetekkel vannak munkakapcsolatban, amelyek környezetvédelmi kutatásokat is végeznek. Nyilvánvaló a feladat: azokat az eljárásokat, technológiákat, amelyeket környezetvédelmi feladatok megoldására a honvédségnél alkalmazni lehet adaptálni kell ezekről az intézetektől. Emellett a honvédségi tanintézetek tanszékei legyenek a saját fegyvernem, szakcsapat környezetvédelmi kutatásának szakbázisai. Hiszen a tanintézeti tanszékek rendelkeznek laboratóriumokkal, megfelelő műszerezettséggel, a fegyvernem és a szakcsapat környezeti ártalmainak kelendő ismeretével és nem utolsósorban a kutatáshoz szükséges személyi állománnyal. Mivel pedig a jelenleg rendelkezésre álló eszközök az igények kielégítésére nem elégségesek, ezért a kutatási és fejlesztési témákat rangsorolni kell. Ennek során elsőbbséget kell adni azoknak a témáknak, amelyek eredménye várhatóan rövid időn belül bevezethető, valamint azoknak, amelyek a honvédség tevékenysége során keletkező környezetszennyezések megszüntetésével, illetve csökkentésével foglalkoznak. Ugyancsak a tanintézetek feladata a honvédségi környezetvédelmi szakemberek *továbbképzése*. A honvédségnél a folyamatosan jelentkező környezetvédelmi feladatok, a legújabb analitikai eljárások és kezelési technológiák, a jogi és a gazdasági kérdések...stb. megismerése, elsajátítása elsősorban a tanintézetek tanszékei által vezetett tanfolyamokon sajátíthatók el.

Az elmondottakból összességében látható, hogy a *honvédségi tanintézetek jelentős szerepet tölthetnek be egyrészt a honvédségnél szükségszerűen jelentkező környezetvédelmi oktatás és továbbképzés, másrészt a környezetvédelmi kutatás-fejlesztés területén.*

A környezetvédelmi kiképzés feladatai

Ahhoz, hogy a honvédségen belül a környezetvédelmi feladatok megvalósuljanak, elengedhetetlen a sorállomány környezetvédelmi kiképzése. A sorállomány a napi élete, a kiképzése idején vagy környezetszennyező vagy környezetvédő tevékenységet folytathat. A cél nyilvánvalóan az utóbbi. Ezt a célt úgy érhetjük el, ha a sorállományt egyrészt megismertetjük a környezetvédelem céljaival, legfontosabb feladataival; másrészt kiképezzük arra, hogy tudja: a saját fegyverneme vagy szakcsapata — ezen belül a saját tevékenysége — milyen környezeti ártalmakat okozhat, ezeknek melyek a megelőzési lehetőségei, és hogyan lehet megszüntetni, illetve csökkenteni a már bekövetkezett környezeti ártalmakat. Ezek mellett tudatosítani kell a sorállományban, hogy milyen jelentési kötelezettségei vannak a környezetvédelem területén, és melyek azok az azonnal foganatosítandó rendszabályok, amelyeket környezetszennyezés bekövetkezésekor végre kell hajtani.

A fentiekből látszik, hogy a *sorállomány kiképzése a környezetvédelemre* — a legfontosabb fogalmakat kivéve — *nem önálló kiképzési ággént valósul meg*, hanem az adott fegyvernem vagy szakcsapat kiképzési ágaiban speciálisan. A kiképzőknek elemezniük kell, hogy a kiképzési ágakba hogyan építhető be a környezetvédelem. Ez különösebben nem bonyolult tevékenység, hiszen az adott kiképzési ágban a környezetvédelmi feladatok önmagukban adóttak. Itt inkább a tudatosságra hívom

fel a figyelmet: a kiképzőknek tehát elemezniük kell az adott kiképzési tevékenység során a környezetszennyezés lehetőségét, a megelőzési és ártalmatlanítási, illetve csökkentési változatokat. Ezeket be kell építeni az egyes foglalkozásokba, gyakorlatokba. Így lehet a sorállomány környezetvédelmi kiképzését komplexen, az egyéb megismerési folyamatokkal együtt végrehajtani.

A környezetvédelmi nevelés feladatai

A honvédség a társadalom része, a bevonulók magukkal hozzák a szemléletüket, a hivatásos és a közalkalmazotti állomány pedig nap mint nap a társadalom által elfogadott értékrend, erkölcsi normák alapján él. Ez vonatkozik a környezetvédelemre is. *Magyarországon a környezetvédelmi szemlélet — még a legfinomabb jelzőt alkalmazva is — jelenleg siralmas, illetve javításra szorul.* Gondoljunk csak arra, hogy a vállalatok sora környezetszennyező technológiát alkalmaz, és inkább bírságot fizet, mint hogy a technológiai váltást végrehajtsa. Ugyancsak elmaradott a környezetvédelmi szemlélet a hulladékok elhelyezése terén (a veszélyes hulladékok illegális elhelyezése, vizekbe vezetése, vagy a településeken a személtelhelyezés, az általános szemetelés stb.). A példákat vég nélkül lehetne sorolni, a lényeg: a bevonuló sorállomány ilyen szemlélettel jelenik meg. Lélekemelő feladat ezen a szemléleten javítani, hiszen az egységes ráhatás és követelménytámasztás túlmutat a honvédségen. Amennyiben sikerül a környezetvédelmi gondolkodásmódot javítani, bizonyos jártasságokat, esetleg készségeket kialakítani a katonákban, akkor ezek a leszerelés után is hatni fognak, tehát össztársadalmi szinten is javuláshoz vezethetnek. Ehhez viszont az előzőekben vázolt környezetvédelmi kiképzést és az egész sorkatonai szolgálat alatti egységes környezeti hatást következetesen érvényesíteni kell.

A környezetvédelmi oktatás helyzete a főiskolán

(A továbbiak csak a Bolyai János Katonai Műszaki Főiskolára vonatkoznak, mivel tevékenységem elsősorban erre korlátozódik.)

Főiskolánkon jelenleg folyik a környezetvédelmi terv kidolgozása, amit megelőzött a főiskola területének, gyakorlótereinek, tevékenységének környezetvédelmi szempontból történő szemléje és felmérése. Ennek alapján kidolgoztuk a legfontosabb környezetvédelmi feladatokat, és meghatároztuk a feladatok végrehajtásához rendelkezésre álló erőket és eszközöket. A főiskolán környezetvédelmi bizottság működik, amelynek feladata, hogy feltárja a környezetvédelmi veszélyforrásokat, és megállapítsa ezek elhárításának, csökkentésének lehetőségeit.

Az oktatás területén minden hallgató rövid környezetvédelmi alapképzésben részesül, minek során megismeri a legfontosabb alapfogalmakat és célokat. Jelenleg a páncélos-gépjárműtechnikai, a hadtáp-, és pénzügyi, valamint a vegyvédelmi tanszék hallgatói részesülnek speciális környezetvédelmi oktatásban, a többieknél ez még a jövő feladata.

Főiskolánk tevékenyen részt vesz a Budapesti Politechnikum keretén belül — a biztonságtechnikai mérnökképzés területén — a környezetvédelmi oktatásban, ahol féléves tárgyként a kollokviummal záródó Környezetvédelem alapjai, illetve a

Katasztrófavédelem című tantárgyat oktatjuk. (A Budapesti Politechnikum öt budapesti műszaki főiskola társulása, amelynek tagjai a Bánki Donát Gépipari Műszaki Főiskola, a Bolyai János Katonai Műszaki Főiskola, a Kandó Kálmán Villamosipari Műszaki Főiskola, a Könnyűipari Műszaki Főiskola és az Ybl Miklós Építőipari Műszaki Főiskola.) Úgy érzem, ezzel az oktatási tevékenységgel katonai főiskolánk, a honvédségi érdekeken túl, állampolgári érdekeket is szolgál.

Az elmondottakból látható, hogy a jelenlegi helyzet még nem felel meg a kívánalmaknak. Az elkövetkező évek feladata, hogy mind a környezetvédelmi oktatás, mind a környezetvédelmi kutatás területén előrelépjünk. A feladat jelentőségének alátámasztásaként megemlítem, hogy a volt szovjet hadsereg (171 helyőrségre, 340 településre, 6000 épületre és 46 ezer hektárra kiterjedő felmérés adatai szerint) 60,1 milliárd forint környezeti kárt okozott Magyarországon. A felmérésből kitűnik, hogy a talajt és a felszín alatti vizeket érő szennyezések (38,5%), az élővilágban (tájban) esett károk (27,7%), valamint az itt hagyott hulladékok (18,2%) okozta károk a legjelentősebbek. Ez intő példa a számunkra, ilyesmit a Magyar Honvédség nem engedhet meg magának.

FELHASZNÁLT IRODALOM

Dr. Endrédy István: Összefoglaló a szovjet csapatok által okozott környezeti károkról
Hulladék és gazdaság, víz, levegő és talaj; szimposium, 1992. (előadássorozat)

Gergely Attila

Terrorizmusról, terrorcselekményekről

A közvéleményt naponta sokkolják a terrortámadásokról szóló híradások. Köznapi rendőri akciónak számítanak a terrorelhárító kommandók bevetései. Államfők és utcai járókelők esnek áldozatul annak a párharcnak, amely a fennálló hatalom és a különböző terrorista szervezetek között folyik. Kik a terroristák és mit akarnak? Hősök vagy mindenre elszánt bűnözők? Ki ítélkezik fölöttük? A bíróság vagy a történelem? Ahány válasz, annyi új kérdés merül fel. Az emberiség megtanult együtt élni a terror-erőszakkal, a megfélemlítéssel, amely a különböző embercsoportok egymás elleni küzdelmének szélsőséges terméke, vagyis kóros társadalmi jelenség. A szerzőnek egy hosszabb tanulmányából közlünk az alábbiakban néhány részletet.

A terrorizmus és a politikai banditizmus mai szervezeti formái az 1960-as évektől jelentek meg elsősorban Európában, majd tevékenységük egyre szélesebb földrajzi körben elterjedt és ma már egyik kontinens sem mentes tőle. Jelentősége, veszélyessége és méretei folytán túlnő azon, hogy belbiztonsági ügyként kezeljék: egyre égetőbb politikai kérdéssé vált. A nagyméretű terrorakciók belpolitikai válsághelyzetet is teremthetnek.

A terrorcselekményektől magukat fenyegetettnek tekintő államok olyan következtetésre juthatnak, hogy más országok elnézik, vagy éppen elősegítik az ellenük intézett támadást. Ez a nemzetközi kapcsolatokban bizalmatlanságot okoz, gyanút táplál, végső fokon rontja a nemzetközi légkört.

A történelemből vett esetek értékelése okozza az első dilemmát. Az utókor ugyanis nem egyformán ítéli meg a politikai erőszakot. Egyeseket utólag helyesel, a tetteket mártírrá avatja, más eseteket helybenhagy és etikusnak tart, noha az elkövetés idején azokat az akkori hatalom elítélte és retorziót alkalmazott; némelyeket viszont elítél. Az eligazodást talán az segíti, hogy amikor az erőszakos cselekmények egy tömegmozgalom fő irányával vagy a közfelfogással megegyeznek, akkor az utókor igazolja ezeket. Akik pedig egyéni, önző célból, elszigetelten cselekszenek, azokat a történelem nem menti fel.

Korunkban a fejlett ipari társadalmak érzékenyebbé, sérülékenyebbé váltak a terrorcselekményekkel szemben. A terroristák hagyományos eszközeit — a tört és a kezdetleges pokolgépet — felváltották a sorozatlövő, automata kézfegyverek, rakéták és távirányítású robbanószerkezetek. Nincs kizárva, hogy a terrorizmus színpadán megjelennek a nukleáris-sugárzó eszközök is.

A régebbi, szűk körű helyi nyilvánosságot felváltotta a tolakodó, plasztikus tö-

megkommunikáció, amelyik az eseményeket egyidejűleg, előben a lakásokban találja. Általános felismeréssé válik, hogy a terrorista akciót viszonylag olcsó elindítani, de egyre költségesebb ellene védekezni. A terrorista támadás veszélyessége annak váratlanságában, kiszámíthatatlanságában és gyors, mobil csapásmérő képességében rejlik. A régi korok és a mai kor terrorizmusa közötti minőségi változás jellemző, de nem döntő mutatója a modern technika, a tudományos-technikai forradalom vívmányainak alkalmazása.

A legfontosabb különbségek azonban a történeti fejlődésből alakultak ki. Ezek közül a leglényegesebb jellemzők:

- a terrorizmus, amely régebben lokális, regionális társadalmi jelenség volt, *kilépett a nemzetközi küzdőterre, globálissá vált, miközben számos nemzetközi terrorista szervezet jött létre;*
- a régi idők homogén terrorista szervezetei nemzeti, faji, vallási stb. alapon szerveződtek. Korunkban *megjelentek a multinacionális terrorista szervezetek és határozott nemzetközi együttműködés valósul meg* a hasonló típusú terrorista szervezetek között. Egyes esetekben fellépésük „koalíciós” jellegű;
- a régebbi korok terrorizmusának is megalapozott motivációs rendszere, ideológiája és célképzete volt. *A jelenkor terrorizmusa viszont már elméletileg kidolgozta a terrorhadviselés stratégiáját, taktikáját, a gyilkolás, a pusztítás és a rombolás elméletét és módszertanát.* Tevékenységükbe ezért nem építenek be erkölcsi fékeket, gátlásokat. Támadásaikat ezért hajtják végre sokszor véletlenszerűen (pl. áruházi vagy repülőtéri robbantás).

A politikai banditizmus természetes következményei a terrorcselekmények, illetve a velük való fenyegetőzések véttlen áldozatainak sora egyre növekszik. Nyomában ott a félelem, a rettegés és a legtöbbször ki nem mondott spontán óhaj a diktatúra után, amely majd, úgymond, „rendet terem”. A tapasztalat ugyanis azt a tévhitet, illúziót táplálja, hogy az európai diktatúrák (fasiszta, kommunista) rendőrállamai kordában tudták tartani az illegális szervezeteket, illetve az erőszakos bűncselekményekre hajlamos személyeket. Ennek a sóvárgásnak csupán az a buktatója, hogy maga a rendőrállam is terrorista, amely terrorista törvényeivel (és öntörvényszerűségeivel) folyamatosan támadta alattvalói emberi jogait. Ezzel szemben tény, hogy pl. Mussolini országlása alatt még a maffia is meghunyászkodott.

Az 1960-as évektől jelentkező európai terrorizmus méretei és hatása folytán már meghaladta a rendőri-bírói hatáskört, és fontos politikai kérdéssé vált. Önálló pontként szerepel a különböző kormányprogramokban, és az államok közötti nemzetközi együttműködésnek is része.

Sajnos csak jámbor óhajt és kincstári optimizmust sugalltak azok a politikusi ígéretek és jóslatok az utóbbi 30 évben, amelyek a terrorizmus apályáról, megfékezéséről vagy leküzdéséről hangzottak el. Az 1980-as évek második felében az olasz, a német és a francia kormányok győzelemként értékelték országaikban a terrorizmus apályát, amit a megfelelő jogalkotásuknak, kemény fellépésüknek és elhatározottságuknak tudtak be. Most viszont asszonyok, gyerekek halnak tűzhalált csupán állampolgárságuk miatt.

A tények tehát azt mutatják, hogy *sem politikai deklarációval, sem katonai-rendőri-igazságügyi apparátussal nem lehet leküzdeni* korunk terrorizmusát. A kemény, követke-

zetes állami fellépés — főleg ha azt nemzetközi együttműködés is kiegészíti — időleges és taktikai győzelmet eredményezhet. Lefejezheti a terrorista szervezetek vezérkarát, titkosszolgálati módszerekkel beépülhet a militáns csoportokba, de a legeredményesebb állami akció is csak időleges és részeredményt érhet el. Változatlan marad ugyanis a lényeg, a terrorizmust, illetve az egyes terrorcselekményeket motiváló társadalmi, gazdasági, faji, nemzetiségi vallási, nyelvi stb. ok. Az adminisztratív intézkedések tehát felületi kezelést jelentenek, tűzoltást, a bekövetkezett károk enyhítését, csökkentését. A tulajdonképpeni megelőzést az ok vagy okok feltárása, orvoslása, megszüntetése szolgálja.

A történelmi tények azt bizonyítják: az ok megszűnik, akkor az okozat is elenyészik. Ki emlékszik még a hírhedt EOKA terrorszervezetre, amely annyi kárt okozott az 1950-es években az angoloknak? Amint Ciprus elnyerte függetlenségét, az EOKA is megszűnt létezni. Robbanások sorozata és sok kiontott vér jellemezte az OAS terrorcselekményeit Franciaországban, Algériában, de még Svájcban is. Amint azonban Algéria elnyerte függetlenségét, ez a terrorszervezet elvesztette társadalmi bázisát, a gyarmati ültetvényesek segítségét, és a francia állam következetes csapásai eredményeként az OAS széthullott.

A példák arra utalnak, hogy szoros okozati összefüggés mutatható ki a nacionalista terrorista szervezetek tevékenysége és a függetlenség, az önrendelkezés vagy az autonómia elnyerése között. Ebből következik, hogy a terrorizmus leküzdésére tett minden állami intézkedés csak felületi kezelés, ha az nem hatol a kiváltó okok mélységéig és nem annak orvoslása útján próbálja a felszín alatti mozgatórugókat megtalálni és hatástalanítani. Mindez természetesen csak a csoportos terrorizmusra vonatkozik.

Azok az egykori terrorista szervezetek vagy terrorista módszereket alkalmazó ellenállási mozgalmak és szervezetek, amelyek politikai céljaikat elérték, beépültek az új hatalom szerveibe. *A volt terrorista vezetők és aktivisták közül sokan az új hatalom prominens vezetői lettek.* A dolgok logikájából fakad, hogy az egykor üldözött terroristák később tisztelt politikusokként és államférfiként protokolláris külsőségek között tárgyaltak többek között volt üldözőikkel. *A terrorizmus hosszú történelmének ez a másik nagy dilemmája.*

A terrorizmus fogalmának értelmezése, a terrorizmus történelmi gyökerei

A terrorizmus, a terrorszervezet és a terrorista fogalmak pontos, egyértelmű meghatározása és egységes elfogadása az ellene való világméretű fellépés kulcskérdése. Amíg e fogalmak alatt az államok önös politikai érdekeket kívánnak kifejezésre juttatni, addig nem lesz közmegegyezés.

A terrorizmus ma a világot terhelő ezernyi probléma körében olyan jelentős szerepet tölt be, hogy alkalmas manipulálásra, különböző külpolitikai érdekek ki-elégítésére, a meglévő hatalmi viszonyok megszilárdítására vagy kiterjesztésére, esetleg ellenkezőleg: annak destabilizálására, felváltására.

A terrorizmus fogalmának vitája évezredek óta tart. A történelem eddig azt bizonyította, hogy *a csoportos és az egyéni terrorcselekmény mindig a hátrányosabb helyzetű, gyengébb fél, az állami terrorizmus pedig az erősebb fél fegyvere volt.* Az adott kor politikai gondolkodásának megfelelően nevezték pl. faji, vallási, fehér-, vörös- stb.

terrornak az aktuális erőszakhullámot. A politikai, morális, jogi és közgondolkodás ma is felváltva használja világszerte a terroristák, kontrák, gerillák, kommandók, ellenállók, felkelők, szabadságharcosok stb. kifejezéseket. Minden állam fenntartja ugyanis magának azt a jogi akaratot, hogy saját maga határozza meg, mit tekint terrorizmusnak, terrorista szervezetnek. A terrorcselekmény már könnyebben körülírható és ezért az államok büntetőjoga — bár különböző megfogalmazásban és eltérő büntetési tétellel — szándékos bűncselekményként üldözi.

A terrorizmus megfékezésére általános hatályú nemzetközi egyezmény még nem jött létre. Az eddig megkötött megállapodások csak egy-egy részkérdésre vonatkoznak, nem fogalmazták meg az alapkérdéseket, nincs megegyezés az alapfogalmak értelmezésében.

Az egyes embert nem az általános fogalmak, hanem a konkrét veszélyhelyzetek érintik. *A terrorcselekmény fogalmát a közfelfogás kialakította, körülírta, amely nem fedti pontosan jogi fogalomalkotást. Eszerint terrorcselekmény a politikai indítékú, célzatos, erőszakos, megfélemlítő fellépés, magatartás, amely egyes állampolgárok vagy csoportjaik, szervezeteik, illetve az állam egyes vezetői vagy intézményei ellen irányul.* Így terrorcselekménynek minősíti a közfelfogás a politikai és a társadalmi élet fontos személyiségeinek meggyilkolását, elrablását, a különböző zsarolási akciókhoz túsok ejtését, a légi jármű hatalomba kerítését, eltérítését, a forgalmas és a nyilvánosság rendelkezésére álló helyen végrehajtott robbantást, a közüzemi hírközlési és közlekedési objektumok vagy eszközök ellen irányuló robbantást, kárt okozó magatartást.

A közfelfogás által kialakított képhez a magam részéről annyi kiegészítést fűzök, hogy *adott esetekben és helyzetekben köztörvényes bűncselekmények is terrorcselekménnyé fajulhatnak, hiszen pl. bűntársak kiengedését a börtönből csak az állam teheti meg, vagy a meneküléshez túszt ejtenek, vagy csak az állam által biztosítható feltételeket, követelményeket támasztanak.*

A terrorizmus egységes politikai és jogi értelmezésének hiánya képezi a témakör harmadik dilemmáját.

A szervezett emberi társadalmak történelmében a hatalom megragadását, megszilárdítását vagy megdöntését terrorcselekmények mérföldkövezik. Olykor despotikus hatalmak jöttek létre, amelyek vagy a saját népet vagy más népeket (legtöbbször mindkettőt) rabigában tartottak. Amikor az állam drasztikus eszközökkel és módszerekkel biztosította elnyomó hatalmát, az elnyomottak védelmi harcában is növekedett az ellenállás erőszakos akcióinak száma és fokozódott heveségük.

A terror (lat.: rémület, rettegés) kifejezést a mai értelemben a XVIII. szd. végén a Nagy Francia Enciklopédia használta először. Az ezt megelőző korokban a terroristát mártírnak, hősnek, eszelősnek, megszállottnak, bűnözőnek stb. nevezték.

A modern kor terrorizmusának ideológiája az anarchizmus talaján bontakozott ki, amely elvetette minden rend, hatalom és állam létjogosultságát. A XIX. szd. első felében jelentkező anarchista nézetek az egyéni terror, a merénylet módszerével akarták megdönteni a politikai hatalmat. Hatásukra több országban — elsősorban Franciaországban, Olaszországban, Spanyolországban majd végül Oroszországban — számottevően elszaporodtak az anarchisták által elkövetett merényletek, robbantások.

Ami a terrorizmus történetének magyar vonatkozását illeti, a zsarnokkal szembeni ellenállás jogát már régen törvény szabályozza.

A diktatúra négy évtizede alatt e cselekmények az ország erőszakos elszigetelése (vasfűggöny) miatt különösen az erőszakos határáttrések-menekülések során váltak gyakorivá. De az állami terror mellett sok csoportos és egyéni terrorcselekmény is előfordult. Már 1945 tavaszán — nagy valószínűséggel egyéni bosszú indítékából — Mendén csoportos kivégzések történtek. (A tetteseknek a koalíciós kormány amnesztiát adott). A koalíciós években (1945—49) már politikailag motivált gyilkosságok fordultak elő pl. járási rendőrkapitány meggyilkolása a kórházi betegágyon. 1948-ban a polgári légi forgalomban először fordult elő sikeres repülőgép-eltérítés Szombathelyen.

A letűnt rendszer habókos propagandistái konokul, majd később egyre kevesebb meggyőző erővel hangoztatták, hogy Hegyeshalomtól keletre nem gyűrűződik be semmilyen kapitalista ártalom. Sem olajárrobbanás, sem munkanélküliség, sem eladósodás, sem terrorizmus. A példasor azt akarja bizonyítani, hogy valójában voltak terrorcselekmények, magyar és külföldi elkövetők a rendszerváltás előtt is hajtottak végre terrortámadásokat. Csak éppen a közvélemény nem tudott mindegyikről, mert államtitokra hivatkozva el lehetett hallgatni az esetek többségét.

A terrorizmus hazánkat érintő szerepét illetően a rendszerváltás után új helyzet alakult ki. Kinyíltak mindkét irányba a határok, megjelent a szervezett nemzetközi bűnözés, felszabadultak az eddig elnyomott — elsősorban nemzeti(-ségi)—sérelmek, a recesszió miatt egyre nagyobb tömegek kerülnek a társadalom peremére, ahonnan nagy a csábítás és a lehetőség bűnözővé vagy éppen terroristává válni. A rendszerváltás óta eltelt néhány év ezt a tendenciát mutatja, és sajnos nincs okunk a terrorizmus apályát, visszaszorulását konstatálni vagy elvárni. Az már a korunk számos ellentmondásából adódó problémák egyike, hogy a terrorizmus néhány régióban a történelmi tapasztalatoktól eltérően viselkedik. Korábban annak hevessege az elnyomás nagyságával párhuzamosan fokozódott. Most viszont, amikor pedig a népek, államok politikai, gazdasági integrációja került napirendre és a korábbi diktatúrák egymás után átadták helyüket a demokratizálódó, öngazgató társadalomnak, mégis növekszik egyes régiókban a terrorcselekmények száma és súlyossága. Ez a terrorizmus témakörének a következő dilemmája.

Korunk terrorizmusának szervezeti keretei

A terrorizmus kusza, ellentmondásos halmazában az eligazodást elősegíti, ha ennek a politikai válságjelenségnek a formáját és a tartalmát különválasztjuk, és csoportosításukhoz rendezőelveket állítunk fel. E szerint beszélhetünk: *állami, csoportos és egyéni terrorizmusról.*

Az állam funkciójánál fogva megvalósít megtorló, terrorisztikus elemeket. A terrort alkalmazó rendőrállam funkciója pedig a permanens félelemkeltés, a hatalomnak eszközökben sem válogató védelme.

Az állami terror fogalmkörébe számos olyan magatartás sorolható, amelyeket a nemzetközi jog tilt, pl.: fajüldözés, népirtás, vallási türelmetlenség, nemzeti, kisebbségi jogok korlátozása stb.

Tartalmát tekintve az állami terror leggyakoribb típusai:

- *a politikai terror*, az elnyomás legáltalánosabb formája. A fennálló hatalmi viszonyok vagy a gyarmati függés konzerválásának szélsőséges módja. A kényszerítés legfontosabb eszközei: a hadsereg, a rendőrség és a felduzzasztott biztonsági apparátus;
- *a lelki terror*. Békében vagy hadiállapot idején a saját lakosság vagy az ellenséges ország hadseregének és lakosságának akaratát, cselekvőképességét gyengíteni, megtörni hivatott politika, propaganda és agitáció. Üldözi és ellenőrzi a hivatalostól eltérő nézeteket, gondolatokat. Módszerei: a nézetek, gondolatok, a vallási hittételek stb. üldözése, sovíniszta-nacionalista izgatás, ideológiai diverzió stb.;
- *a gazdasági terror*. Komplex intézkedések a kereskedelem, a közlekedés, a hírközlés, a pénzügyi kapcsolatok korlátozására, szüneteltetésére politikai célból. Meghatározott népek kiéheztetése, fejlődésének visszavetése érdekében. Módszerei: blokád, bojkott, szabotázs, vám- és más kedvezmények megvonása stb.

Az állami terror egyik legviisszataszítóbb formája a börtönökben, koncentrációs és internálótáborokban alkalmazott fizikai és lelki kínzás. Ez az individualizált terror legszélsőségesebb formája. Szerencsére ma már működnek intézmények, amelyek gyűjtik és évente publikálják a tudomásukra jutott eseteket.

A terrorista szervezetek és csoportok köztörvényes és politikai jellegű bűncselekményeket egyaránt követnek el. Tevékenységükben titkosszolgálati eszközöket és módszereket egyaránt alkalmaznak. Terrorcselekményeiket jól irányított önreklámozás közepette hajtják végre. Céljuk, hogy sokan figyeljék őket, hallatni akarnak magukról. Ezt a szolgálatot korunk tömegkommunikációja meg is teszi nekik, gyorsan és ingyen.

A „minél rosszabb, annál jobb” jelszó jegyében olyan csapások végrehajtására törekednek, amelyek kiváltják az állam elhárító reakcióit és a terrorizmus leküzdésére egyre szigorúbb törvényeket hoznak. Olyan intézkedéseket akarnak kiprovokálni, amelyek korlátozzák az állampolgárok jogait és a demokratikus intézmények működését (pl.: szükségállapot bevezetése, rendőrségi jogkörök szélesítése, külföldiek kiutasítása, az idegenforgalom megszüntetése stb.). Bizonytalanná teszik a politikai, a gazdasági, az oktatási és a szociális intézmények működését, kialakítják az általános félelem, a bizonytalanság és a nyugtalanság légkörét. Végső céljuk az, hogy az állam terrorisztikus lépésekre szánja el magát, és ezzel polgárháborús helyzet következzen be, amelyben lehetőségük nyílik a hatalom megragadására.

A terrorista szervezeteknél sajátos új vonásokat lehet tapasztalni:

- működésük, tevékenységük tervszerűbb, intézményes lett. Egyik-másik terrorista szervezet viszonylag széles — bár passzív — szimpatizáns tömegbázisra támaszkodik, amelyik elősegíti a rejtőzést és biztosítja az utánpótlást;
- a gondosan megtervezett terrorcselekményeket sokoldalúan előkészítik és profi módon hajtják végre. Ehhez megfelelő infrastruktúrával és elegendő anyagi bázissal rendelkeznek;
- a terrorcselekmények pszichológiai határai kitágultak, a variációk változatosak, kiszámíthatatlanok és kegyetlenek. Hidegvérrel pusztítanak el olyan végtelen embereket, akik pusztán jelenlétük miatt válnak áldozattá.

A csoportmechanizmus működését a viszonylagos zártság, a mély konspiráció és a fegyelmetezett fölé-alá rendeltségi kapcsolatok jellemzik. A csoportba csak a szimpatizánsok köréből fokozatosan, növekvő nehézségi fokú próbatételek és bizonyítás után lehet utánpótlásként bekerülni. A csoportból békés úton kiválni nem lehet.

Az egyéni terrorizmus kapcsán állítható, hogy senki sem születik bűnözőnek vagy terroristának. A terrorcselekményt „magányos farkasként” elkövető személyek összetett indítékok alapján válnak azzá, ami végül is kiváltja a terrortámadást. A lehetséges motiváció alábbi merev osztályozása mesterségesnek tűnhet, de a megismerést és az eligazodást megkönnyíti.

- Az ideológiai indítékokat leggyakrabban *etnikai, vallási okok képezik*. Sajátossága, hogy az ily módon „tiltakozók” legtöbbször kiszemelt áldozatukkal együtt pusztulnak el (kamikaze módon felrobbantják magukat áldozatukkal együtt, a biztonsági szolgálat a helyszínen végez velük, vagy a feldühödött tömeg meglincseli), vagy a látványos körülmények között végrehajtott öngyilkosság az akció. A merénylők nem tervezik meg előre a menekülés, a túlélés lehetőségét. A megszállottság alapján elkövetett terrorcselekmények veszélyességét az is fokozza, hogy a fanatikusok köréből sokan követhetik a példát és bizonyos térségekben rövid idő alatt járványszerűen elszaporodhatnak az azonos indítékok alapján és hasonló módon elkövetett cselekmények.
- Olyan személyek, akik valamilyen (egyéni vagy csoportos) sérelmet akarnak nyilvánosságra hozni, vagy egyéni módon orvosolni. Ezeknél, az elkövetőknél a bosszú mellett a feltűnési vágy is motiváló tényező. A feltűnési vágyat a beteges gátlásosság vagy az elfojtott agresszivitás is kiválthatja.
- Olyan közönséges bűnözők, akiket elsősorban a személyes nyereségvágy késztet, vagy már elkövetett bűncselekmény miatt a hatóságok elől menekülnek. Az emberrablást és repülőgép-eltérítést elkövetők többsége ebből a körből kerül ki.
- Pszichopatalogikus, neurotikus állapotban cselekvő személyek. A kóros személyiség oka lehet öröklött vagy szerzett betegség. Előfordulhat gondolkodási túlprodukció vagy a környezethez való alkalmazkodás súlyos zavara. A beszámíthatatlanság állapotában elkövetett akciók igen jelentékeny kárt okozhatnak emberéletben (ámokfutók) és anyagiakban (pl. piromániákus).

Az állami, a csoportos és az egyéni terrorizmus megjelenési formái természetesen nem lehetnek állandó érvényűiek, mert a terrorista szervezetek maguk is gyakran változtatják jellegüket: átalakulnak, egybeolvadnak vagy szétválnak, törekvéseik, céljaik a társadalmi-politikai körülmények megváltozása folytán módosulnak.

A terrorakciók végrehajtásának néhány módszeréről

A terrorcselekményeket szilárd fegyelemmel, magas fokú szervezettséggel, titkosszolgálati eszközök és módszerek alkalmazásával tervezik, készítik elő és hajtják végre. Számításba veszik, hogy előnyüket növeli az akciók kiszámíthatatlansága, meglepetésszerűsége és váratlansága. Válaszlépéseik a velük szemben alkalmazott korlátozó, megtorló intézkedésekre aránytalanul nagyok, drasztikusak.

A terrorcselekmény előkészítési szakaszában személyes felderítést végeznek (helyszínrajzokat, térképvázlatokat készítenek), megfigyelést hajtanak végre (objektumok és személyek tanulmányozása), és belső információkat szereznek a célszemély környezetében vagy a postán, a telefonközpontban stb. dolgozó szimpatizánsoktól, illetve titokhordozó túszoctól.

Az illegalitást a konspiratív lakások, raktárak, garázsok stb. biztosítják, ezeket magas fokú technikai színvonalon elkészített hamis vagy hamisított személyi okmányokkal bérlik, vagy olyan szimpatizánssal béreltetik, akinek a személyéhez a gyanú árnyéka sem férhet.

A terrorista szervezeten belül az összeköttetés gyors, kétoldalú, rejtjeles és konspirált. Az egyes kommandók csak saját személyi állományukat és felső kapcsolatukat ismerik, hogy lebukásuk ne veszélyeztesse az egész szervezetet.

A terrorista szervezet önvédelmét szolgálja, hogy tagjainak a hűség, a megbízhatóság és az alkalmasság bizonyítására már a kezdeti időszakban veszélyes és főbenjáró bűncselekményeket kell elkövetniük, illetve abban jelentős szerepet vállalniuk. Ha az új csoporttag már kompromittálódott, nincs visszaútja! A csoportba került árulógyanús személyt saját belső törvényeik szerint rögtön likvidálják.

A terrorizmus méreteit, csapásainak várható irányait a megoldatlan vagy az újonnan keletkező politikai, társadalmi, gazdasági problémák fogják meghatározni. Várható, hogy a kielégítetlen népi, nemzeti törekvések létrehozzák mozgalmak szélsőségeit, amelyek a problémamegoldás egyedüli eszközének az erőszakot tekintik. Ahol a válságok kezelésére megtalálják a politikai megoldást, ott a korábbi terrorista szervezetek elvesztik létalapjukat és elsorvadnak, megszűnnek.

Ahol pedig a válságok kiéleződnek, vagy újak keletkeznek, ott jönnek létre terrorista szervezetek, csoportok.

Tágabb hazánkban, a Földön most is sok az ellentét, a válság, a tömegméretű gyűlölködés. Ez számos kérdést vet föl:

- merre tartanak az iszlám világ jelentős és meghatározó súlyt képviselő államai?
- lesz-e orvosság Latin-Amerika sok tízmillió városi és falusi nincstelenjeinek nyomorára és a kétszeresen alávetett őslakos indiánok problémáira?
- enyhülni fog-e Ázsiában és Afrikában a tömegek elmaradottsága, és csökkennek-e a gyarmati sorból előlépett államok területi aspirációi?
- megoldja-e az európai integráció az ír, a baszk, a korzikai stb. szeparatista törekvéseket?
- milyen új, eddig ismeretlen ellentéteket hoz még felszínre a poszt szocialista világ keserves útkeresése? Talán ez a nagy kérdés!

Pontosabb prognózist csak a terrorcselekmények technikájában és a tudományos-technikai, informatikai fejlődést követő műszaki eredmények ismeretében lehet felállítani.

A terrorizmus egyik legneuralgikusabb pontja továbbra is a légi közlekedés marad. Egymagában egyetlen ország sem tudja a nemzetközi légi közlekedés biztonságát szavatolni. Csak feszes, egységes, közvetlen ellenőrzési rendszer és szoros nemzetközi együttműködés csökkentheti a váratlan terrorista támadás veszélyét. Tudnivaló, hogy a plastik anyagú robbanószerek különböző használati tárgynak (pl. bő-

rönd) való preparálását gyakorlatilag már széles körben alkalmazzák. Már hét éve a piacon kapható a Glock—17 mintájú, műanyagból készült pisztoly (csak az ütőszeg fém), amelyet a fémérzékelő detektorok nem észlelnek. Az illegális nemzetközi fegyver- és lőszerkereskedelemből a terroristáknak is bőven jut utánpótlás.

A tudományos-technikai forradalom a társadalom ellen fordulhat, amikor *terrorista visszaélés történik nukleáris sugárzó anyagokkal, berendezéssel*. Ez a félelem dikta-
lta pl. M. Begin akkori izraeli miniszterelnök intézkedését, amikor 1981-ben elrendelte az iraki Osirak nukleáris reaktor lebombázását békeidőben. A katonai akció évekre visszavetette Irakot e fegyver kifejlesztésében.

A lehetőség, hogy terroristák atomfegyverhez jussanak, nincs kizárva. Ilyen szerkezetet meg lehet vásárolni, el lehet lopni, de elő is lehet állítani.

Életbevágóan fontos kérdés a szállított nukleáris-sugárzó anyagok sorsa, amelyek naponta kerülnek ki- és behajózásra, vasúti és közúti szállításra. Ilyen anyagok csempészése már a mindennapok valóságává vált.

Az ökológiai terrorizmus a környezet- és természetvédelem szélsőséges megnyilvánulása. Közismertek az atomerőmű ellenzőinek tömegmozgalmai, de terrorista támadást ki-
válthat egy vegyiüzem, egy szemétegető stb. Az ilyen támadások nem az emberi élet, hanem a létesítmény, az objektum vagy jelkép értékű műtárgy ellen irányulnak.

Fanatizálható emberek zárt csoportjaira szuggesztív erővel hatnak hamis próféták, akik szélsőséges esetben tömeges öngyilkosságba kergetik a birtokukba jutott lelkeket. A terrorisztikus önégetésnek egyik különleges formáját valósítja meg a való-
lási fanatizmuson alapuló Ananda Marg csoport, amely nem gyilkosságra, hanem az „önkifejezést megvalósító öngyilkosságra” ösztönöz.

Hazánk fenyegetettsége a terrorakciók által

Egy kiszámíthatatlan, meglepetésszerű és brutális terrorista támadás megelőzését a Magyar Köztársaság nagyfokú érzékenysége és sérülékenysége fontos politikai és társadalmi érdekke minősíti. Ennek érdekében folyamatosan számításba kell venni mind országos, mind helyi szinten mindazon körülményeket, feltételeket és hely-
zeteket, amelyek a potenciális veszély lehetőségét hordozzák magukban.

Földrajzi helyzetünk: Európa közepén vagyunk az észak—dél és a nyugat—ke-
let irányú nemzetközi forgalom csomópontjában. Ehhez járul az ország lakosságá-
nak számát többszörösen meghaladó idegenforgalom. Tágabb térségünkben helyi háborúk, illetve ezek lehetőségét hordozó feszültségek találhatók. Ugyanakkor nem mindegyik szomszédos országgal felhőtlenek politikai kapcsolataink.

Rugalmas vízum- és menekültpolitikánk, valamint az idegenforgalom lö-
késszerű hullámváza nem zárja ki annak lehetőségét, hogy külföldi *terroristák hazánk területére belépjenek, vagy azon átutazzanak*. A terroristák magas technikai színvonalon készített hamis vagy hamisított úti okmányainak kiszűréséhez külön szakértői és műszeres vizsgálatra lenne szükség. További nehézséget okoz a nem latin ábécét használó országok úti okmányáival rendelkezők személyazonosítása is.

Az MK érdekei elleni terrorcselekmények lehetőségei az alábbiakban foglalhatók össze:
Belföldön

- a terroristák hazánk területét felhasználhatják az általuk támadott ország magyarországi képviselői és azok beosztottai elleni akciókra;
- a velük rivalizáló csoporttal való magyarországi leszámolásra;
- időszakos menedéknek az őket üldöző hatóságok elől, pihenésre, kapcsolattartásra, terrorcselekményre való felkészülésre;
- magyar objektumok, létesítmények és állampolgárok ellen terrorcselekmény végrehajtására;
- számos esetben már bebizonyosodott, hogy külföldön végrehajtott terrorcselekmény helyszínére hazánkban indultak el a terroristák (pl. palesztin, örmény, északkoreai stb.).
- magyar állampolgárok közül az erőszakos, agresszív, visszaeső bűnözőket lehet számításba venni, akik már a börtönben arra alkalmas társat keresnek, hogy együtt megcsinálják a nagy „bulit”. Szabadulás után, ha sikerül a külföldi szervezett alvilággal kapcsolatot teremteni, vagy az országból való elmenekülés útját biztosítani és ezzel a további bűnöző életmódot elősegíteni, terrorcselekményeket is elkövethetnek;
- terrorcselekmények potenciális elkövetője lehet az olyan büntetett előéletű, kalandorvállalkozásra is hajlamos, gátlástalan fiatal, aki sorkatonai szolgálatra vonul be. Mivel a börtönben megtanulta a fegyelmi normákhoz való alkalmazkodást, nem esik nehezére beilleszkedni a katonai szolgálati rendbe. Ha kapcsolatban áll bűnözőkkel, akkor ezek hatására szinte sablonosan fegyver- és lőszerlopással kezdődik a szökés, majd gépjármű sokszor erőszakos elrablása, olykor túszedéssel párosulva folytatódik az eseménysor;
- a belföldiek által elkövetett terrorcselekmények nem politikai motiváltság alapján fejlődtek ki. A gazdasági helyzet romlása, az egyre nagyobb tömegek kiszorulása a társadalom peremére azonban állandó utánpótlást biztosít az alvilágnak;
- a bűncselekmények számának állandó növekedése és ezen belül az erőszakos bűncselekmények arányának ijesztő mértéke alapján a jövőben számolni kell terrorisztikus elkövetési módokkal, idegengyűlölettel, illetve a más-ságot egyre kevésbé toleráló erőszakos magatartással.

Külföldön:

- diplomáciai, konzuli, kereskedelmi, bank-, közlekedési, kulturális stb. képviselőink objektumai, az oda beosztottak és családtagjaik, lakásaik és gépjárműveik a legérzékenyebbek a terrorista támadásra. Külgazdasági kapcsolataink bővülésével kitágul azon országok köre, ahol magyar szakemberek dolgoznak, főleg a fejlődő világ országaiban. A helyi terrorista szervezetek állampolgáraink túsul ejtésével, elrablásukkal politikailag zsarolhatják a fogadó államot és kiszabadításukra, megmentésükre hatásos módszer, eljárás még nincs kidolgozva (egy nagyhatalomnak, egy gazdag országnak számos lehetősége van erre);
- terror-erőszak tárgya lehet nemzetközi viszonylatban közlekedő magyar jármű, elsősorban repülőgép;

- bekövetkezhetnek olyan politikai döntések, amelyek felidéznek egyes terrorista szervezetek gyanakvását és haragját a Magyar Köztársaság ellen. Ez aztán kiválthatja kiszámíthatatlan támadásukat. Számolni kell ilyenkor azzal a kockázattal, hogy válaszuk aránytalanul súlyosabb, drasztikusabb lesz.

Végezetül még egy fontos tanulság. Bár fegyver- és lőszerkereskedelmünk nem jelentős, de kockázatok hordozója, ha a „forróáru” ellenőrizhetetlen csatornába kerül és végül terrorista szervezetek is részesednek abból, vagy a vevő felületes ellenőrzése folytán a szállítmány válságövezetbe jut, és a hadviselő felek előtt lelepleződik, hogy hazánk melyik félnek nyújt „segítséget”. Az ilyen sérelmeket az érintett népek sokáig nem szokták elfelejteni. Nekünk pedig a világban inkább barátokat kell szerezniünk. Ezért itthon és külföldön szerény lehetőségeinkhez mérten jogállamhoz méltóan fel kell lépniünk a terror, a terrorista szervezetek és terroristák ellen.

Szilárd István

A NATO-hoz való felzárkózás egyik feltétele a szellemi kompatibilitás

Az integrálódás nagyon fontos feltétele az európai normákhoz való közeledés, amelyben a gazdasági, a jogi és az egyéb feltételek mellett meghatározó a szellemi szféra átalakulása is. Ennek a folyamatnak az eredményeként a közösség részeinek tevékenysége és kultúrája közelebb — szinkronba — kerül egymáshoz, s a közös gondolkodás, a szellemi tevékenységek harmóniája révén hatékonyabbá válhat a társadalmi-gazdasági gyakorlat. A szerző a fegyveres erők területén négy összetevő keretében vizsgálja a szellemi kompatibilitást, mint a NATO-hoz való felzárkózás egyik fontos feltételét.

A *Partnerség a békéért* program a magyar védelmi rendszer egészére hatással van, amely érinti hazánk és a környező országok katonai rendszereinek felkészítését. A NATO-tagállamok gazdasági, politikai és kulturális környezete az ott élőkől megköveteli a megkülönböztetett színvonalú személyiségi értékeknek, valamint a társadalom demokratikus légköre és esélyegyenlősége szervezeti feltételeinek kialakítását, s a fegyveres erőktől is elvárja a szerves illeszkedést eredményező átalakulást.

A nyugati társadalmak fejlődésük folyamán eljutottak az integrálódás magasabb fokára, így napirendi kérdéssé vált az Egyesült Európa létrehozása, és ezzel párhuzamosan a NATO kereteinek kiszélesítése. Figyelembe véve a fejlett társadalmi berendezkedésű országok közötti integrációs lépéseket, megállapítható, hogy a társadalmi lét legkülönbözőbb területein, így a fegyveres erőknél és a nemzetbiztonsági politikában is mélyreható változások indultak be, amelyek hatására pár

éven belül beépülhetünk a NATO szervezetébe, az európai biztonsági intézményrendszerbe.

Az integrálódás csak akkor valósulhat meg, ha képesek leszünk felzárkózni az európai normákhoz és teljesítjük az ezen normák által előírt követelményeket, illetve ha a szellemi szférában megindul az átalakulás, az értékek átrendeződése. Az értékek ebben az esetben az emberi minőséget jelentik, amelynek jelenlegi állapota miatt lényegbeli különbség áll fenn a két országcsoporthoz között. Az értékek között akkor szűnik meg a különbség, ha a társadalom tagjainak szellemi teljesítménye és kultúrája társíthatóvá válik a nyugati országok szellemi, kulturális elemeivel anélkül, hogy eközben elveszítenénk vagy sértenénk önállóságunkat, nemzeti értékeinket. Ezt nevezhetjük szellemi kompatibilitásnak (összevethetőségnek). A szellemi kompatibilitás mint cél az élet minden területén, így a fegyveres erők esetében is teljesítendő követelmény, amely magában foglalhatja:

- a vezetés, a tervezés és az együttműködés szellemi értékeit, a kommunikációs készséget,
- az oktatás, a tudományos élet és a szellemi értékek adaptációját, áramlását,
- a fegyveres erők szervezeti elemeinek, működési rendjének, kiképzési rendszerének kapcsolódásait,
- az intézmény- és kapcsolatrendszert, a feladatokat.

A vezetés, a tervezés, az együttműködés és a kommunikációs készség

A katonai vezetés évezredes hagyománya az egyirányúság, ami abból a felfogásból fakad, hogy a katona „speciális hadi eszköz”. E felfogás értelmében a hierarchiában a vezető egyrészt az előljáró utasításainak, parancsainak végrehajtója, másrészt előljáró, aki az alárendeltet saját parancsaival hozza „mozgásba”. Ezt a vezetőtipust nevezzük az ún. egy személyi parancsnoki felelősséggel felruházott katonai vezetőnek. Nyilvánvalóan ez a felfogás a háborús vezetési feladatok teljesítésére inspirálja a békés körülmények között lévő fegyveres erők vezetőit. A katonai vezetők felkészítése is ennek jegyében történik és jelenleg is ez a felfogás érvényesül a katonai akadémiai vezetőképzésben.

Európában egyre kisebb a valószínűsége a háborúk azonnali kitörésének, ezért fokozatosan át kell térni a harcészültségi fokozatok fenntartását erősítő vezetői felfogásból az olyan hadsereg vezetésére, amely ugyan védelmi feladatokra készül, de békében. Ebből az is következik, hogy a katonai szervezet és tagjai között csak annyi korlátozó elemre van szükség, amennyi feltétlenül biztosítja a két állapot közötti átmenetet. Az amerikai hadseregben az évek folyamán kialakult

az a felfogás, amely szerint a katona „egyenruhás állampolgár”, akit nem vetnek alá a békeviszonyokat jelentős mértékben meghaladó korlátozásnak, mert az ellenszenvessé tenné a fegyveres erőket a belépni szándékozók számára.

A változás — tehát a háborús és a békevezetés szétválasztása, a vezetők és a vezettek kapcsolatában az együttműködés megjelenése — a szociológiai és szociálpszichológiai törvényszerűségek érvényesülése irányába hat (a merev kézivezérléssel szemben). Az egyszemélyi felelősség nem abszolutizálható az ilyen környezetben, ezért a cselekmény és a cselekvő felelőssége nem válik elszakíthatóvá.

Az együttműködés a szellemi kompatibilitás egyik eleme, amelyet a szociálpszichológia tudományterületén csoportdinamika néven ismernek. A katonai vezetés számára a csoportdinamika olyan gyakorlati folyamat, amelyben bizonyos csoportcélok elérése érdekében hasznosulnak az ismeretek, és megfontolás tárgyává lesznek a cselekvésbe bevont erők és eszközök. A csoport tagjainak cselekvését, konstruktivitását a belső összehangolódás vezérli, a vezető kontrollálja a folyamatokat, és csak elkerülhetetlen esetben avatkozik be a humanizmus elvének betartásával.

A katonai vezetés sajátossága békében azáltal biztosítható, hogy a vezető és a vezettek viszonyában egyrészt érvényesül a kiadott feladatért viselt egyszemélyi vezetői felelősség egyirányú hatása, ugyanakkor ebbe a folyamatba beépül a vezettek együttműködési készsége, azaz a parancsnoknak meg kell tanulni folyamatosan kommunikálni beosztottjaival.

A katonai vezetés legfőbb sajátossága az, hogy a rendelkezésére bocsátott humán erőket és eszközöket a háborús célok elérésére inspirálja. Ez a sajátosság békében nem érvényesíthető. Békében egy katonai vezetőnek a katonai szervezet min-

dennapjait biztosító anyagi, kiképzési, jogi, szociális, szabadidő-szervezési feladatait kell megoldani, ami nagymértékben hasonlítható egy kollégiumi vezető teendőihez. Erre azonban a katonai vezető nincs felkészülve és a képzés sem ad kellő biztosítékokat ellátásukhoz.

A katonai környezetben, mint minden emberek által alkotott közösségben, igen nagy jelentősége van a *kommunikációnak*. Ez főként a *nyelvi kommunikáció* megtanulásában és alkalmazásában igen fontos kapcsolódási terület. A nyelv a legtöbb interakcióban jelen van. A nyelvhasználat egyike azon dolgoknak, amelyek egyetemlegesen minden eddig ismert emberi kultúrában jelen vannak. A nyelv és a kultúra szoros kölcsönhatásban van egymással. A dolgok elnevezése és kategorizálása tükrözi, hogyan látjuk a világot. Azt is állíthatjuk, hogy a két országcsoport közötti különbség többek között a különböző nyelveken beszélő emberek különböző módon kialakult világképéből is adódik.

A kommunikáció a vezetési környezetben a katonatiszt nélkülözhetetlen eszköze. Ez egyrészt a saját beosztottjaival való együttműködést garantálja, másrészt lehetővé teszi az együttműködéssel az egyeztetési, koordinációs feladatok zökkenőmentes végrehajtását. A kommunikáció minősége az alanyok műveltségi fokának függvénye. Napjainkban, amikor a modern társadalmak bonyolult emberi viszonyai között kell tájékozódni és sokszor megoldhatatlannak látszó helyzetekben vezetni a kisebb közösségeket, továbbá amikor a modern eszközök használata nélkül nem lehet elképzelni a fegyveres erők működését és irányítását, elmaradhatatlan a magas minőségi színvonalú általános műveltség, a szakmai-mesterségbeli tudás és az intelligencia számonkérése a katonai ve-

zetőktől. Ez pedig csak a jelenlegi katonai felsőoktatási rendszer teljes átalakításával lehetséges. A katonai felsőoktatás nemzetközi normák szerinti átalakítása lehetőséget biztosít az interperszonális kommunikációs gyakorlatok megszervezésére saját és idegen nyelven egyaránt. Az idegen nyelvű kommunikációs készség azáltal kap nagy jelentőséget, hogy a magyar nyelv ritkasága a magyarokat kényszeríti a világnyelvek elsajátítására. Jelenleg ezen a téren még rendkívül sok pótolni való van. A legfelső szintű katonai vezetés nyugati nyelveken gyakorlatilag kommunikációképtelen, az első jelentősebb lépéseket tehát ezen a területen célszerű megtenni, miközben ki kell alakítani az idegennyelv-oktatás rendszerét, amely lehetővé teszi a különböző vezetési szinten lévők egyidejű nyelvi továbbképzését.

A Magyar Honvédség szellemi kapcsolódásához járulna hozzá, ha a *hadműveleti és béketervezés módszereit és formáit közelítenénk a NATO-ban kialakult rendszerhez*. Itt feltehetően koncepcionális változtatásra lesz szükség. A jövő útja az lehet, hogy a NATO-tagországok törzseiben és a vezérkari típusú továbbképző intézményeiben célirányos tapasztalatcseréken, konzultációkon vennének részt a magyar vezérkar és a harcászati, a hadműveleti, valamint a békefeladatok tervezését oktató tanszékek képviselői és az így felhalmozott ismeretek, tapasztalatok birtokában alakítanak ki az optimális megoldásokat a tervek és a tervezés összekapcsolódásához. E téren egyrészt a tervezők felkészítése, új módszerek meghonosítása, másrészt a tervezés eszközi feltételeinek kialakítása tekintendő a változtatás irányainak. Az utóbbi közé a tervezés infrastruktúrája, a tervezési okmányok, az adatbázisok létrehozása, a tervezés során alkalma-

zott nyelvi sajátosságok érvényesítése, egyezményes jelek, rövidítések stb. korrekt használata sorolható. A tervezés és a tervek legfőbb szerepe az együttműködés megteremtésében és az országaink közötti kommunikáció fenntartásában van.

Az oktatás, a tudományos élet és a szellemi értékek adaptációja, áramlása

A szellemi összevethetőség záloga a képzési rendszerek közötti kapcsolatok, továbbá a korszerű felsőfokú oktatási formák meghonosítása. Az eddigiek során a NATO-hoz való közeledést egyoldalúnak tekinthetjük. A rendszerváltás óta magyar tisztek képzésére és továbbképzésére a NATO bizonyos katonai intézményeiben került sor, ahol betekintést nyerhettek az Észak-atlanti Szerződés szervezeteinek működésébe, megismerhették, érzékelhették a biztonsággal, a háborúval, a hadviseléssel kapcsolatos nézeteket (filozófiai felfogást), ismereteket, tapasztalatokat szerezhettek a békefenntartó tevékenységgel, a katonai szervezésmérettel, a védelmi harceljárásokkal kapcsolatos újszerű kérdésekről.

A tudományos együttműködésre döntően a konferenciákon, szemináriumokon és a kutatási eredményekről szóló szakirodalom cseréjén keresztül kínálkozó lehetőség, a katonai, a biztonságpolitikai, a béketeremtő és -fenntartó tevékenységek elméleti kérdései mellett a környezeti ártalmak globális problémái témákban. Mindezek serkentőleg hatottak a hazai hadtudományi gondolkodásra, bár egy működő kapcsolatrendszerről még nem beszélhetünk.

1991-től napjainkig összesen 360-an vettek részt különböző szintű továbbképzéseken, tudományos közéleti programokban, ebből azonban csak mintegy 100-an töltöttek huzamosabb időt a NATO-

országok tanintézeteiben szaktanfolyamokon, és 135-en idegen nyelvi továbbképzésen. Ezek az adatok azt tükrözik, hogy a NATO részéről figyelemre méltó kezdeményezések történtek, amelyhez részünkről kellő aktivitással célszerű kapcsolódni. A NATO-országokban tanult ismeretek és módszerek elsajátítása és átvétele nagyon fontos a Magyar Honvédség átalakítása szempontjából, noha felelős beosztású személyek megkérdőjelezték ennek jelentőségét. Itt az ellentmondásos értékelés abból származik, hogy a magyar fegyveres erők még nem alakultak át európai mértékkel mérhető szervezetté, ezért a fejlettebb országokból hozott szellemi értékek még nem adaptálhatóak. Úgy tűnik nem kerülhető el a kormányprogramban is megfogalmazott haderőreform végrehajtása, mert a jelenlegi állapotban lévő katonai szervezeti feltételek alkalmatlanok az európai biztonsági rendszerbe való integrálódásra.

A jövőben az oktatás területén kétirányú fejlesztési utat kell a magyar katonai felsőfokú képzésnek megnyitni. Az *első* a hazai katonai felsőoktatás reformjával valósítható meg, amely a hazai felsőoktatáshoz való közelítést, illetve a nemzetközi katonai felső szintű vezetőképző rendszerekkel való együttműködést teszi lehetővé. A *második* a jelenlegi tiszti és tiszthelyettesi alapképzés merev szabályozásának megszüntetésével biztosítható, amely lehetővé tenné bizonyos szakterületeken a külföldi alapképzést magyar hallgatók részére. A katonai felsőoktatási intézmény képzési struktúráját át kell alakítani logikus graduális és posztgraduális elemekből álló rendszerre. E feladat megoldása csak úgy biztosítható, ha a katonai felső vezetés — esetleg NATO-segítséggel — pontosan megfogalmazza igényét a haderőreform utáni katonai szervezetek ve-

zetését végző tisztek, tiszthelyettesek személyiségi értékeire vonatkozóan. Tekintve, hogy ez nem volt gyakorlat a Magyar Honvédség elmúlt, közel 50 éves története során, ezért a polgári életből, valamint a nemzetközi katonai képzési tapasztalatokkal rendelkezők köréből célszerű összeállítani egy katonai vezetői típusalkotó tudományos grémiumot, amelynek ajánlásait a katonai felsőoktatás szakértői képzési célokká, illetve tantervi feladatokká szerkesztenék. A hazai felsőoktatási törvényi előírások, valamint a NATO követelményeivel történő együttes megfeleltetés szükségessé tenné már most a katonai felső vezetés tehermentesítését e feladatoktól.

A szellemi összevethetőség terén még nagyon komoly hiányosságok vannak a katonai felsőfokú képzés terén. Többen azáltal kívánják behozni a lemaradást, hogy néhány órás elméleti előadást tartanak az akadémiai képzésben, de a képzést alapjaiban nem változtatják. Ez csupán tüneti kezelés, a problémák elodázását jelenti. Látni kell, hogy a hallgatókban az ún. új szemléletmód azáltal nem alakul ki, hogy ismeretterjesztő előadásokon tájékoztatást kapnak az európai biztonságpolitika és a Magyar Honvédség irányítása kérdéseiről.

A szellemi kompatibilitást az oktatás részéről azáltal lehet elérni, hogy a tiszti és tiszthelyettesi tanintézetek a kor követelményei szerinti, stabil általános műveltséget nyújtó tantárgyi oktatást végeznek, amelyre a tudományosan megalapozott szaktudást biztosító szakképzés épül. Az oktatás terén az egyoldalú ismeretbővítéssel szemben helyes arányban kialakított képzési struktúrát hozunk létre, amelyben az ismeretszerzésnek, a problémamegoldásnak, az elemzésnek, a szintetizálásnak és értékelésnek egyaránt szerepe van, és ezt a ve-

zetői feladatokra felkészítő személyiségfejlesztő tréningek teszik teljessé. Az oktatásban mielőbb ki kell építeni és megfelelő tartalommal megtölteni a hazai felsőoktatáshoz, valamint a nemzetközi felsőfokú képzéshez vezető természetes kapcsolatokat. Ez megvalósítható az intézmények kutatási együttműködése, a hallgatók és az oktatók, valamint a tananyagok cseréje útján. A katonai személyiségi értékek kifejlesztése megkívánja a magyar és a nemzetközi hadtörténelem tapasztalatainak feldolgozását és azok alkalmazását a korszerű egyetemi (főiskolai) oktatás részére. A katonatisztek és tiszthelyettesek vezetőképzésében a napjainkban teljesen hiányzó értelmiségi életformára való felkészítésnek kitüntetett szerepet kell kapnia, amely lehetővé teszi a katonai körülmények közötti csoportszervező és irányító készségek kifejlesztését, a szociális problémák hozzáértő kezelését, a demokratikus szellem kialakítását a rendtartás követelményeinek megőrzése mellett.

A NATO-hoz való közeledés másik lényeges eleme az oktatásban az idegen nyelvek használatára való felkészítés. A *nyelvképzésben* a NATO-országok eddig is óriási segítséget nyújtottak. Különösen az angol, a francia és a német nyelvtudás színvonalát kell emelni, hiszen a jelenlegi nyelvismereti szint és a nyelveket használni tudók köre még kívánni valót hagy maga után.

Az elmúlt években a hazai katonai felsőoktatási intézmények idegen nyelvi tanszékei által szervezett nyelvi képzésben alap- és középfokú nyelvvizsgát mintegy 3000 fő, felsőfokú nyelvvizsgát közel 500 fő abszolvált. Az így megszerzett nyelvismeret csak részben segíti elő a NATO-országok tagjaival való szabad nyelvi kommunikációt, ezért a jövőben sokkal határozottabb lépést kell tenni e téren. A probléma megoldására „a béke-

partnerségi program" egyéni felajánlásai között idegen nyelvi képzési központ létrehozását vállaltuk, amelynek szervezése folyamatban van, és reményeink szerint 1995. szeptember elsejével korlátozott létszámmal megkezdni az oktatást.

A békepartnerségi katonai nyelvi képzési központ a NATO fegyveres erőinél alkalmazott nyelvi standardok, az ENSZ békefenntartó műveleteinek és a fegyverzetcsökkentési feladatok ellenőrzésének lexicáját oktatja, továbbá megteremti a feltételeit egy magasabb szintű posztgraduális katonai vezetői képzésnek, amely a hadseregek demokratikus ellenőrzése által kialakuló helyzetekre készíti fel hallgatóit a NATO-ban alkalmazott angol és francia nyelven. A szellemi kompatibilitás egyik számottevő eszköze lehet a képzési központ, amely azáltal is egyedülálló, hogy regionális jellegű, azaz a környező országok hadseregei számára is lehetőséget kíván biztosítani arra, hogy tisztjeiket elküldjék hozzánk tanulni. Ennek nem elhanyagolható hasznát az adja, hogy így is erősíthetjük az egymás iránti bizalmat és a személyes kapcsolatokat.

Az oktatás mellett a tudományos tevékenység terén is megfogalmazódnak az új típusú feladatok. A kutatások szervezésekor a kiindulás: megtalálni az együttműködés lehetőségeit. Ugyanakkor a kutatók fontos feladata azon problémák megoldásának keresése, amelyek a magyar fegyveres erők kompatibilitását segítik elő. Itt a haditechnikai fejlesztés mellett a társadalom- és humántudományi kutatásokban nélkülözhetetlenek az eredmények. Amíg azonban a haditechnikai fejlesztés nagymértékben a külföldi segítségnyújtás függvénye, tehát kész produktumok átvételére korlátozódik, addig a társadalom- és humántudományi kutatások hazai végzése semmivel nem helyettesíthető. A fegy-

verzetek és haditechnikai eszközök, illetve ezek alkalmazása a humán szférában a fogadókészség szempontjából jelent nagymértékű változtatásokat. A katonai vezetéstudományi kutatásoknál figyelembe kell venni a stratégiai szemléletmód és az ember szerepének felértékelődését, továbbá az adatfeldolgozás és az adatátvitel robbanásszerű felgyorsulását. A társadalomtudományok kutatási feladatai: a globális társadalmi változások hadseregre gyakorolt hatásaira, a személyiség értékeinek feltárására és leghatékonyabb kihasználására, a hadsereg és a társadalom interakcióinak szabadabb tételére, a katonai szociológiai egységek belső törvényszerűségeinek vizsgálatára irányulnak. A kutatások eredményeit a NATO-hoz való közeledés szempontjából is vizsgálni kell, és fel kell mutatni azokat a bizonyítékokat, amelyek minden szempontból befolyással lehetnek a döntéshozókra. A kutatómunkában már napjainkban is fellelhetők a nemzetközi kapcsolatok, de ezek csak a kezdetet jelentik, mivel egyre szélesedő együttműködés útján végezhetjük kutatásainkat, amely a sokoldalú kapcsolatrendszer egyedüli záloga.

Ákár a katonai felsőoktatásra, akár a hadtudományi kutatásra tekintünk, mindkét esetben fontos a szellemi értékek adaptációja és az értékek áramlása. Ennek infrastrukturális feltételei rendkívül költségesek, ezért ezeket csak fokozatosan lehet megteremteni. De addig is amíg ez teljesen nem alakul ki, a meglévő eszközháttérrel fel kell mérni, és jól megfogalmazott koncepció alapján meg lehet kezdeni az infrastruktúra rendszerszervezését. Ebből a szempontból a tudományos könyvtárak, az adatbankok, illetőleg az információfeldolgozás és az adatátvitel képezhetnék a jövőben kiépülő nagyrendszerek alapját.

A fegyveres erők szervezeti, működési és kiképzési kapcsolódásának szellemi feltételei

A haderőreform lehetővé tenné a haza védelmét szolgáló rendszer kiépítését. Ehhez a feladathoz célszerű kidolgozni egy olyan védelmi koncepciót, amely nemcsak a magyar területvédelmet, hanem az európai biztonsági rendszerbe való integrálódást is feltételezi. A koncepció megfogalmazása tehát rendkívül sokoldalú egyeztetés alapján, a társadalom minden rétegét képviselő érdekelt bevonásával történhetne meg. A nemzetközi biztonsági szempontok a hazaiak összevetése után veendő figyelembe. Ebben az érdekegyeztető folyamatban olyan szellemi értékek mozgósítására van szükség, amelyek a későbbi együttműködésre való felkészülést is szolgálják.

A katonai szervezetek működése a béke és a háborús feladatokra felkészülés jegyében történik. Ez maga után vonja annak belátását, hogy akár a béke-, akár a háborús feladatokra való készenlétet, a harcképesség szinten tartását a NATO-tagállamok hadseregeiben érvényes normák szerint célszerű biztosítani. A magyar katonai szervezetek személyi állományában tudatosítani kell azt, hogy a feladatok a haza védelmét szolgálják, ami akkor is elsődleges cél, ha ezt egy több országra, térségre kiterjedő katonai biztonsági rendszer keretében valósítjuk meg. Soha nem szabad eszmeileg feladni honvédelmi céljainkat, ám az is kétségtelen, hogy ez nem érhető el a védendő terület lakosságával való szoros kapcsolat, valamint a kontinens integratív biztonsága nélkül.

A katonai szervezetek szellemi felkészítése a kiképzési feladatok maradéktalan teljesítésének elvével való azonosulás nél-

kül kudarcra van ítélve. A kiképzési feladatok programozásakor szem előtt kell tartani azokat a normatívákat, amelyek a NATO-tagországokban érvényesek, illetőleg azok változásait. Miközben a kiképzés terén is teljesen új struktúrák kialakítása van napirenden, a kiképzési feladatokra a költségvetési eszközök nincsenek biztosítva. Ez azonban nem jelentheti azt, hogy a katonai kiképzés átalakítása ne történjen meg. Az új kiképzési feladatokat folyamatosan célszerű kidolgozni, a programokat, terveket pedig a NATO kiképzési előírásainak figyelembevételével elkészíteni és ahol lehet, az alegység-egység szintű általános katonai vagy törzskiképzési feladatokat már most begyakorolni.

Az utóbbi időben a békepartnerség programjában, valamint a békefenntartási missziókban való magyar részvétel indokoltá tette, hogy a csapatkiképzésben angolul és franciául, esetleg németül beszélő katonák vegyenek részt, ami az ilyen típusú katonai szervezeteknél a nyelvismeret szinten tartását is feltételezi. Ezt a feladatot a békepartnerségi katonai nyelvképzési központ az idegen nyelvi távoktatás megszervezésével biztosíthatja. A törzskiképzésben fokozatosan lehet áttérni a NATO-ban használatos harci, vezetési, beszámolási okmányok vezetésére, térképek használatára, illetőleg az egyezményes jelek és rövidítések alkalmazására. A szellemi kompatibilitás szempontjából nagyon fontos a NATO-tagállamok hosszú évek alatt kialakított interperszonális törzstevékenysége és a személyiség pozitív értékeit kondicionáló törzsmunka módszereinek elsajátítása, amely alkalmassá teszi a magyar vezető törzseket is az összes haladó és hatékonyságot eredményező tevénytő befogadására.

A szellemi összevethetőség intézmény- és kapcsolatrendszer és a feladatok

Mint minden paradigmaváltás, így a haderőreform is feltételezi az átalakulás folyamatait elemző, befolyásoló intézményeket, amelyek a változó tényezők mindegyikére vonatkozóan előre vetítik a kívánatos haladási irányt. Ezért a szellemi átalakulási folyamat nem nélkülözheti az intézmények tevékenységét. A fegyveres erők integrációra való alkalmasság tételét törvényalkotási szinten az Országgyűlés Honvédelmi Bizottsága, a végrehajtó hatalom szintjén a kormány köteles a rendelkezésére álló eszközökkel elősegíteni. A Honvédelmi Minisztérium — mint államigazgatási szervezet — egyrészt a tárca részére biztosított eszközök felhasználását felügyeli, másrészt megfogalmazza és számon kéri azon feladatok teljesítését, amelyek nélkülözhetetlenek az átalakulás szabályozott végigviteléhez. A fegyveres erők szellemi kompatibilitását garantálják a HM főosztályai által elkészített programok, általános feladatmegfogalmazások, valamint a feladatok végrehajtásának felügyele.

A HM által megfogalmazott irányelvek alapján az MHP kidolgozza a végrehajtás terveit, és megszervezi a feladatok végrehajtását, amelyről időszakonként köteles beszámolni a feladatszabónak.

A feladatok végrehajtása a katonai szervezetekben, kiképzőbázisokon, a katonai felsőoktatási intézményekben, valamint a békepartnerségi katonai nyelvoktatási központban történik.

Az intézmények horizontális és vertikális kapcsolatai a hagyományos rendszerben, illetve egyes speciális feladatok vonatkozásában új kapcsolati formákban ölthetnek testet. Az új kapcsolati formák lehetnek *állandók* (például: a képzési és kutatási intézmények hazai

és külföldi kapcsolatai vagy a vezető-irányító szervezetek fokozatosan kiépülő kapcsolatai) és lehetnek *ideiglenesek* (például: az együttműködésben végrehajtott gyakorlatokban részt vevő katonai szervezetek közötti kapcsolatok).

A kapcsolatok rendszerszerű szerveződésének üteme attól is függ, hogy a kapcsolódó tényezők képesek-e a szellemi korlátok felszámolásával egy időben, a kölcsönös érdekek alapján tevékenykedni.

A következőkben a szellemi kompatibilitás területeinek áttekintése alapján három időszakra bontva, tézisszerűen összefoglaljuk azokat a feladatokat és rendszabályokat, amelyek végrehajtására, illetve foganatosítására fel kell készülni.

1.) Rövid távú feladatok:

- a vezetés szerveinek átalakítása, illetve új vezetési módszerek kidolgozása;
- az új tudományos eredmények felmérése és adaptációja a vezetői struktúrában;
- a béke- és a háborús vezetési feladattípusok szétbontása, ezek szabályozóinak kidolgozása;
- a nyelvi továbbképzési tervek, a kommunikációfejlesztő továbbképzés kidolgozása;
- továbbképzés biztosítása a NATO által felajánlott képzési lehetőségek szerint;
- a NATO-képzési intézmények képzési programjainak feldolgozása;
- a békepartnerségi katonai nyelvképzési központ felállítása;
- a katonai felsőoktatási intézmények megfeleltetése a hazai felsőoktatási követelményeknek;
- tudományos programok egyeztetése, az együttműködés lehetőségeinek kihasználása;
- a kiképzési feladatok normatív adatainak egyeztetése;

- együttműködési gyakorlatok megszervezése;
- a szellemi kompatibilitás szervezeti kereteinek kialakítása.

2.) Középtávú feladatok:

- a katonai vezetés környezetében érvényesítendő tényezők működésének vizsgálata, a feldolgozott eredmények közreadása;
- az együttműködés szellemi feltételeinek bővítése a vezetők és a szakértők bevonásával (konzultációk, tapasztalatcserék szervezése);
- az idegen nyelvi távoktatás kialakítása;
- a beiskolázási terv kidolgozása a hosszú távú személyi fejlesztési és utánpótlási elképzelések alapján;
- a hazai katonai felsőfokú képzés tartalmának kibővítése a NATO-tananyagok alkalmazásával angol és francia nyelven;
- a katonai vezetőképzés személyiségfejlesztő tréningjeinek teljes felépítése, működtetése;
- a nyelvképzési központ működésének biztosítása maximális kapacitással;
- a nyelvképzésben teljeskörűen alkalmazandó a NATO STANAG—6001-es követelményrendszer;
- a katonai felsőoktatási intézmények alkalmassá tétele nagyobb létszámú külföldi hallgató oktatására;
- a külföldi graduális képzésben szerzett diplomák honosításának kidolgozása;
- középtávú fejlesztésekkel összefüggő kutatási projektekben való részvétel;
- a katonai kiképzési programok teljes kidolgozása a NATO kiképzési normái alapján;
- nagyobb katonai törzsek együttműködési vezetési gyakorlatainak megszervezése;
- a szellemi kompatibilitás intézményeinek teljes körű rendszerré alakítása;

- a képzési és kutatási infrastrukturális háttér teljes kiépítése.

3.) Hosszú távú feladatok:

- a magyar katonai vezető típusának kialakítása, valamint a személyiségi értékek szinten tartása a képzési és továbbképzési rendszer működtetésével;
- a tisztek és tiszthelyettesek vezetői készségének rendszeres fejlesztése hazai és külföldi intézményekben, illetve külföldi tisztek és tiszthelyettesek fogadása hasonló célból;
- közös vezetéselméleti és vezetéstudományi fejlesztő programok szervezése, a béke- és a háborús vezetés gyakorlatának tudományos elemzése, értékelése;
- a kommunikációs rendszerek európai szintű működtetése;
- a külföldi és a hazai katonai felsőoktatási intézmények és kutatási bázisok kapcsolatainak állandósítása;
- oktatók, hallgatók, kutatók és tananyagok cseréje;
- a hivatásos tisztek teljes állományának, a tiszthelyettesek nagy részének kommunikálóképes idegennyelv-ismeret biztosítása;
- a hosszú távú fejlesztési programok kidolgozását elősegítő tudományos programok rendezése, a kutatási eredmények adaptációja és adatátvitel, infrastrukturális rendszerének teljes kiépítése;
- a hazai katonai felsőoktatás nemzetközi akkreditációjának biztosítása;
- a katonai szervezetek önálló kapcsolatépítésének biztosítása a külföldi katonai szervezetekkel, amely a kölcsönösség elvén alapul és a magyar katonai nemzetközi elismerését vonhatja maga után;
- a katonai kiképzés társításának teljessé tétele.

Hajma Lajos

Az afganisztáni háború

Az internacionalista kötelezettség jelszavával induló „korlátozott kontingens” az Afganisztán egyes körzeteiben garázdálkodó különbandák elleni jelentéktelen hadműveleteiből a Szovjetunió történetének leghosszabb — 10 évig tartó — háborúja lett, mintegy 45—50 ezer halottal, 200—250 ezer sebesülttel és 35—40 milliárd rubel kiadással, nem is szólva a presztízavesztéséről. Afganisztán kb. 950 ezer—1 millió embert vesztett, több mint 4 millióan hagyták el az országot, és óriásiak a háború okozta anyagi károk is. A szerző bemutatja a szovjetek katonapolitikai és stratégiai céljait, a háború kiterjesztésének folyamatát, elemzi a felek részéről alkalmazott harcelfjárások, hadműveletek tapasztalatait és megvonnja a háború mérlegét.

Az afganisztáni háborút a volt Szovjetunió fegyveres erői vívták a nyugati országok, Pakisztán és Kína által támogatott afgán ellenállók ellen. A kezdeti időszakban a szovjetek elhallgatták a beavatkozást, a háború kiterjesztésére tett lépéseiket, sőt a háborúról hosszú ideig nem nyilatkoztak. A garázdálkodó bandák elleni fellépésből kiterjedt hosszú háború lett.

Röviden tekintsük át az előzményeket, milyen Afganisztán katonaföldrajzi helyzete és hogyan alakult az ország története az utóbbi évtizedben.

Afganisztán Ázsia középső térségében helyezkedik el, a volt Szovjetunióval, Iránnal, Pakisztánnal és kis szakaszon a Kínai Népköztársasággal is határos. Területe 647 497 km². Lakosainak száma 1979-ben kb. 15 millió fő volt. Az uralkodó vallás a muzulmán.

Az ország területének háromnegyed része hegyvidék, éghajlata jórészt kontinentális, délen sivatagi, félsivatagi; a Kabul folyó völgyében valamint az

északi területeken szubtrópusi. Az évi középhőmérséklet 14—16 °C, a növényzet sztyeppe és sivatagi jellegű.

Afganisztán határait 1896-ban rögzítették. Az angolok az első világháború után, 1919-ben kivonultak az országból és lényegében feladták a külpolitikai ellenőrzést. Ezt követően súlyos problémák merültek fel, amelyekre az USA-tól illetve a Szovjetuniótól vártak megoldást. Gazdasági és pénzügyi támogatást — bizonyos hátsó szándékok mellett — főleg a szovjetektől kapták meg, de az amerikaiak is be-beszálltak az „üzletbe”.

1973. június 17-én megdöntötték a királyi monarchiát, 1978. április 27-én az Afgán Demokratikus Néppártba tömörült kommunisták vették át a hatalmat és a kommunista Taraki lett az elnök. Újabb szovjet gazdasági és pénzügyi segítség, valamint „tanácsadók” ezrei érkeztek az országba, a muzulmán lakossággal azonban nem sikerült megkedveltetni a kommunista rendszert. 1979 áprilisában minden tartományban felkelések kezdődtek,

amit az újonnan kinevezett Amin miniszterelnök igyekezett kegyetlenül elfojtani.

A felkelést azonban nem sikerült leverní, sőt az tovább szélesedett, aminek reakciójaként kialakult hatalmi harcban Amin meggyilkoltatta Taraki elnököt is. Mindez jelentősen aggasztotta a szovjeteket, akik úgy ítélték meg, hogy Afganisztán „szocialista fejlődése” komoly veszélybe került.

Az SZKP Központi Bizottsága, a legfelső katonai vezetés javaslatára szigorúan titkos döntést hozott az afganisztáni bevonulásról, amit nemhogy a „testvéri országokkal”, de a szovjet kormányral és a pártvezetés nagyobb részével sem egyeztettek.

A katonai megszállást lényegében az 1968-as csehszlovákiai bevonulás mintájára tervezték. Az erre vonatkozó terveket egy kikülönített törzs dolgozta ki a legnagyobb titoktartás mellett, miközben Amint a szovjet politikusok arra igyekeztek rávenni, hogy a szovjet csapatok bevonulásakor a hatalmat adja át a szovjetek bábjának, Babrak Karmalnak, és hivatalosan forduljon katonai segítségnyújtásért a szovjetekhez (az 1978 decemberében megkötött segélynyújtási szerződés alapján).

1979. december 27-én, a Kabultól 50 km-re északra levő Bagram repülőtérén földet ért a 105. szovjet gárda-légideszanthadosztály első lépcsője (1968-ban ugyanez a hadosztály foglalta el a prágai repülőtér). December 27-én a hadosztály csapatai már elfoglalták Kabul fontos pontjait, és Amin elnököt felszólították a hatalomról való lemondásra. Ezt ő nem fogadta el, sőt a tárgyaló szovjet belügyi tábornokot is meggyilkoltatta. Így a csehszlovák mintára kidolgozott forgatókönyv megváltozott, nem valósult meg a szovjet csapatok hivatalos behívása. Sőt lé-

nyegében már a megszállás kezdetekor kialakult a fegyveres ellenállás, ami a konfliktusnak a helyi háború jellegét adta.

A szovjet megszállás és a felek helyzete

A szovjetek az Afganisztánba történő bevonulást lényegében két irányból indították meg. A 105. légideszant-hadosztály földet érésével egyidejűleg nyugaton Kuska határvároson át Herat, Farah és Kandahar (kb. 600 km) irányába nyomult előre a 357. és a 66. gépesített lövészhadosztály. Keleten Szamarkand irányából ugyanebben az időben a 360. és a 201. gépesített hadosztály Termeznél lépte át az afgán határt, átkeltek az Amu-Darján és a Szalang alagúton át Kabul, Jalalabád (a pakisztáni határ felé), illetve ugyancsak Kandahar felé (kb. 600–700 km-t) nyomultak előre az azal a céllal, hogy átkaroló művelettel lényegében elfoglalják az ország középső részét. Az elfoglalás azonban nem ment simán, mivel kezdetben még az afgán hadsereg is kemény ellenállást fejtett ki. 1980 közepére két újabb szovjet (az 54. és a 16. gépesített lövész-) hadosztályt helyeztek az országba. 1981-ben a 357. gépesített lövészhadosztályt — a nem kielégítő tevékenysége és veszteségei miatt — leváltották és helyébe a 346. valamint az 5. gépesített lövészhadosztályt helyezték át.

1984-re Afganisztánban a szovjet csapatok létszáma elérte a 140–150 ezer főt. Ezenkívül még mintegy két hadosztály (kb. 50 ezer fő) volt felkészülve a honi területen (a türkmén szovjet köztársaságban), hogy szükség esetén beavatkozzon. Az alapvető hadtárpintézetek és raktárak a Szovjetunió területén Kuskában és Termezben települtek. A szovjet határtól Kelagajig üzemanyag-csővezetéket fektettek le, Termez határvárosnál kombinált út—vasút hidat építettek. A szovjet csapatok ellátását az elégtelen

úthálózat és infrastruktúra miatt a csővezetéken, illetve tehergépkocsi- és tartálykocsi-oszlopokkal, helikopterekkel próbálták megoldani, a fokozódó ellenállás miatt nem teljes sikerrel.

A szárazföldi ellátás fő iránya a Termez—Szalang alagút—Kabul útvonal volt, majd innen tovább a támpont helyőrségekhez. Az ellátást és az utánpótlást az útvonal áteresztőképessége korlátozta, így a szovjetek nem tudták jelentősen növelni a csapatok erejét. A háború során ezt az útvonalat kiszélesítették.

Az afganisztáni szovjet csapatokat a 40. hadsereg-parancsnokság (Kabul, később Termez) irányította, amelynek az alárendeltségében 1984—85-ben már nyolc (5., 16., 54., 66., 201., 306., 360. és 346.) gépesített lövészhadosztály tartozott.

A szovjet kontingenshez tartozott még a 105. gárda-légideszanthadosztály és a 103. gárda-légideszanthadosztály két dandárja, két határőregység és kb. 2—3 különleges KGB-egység.

A gépesített lövészhadosztályok a közvetlen harcokcsiezredek és a harcászati rakéta- (Luna) osztályok nélkül, tehát nem teljes állománnyal vettek részt a megszálló feladatokban.

Az afganisztáni harcokat két repülő-hadosztály (270 harci repülőgép) és 4 harci helikopterezred (Mi-24) támogatta, mintegy négy légi támaszpontból (Mazar, Jalalabad, Handahar és Herat). A turkesztáni és más közép-ázsiai katonai körzetek légibázisairól még további két repülőhadosztály tevékenykedett. A légierőt a Taskentben települt légihadsereg-parancsnokság irányította. (A sikertelenségek és veszteségek miatt még 1980-ban feloszlatták a 105. légideszanthadosztályt és beolvasztották a 103.-ba.)

Az afgán kormánycsapatok létszáma a 70-es évek végén 90 ezer főt, később a veszteségek és az átállások következté-

ben már csak 40 ezer főt tett ki (plusz a légierőnél szolgált kb. 7000 fő).

A szovjet csapatok bevonulása után a szovjet tanácsadók a hadsereg mellett a belügyminisztériumot és a titkosrendőrséget saját mintára igyekeztek átformálni. Az afgán haderő fölött a szovjetek (a 40. hds.) vették át a parancsnokságot.

Az afgán szárazföldi csapatok állományába 1986-ban három harcokocsi-, két gépesített lövész- és 11 gyaloghadosztály tartozott. Az egyes hadosztályok létszáma azonban a veszteségek és a dezertálások következtében nem volt teljes, esetenként alig haladta meg a 4000 főt.

Az afgán légierőnek 150 harci gépe (MiG-17, MiG-21, Szu-7, Szu-17) és 30 harci helikoptere volt.

A fegyveres erőkhöz lehetett még számítani öt határőrdandárt, 30 ezer fős csendőrséget és a kb. 35 ezer fős titkosrendőrséget.

Az afgán ellenálló erők — mint maga az afgán társadalom is — etnikai, földrajzi és vallási különbségeket mutatnak. Az egységesítési törekvések nem tudták leküzdeni a két alapvető csoportosulás — az iszlám fundamentalisták és a mérsékelt tradicionisták — közötti különbségeket.

Az afgán ellenállás jelentősen különbözött a második világháború más felszabadító erőitől, mivel nem rendelkezett központtal vagy olyan párttal, amely a központilag irányított volna.

Ez a háború sok közös vonást mutatott a 19. századi gyarmatosító háborúkkal vagy a kaukázusi és az algériai háborúval. Az afgán ellenálló erők létszáma egyes adatok szerint 150 és 200 ezer fő, míg más adatok szerint jóval több volt. (A kiképzett és jól felszerelt csapatok létszáma azonban nem volt több kb. 15—20 ezernél.) A partizánoknak zömmel szovjet eredetű felszerelésük és fegyverzetük

volt (AK-47 gépkarabély, RPG-7 kézi gránátvető, DSK és VPU nehézgéppuska, kevés Sztrela-2 kézi légvédelmi rakéta stb.). Nagy mennyiségben jutottak egyiptomi, illetve kínai fegyverekhez is. A háború vége felé hozzájutottak — főleg pakisztáni forrásokból — korszerű nyugati fegyverekhez is (pl. Stinger légvédelmi rakétákhoz).

Az afgán ellenállás erői 1985-ben olyan formális szövetséget hoztak létre, amelyben továbbra is megkülönböztethető volt két alapvető irányzat: a fundamentalistáké és a mérsékeltéké. A fundamentalistákhoz tartozott:

- a Hekmatyjar (a későbbi miniszterelnök) vezette, ún. Hezbi Iszlámok mint a legdogmatikusabb fundamentalista párt;
- a Rabbani vezette Dzsamiat-i Iszlámok, amely szervezet főleg a tadzsikokra támaszkodott;
- mérsékelt pártok és szervezetek.

A szunnita csoportok mellett voltak még síita pártok is, amelyek főleg a közép-afganisztáni fennsík törzseit képviselték. Ezek nacionalistákra és Khomeini híveire oszlottak.

Ezekén felül azonban még mintegy 200 regionális csapat tevékenykedett részben vagy teljes mértékben önállóan.

Az ellenálló erők harceljárása

Az ellenálló erők a helyzettől függően különféle harceljárást alkalmaztak. A nagyvárosi hadműveleteket főleg a fővárosban, Kabulban és környékén alkalmazták. Támadták a repülőtereket, a fő közlekedési útvonalakat, pusztították az elektromos hálózatot, a szovjet és az afgán kormánycsapatok elhelyezési körleteit, laktanyáit, valamint más, főleg szovjet objektumokat. A városban a partizánok kis kötelékekben, általában éjjel kézifegyverekkel és robbanóanyagokkal

tevékenykedtek. A támadás után gyorsan eltűntek, leginkább a mudzsahedinek kezén levő körzetekben keresve rejtékhelyeket.

Másik, gyakran alkalmazott támadási forma az ellátóoszlopokra mért csapás volt. Ennek sikerét az első években főként az segítette elő, hogy a szovjet csapatok korlátozott mozgékonyosságú nehéz eszközöket használtak utánszállítási célokra.

Az ellenállási erők másik, gyakran alkalmazott módszere volt a völgyekben elhelyezkedő afgán kormánycsapatok körülrázása és a közeli magaslatokról állandó zavarása tűzzel. Esetenként igyekeztek egyes, főleg elszigetelt helyzetben levő helyőrségeket is megostromolni, de ezt a nagy veszteségekkel járó harceljárást később abbahagyták.

Mindezekre a szovjet csapatok reagálása is természetszerűen fokozódott: az ellenálló erők éjjeli támadásaira nagyméretű nappali légibombázással és tűzérési tűzzel válaszoltak.

Harcászati téren az afgán ellenálló erők, hadműveleti szinten pedig a szovjet csapatok oldalán volt az előny.

Az afgán kormánycsapatok elhelyezését, valamint a magasabbegységeken belüli alárendeltségét is gyakran váltogatták, amivel azt akarták megakadályozni, hogy valamiféle együttműködés alakuljon ki a csapatok és a lakosság, illetve a partizánerek között. A kormánycsapatok erkölcsi szilárdságának fokozása érdekében az afgán vezetés igyekezett számos kedvezményt (ellátási, lakás és más szociális) nyújtani. A dezertálásokat azonban ilyen módon sem tudták megszüntetni.

Időközben bővült a partizánerek fegyverzete, zömmel zsákmányolt szovjet harceszközökből, illetve azok kínai és egyiptomi másolataiból (licenceiből).

A lövészfegyvereket zömmel a 7,62

mm-es AK-47 és 5,45 mm-es AK-74 Kalasnyikov típusú géppisztolyok (gépkarabélyok), 7,62 mm-es SZVD Dragunov típusú mesterlövészpuskák, 7,62 mm-es RPD M-53-as Degtyarev típusú golyószórók és 7,62 mm-es PK Klasnyikov könnyűgéppuskák tették ki. A nehezebb sorozatlövő fegyvereket általában a 7,62 mm-es SZG-43 Gorjunov géppuskák (gyakran légvédelmi géppuska szerepben is) továbbá a 12,7 mm-es DSK típusú és a 14,5 mm-es ZPU 1/2/4 típusú nehézgéppuskák képezték (az utóbbi főleg légvédelmi fegyverként). A közvetlen tűztámogatást szolgálták a 82 mm-es M-42 típusú és a 60 mm-es aknavetők (3000 és 1700 m-es lőtávolsággal). A légvédelem céljaira a 23 mm-es, ZU 23/2 típusú gépágyúk, a Sztrela-2 kézi légvédelmi rakéták és a később pakisztáni forrásból kis számban beszerzett Stinger típusú kézi légvédelmi rakéták szolgáltak. Páncéltörő eszközökként a kézigránátokon és aknákon felül zömmel az RPG-7 típusú páncéltörő gránátvetőket és a 82 mm-es, hátrasiklás nélküli lövegeket alkalmazták. A háború későbbi szakaszában zsákmányoltak néhány T-55-ös harckocsit és BMP harcjárművet is.

Az elkeseredett küzdelem mindkét fél oldalán jelentős veszteségekkel járt. A nagyméretű szovjet bombatámadások és tüzérségi tűz hatására az afgán polgári lakosság jelentős hányada az ország elhagyására kényszerült. 1986-ban már pl. a Pakisztánban levő 37, menekülteket befogadó táborban mintegy 2,8–3 millió afgán élt. Ugyanakkor az Iránban és más Perzsa-öbölbeli országokban levő menekültek száma elérte az 1–2 millió főt.

A szovjet és az afgán kormánycsapatok hadműveletei 1986–87-től

A Genfben folyó és a rendezést célzó tárgyalások megújításakor (1982 után) a

kabuli hatalom — a szovjet vezetéssel történő egyeztetés után — *a következő politikai és katonai rendszabályok bevezetését tervezte:*

— Az afgán—pakisztáni határ lezárása az ellenálló erők utánpótlásának lehetetlenné tétele céljából. Ennek érdekében a kormány megerősített határőr csapatokat helyezett el a határ menti kis, megerősített támaszpontokon. A nagyobb megerősített körletekben viszont szovjet deszantálakulatokat állomásoztattak. A lakosságot innen az ország délkeleti térségbe igyekeztek áttelepíteni.

— „Nemzeti megbékélési kampányt” indítottak az afgán ellenállásnak a fegyverszünetre, valamint koalíciós kormányra (a szovjet csapatkivonás előfeltételének létrehozására) tették javaslatot.

Mindezek azonban nem vezettek döntő változásokhoz. Tekintve, hogy a szovjet különleges és légideszantos alakulatok bevetése sem hozta meg a kívánt eredményt és a partizánok kezébe jutott Sztrela és Stinger légvédelmi rakéták által a légierőnek okozott veszteségek is jelentősek voltak, változtattak a harcjelzáron.

Az ellenálló támpontjait a Tu-16-os bombázók 10–12 km-es magasságból bombázták, nem túl nagy eredménnyel. Kiegészítőleg Szu-25-ös és Szu-24-es típusú vadászbombázók mérték csapásokat kisebb (4–6 km-es) magasságból, kis magasságból meg harci helikopterek támadtak.

A támpontok helikopterekkel történő támadását gyakran irányt és magasságot váltó csoportokkal hajtották végre, amelyeknek a harcrendje általában úgy épült fel, hogy elől egy Mi-24-es, középen négy vagy több Mi-8-as és végül ismét egy Mi-24-es.

Mindezek ellenére a helikopter-veszteségek is jelentősek voltak főleg a nehéz légvédelmi géppuskák és a könnyű légvédelmi gépágyúk tüze miatt.

1987 közepétől a szovjet csapatok széles körben alkalmazták a különböző űrméretű tüzérségi fegyvereket: a 76 mm-es M-69 típusú hegyi tarackot; a 100 mm-es páncéltörő ágyút; a 122 mm-es D-30-as típusú tarackot; a 240 mm-es M-240-es típusú aknavetőt; a 220 mm-es BM-27 típusú sorozatvetőt.

A tüzérségi előkészítés után rendszerint az afgán kormánycsapatok gyalogosegységei kezdték meg a támadást. Ha az nem járt sikerrel, szovjet csapatokat vetettek be.

Nehéz helyzetben helikoptertámogatással különleges csapatokat alkalmaztak. 1986-ban mintegy három különleges rendeltetésű, Specnaz dandár volt Afganisztánban. Egy-egy dandár létszáma kb. 2500—3000 fő volt. Feladataikat nagyon körültekintően hajtották végre, foglalkoztak terroristák verbuválásával, dezertációs feladatokkal stb. A Specnaz csapatokon kívül — mint ugyanilyen különleges erők — ún. csapásmérő deszantdandárok (kb. három) voltak Afganisztánban. Egy dandárba két ejtőernyős-zászlóalj tartozott. BMD deszantharcjárművekkel és helikopterekkel felszerelve támadtak, és a sikert a gépesített lövészerők mélyítették ki, birtokba véve a megerősített partizánállásokat, és a területet igyekeztek megtisztítani az ellenállóktól.

A támadás mellett *nagy hangsúlyt helyeztek a közvetlen védelemre és a biztosításra is* (aknamezők telepítése, elektromos őrzés).

A szovjet csapatok harctevékenységének nagyfokú sikertelenségét a különböző szakértők többféleképpen magyarázták.

Az okok között kétségtelenül szere-

peltek Afganisztán nagy méretei; a hegyes terep okozta nehézségek, a vad, kietlen környék és a nehezen járható vagy járhatatlan körzetek. A másik tényezőt az *afgán ellenállás képezte*, amelyet természetesen külföldről is segítettek (a „segítség” konkrét méretei ma sem kerültek nyilvánosságra).

Igen fontos tényező volt az, hogy alapján véve *a szovjet csapatokat ilyen jellegű partizánellenes harcokra nem képezték ki és nem készítették fel*. A csapatok erkölcsi állapotára jellemző volt, hogy fegyverzetük és felszerelésük egy jelentős részét eladták (a „fizetőeszköz” esetenként kábítószer volt). Afganisztánban nagy méreteket öltött a feketepiac, amelyeken szinte mindent lehetett kapni (a kézifegyvertől a páncéltörő rakétáig).

Esetenként *a riasztási rendszer is akadózott*. Például ha a partizánok egy szállítóoszlopot vagy helyőrséget támadtak, a Mi-24-es harci helikopterekkel történő légi oltalmazás megkezdésére legalább 20 percre volt szükség, de ez az idő akár két-három óra is lehetett. A támadott afgán csapatok csak igen ritkán kaptak légi és tüzérségi támogatást. Nem voltak ellátva a csapatok megfelelő és hiteles térképekkel sem. Rosszul működött a híradás is.

A szovjet csapatok veszteségeiről hivatalosan nem adtak ki közleményt, de a különböző információk alapján az mintegy 45—50 ezer főre becsülhető. A sebesültek száma ennél is jóval magasabb. Az eltűntek és a hadifoglyok száma ismeretlen.

Jól tükrözték az állapotokat a szovjet katonai vezetés azon intézkedései, hogy már *a háború elején fel kellett oszlatni és le kellett váltani harcoló hadosztályokat* (a 105. légideszant és a 357. gépesített lövés), az alakulatokat gyakran váltogatták. Később már csak a közép-ázsiai szovjet köztár-

saságokból származó katonákat vezényelték Afganisztánba. Nagy számban váltottak fel parancsnokokat és számos büntetőeljárást hajtottak végre katonák és tisztek ellen a gyakori dezertálások, üzérkedés és az „ellenséggel való együttműködés” vádjaiival. Megnőtt a KGB-csapatok szerepe és jelentősége.

Voltak olyan helyzetek, amelyekben csak a „megbízható” különleges (Specnaz és csapásmérő deszant) csapatokat vetették be, mellőzve a szovjet és még inkább az afgán reguláris csapatokat. Hiányosságnak értékelhető, hogy a megszálló erők állományát gyakran voltak kénytelenek cserélni, aminek következtében a katonáknak nem volt elég idejük szert tenni a sikeres harctevékenységhez szükséges tapasztalatokra.

Amíg a háború első éveiben a gépesített lövészcsapatok vívták a harcot és a különleges erők főleg támogató feladatokat láttak el, addig később ezt a szerepet gyakran felcserélték. Ez nagyobb mozgékonytságot kölcsönzött az új harc-eljárásnak és nagyobb sikerek elérését várták tőle.

Szovjet katonapolitikai és stratégiai célok Afganisztánnal

A Szovjetunió mindig kiemelt figyelmet fordított a déli határai menti Afganisztánra, amely kedvező ugródeszkát jelenthetett mind a Vörös-tenger, mind az Indiai-óceán felé, birtoklása — mint ütköző állam — egyben elősegítette Pakisztán Indiával történő „bekerítését”. Afganisztán északi része mindig a Szovjetunió közvetlen hatókörébe tartozott, ahol leginkább tadzsikok és türkmének élnek, e részeket idővel esetleg a szovjet területekhez lehetett volna csatolni (ilyen nemzetiségek laktak az Amu-Darja másik partján levő szovjet köztársaságokban is).

Az indokolások között felhozták, hogy Afganisztán szovjet befolyás alá vételével megakadályozhatóak azok az amerikai imperialista törekvések, hogy Közép-Keleten az indiai határig valamiféle egységes övezetet alakítsanak ki. Azt a körülményt nem hangoztatták, hogy az ilyen „övezet” létrehozását pl. Irán akkor nem különösebben amerikai-barát politikája is jelentősen akadályozta volna.

Afganisztán elszovjetesítése kiterjedt a politikai, a gazdasági, a katonai és a társadalmi szférára. A fő végrehajtók elsősorban a szovjet politikai és katonai tanácsadók voltak, majd később az afgán kommunista párt és maga a kormány is. Kiterjedt az iskolákba bevezetett ideológiai nevelésre (marxizmus—leninizmus oktatása), az orosz nyelv kötelező tanítására, az afgán Demokratikus (kommunista) Néppárt ideológiájának és történetének oktatására, továbbá a szovjet propaganda minden ágának terjesztésére a televízióban és a rádióban, valamint a sajtóban. Egyidejűleg az ősi afgán kultúrát és hagyományokat fokozatosan háttérbe szorították, elsorvasztották.

Afganisztán élén — szovjet mintára — a kommunista párt központi bizottsága, illetve a politikai bizottsága és az ún. Forradalmi Tanács állt. Mindezek természetesen szoros szovjet ellenőrzés alatt álltak, Moszkva beleegyezése nélkül Kabul semmiféle döntést nem hozhatott. A szovjet KGB mintájára megszervezték az afgán KHAD-ot, amelynek mintegy 35 ezer főnyi állandó munkatársa és jól szervezett besúgóhálózata volt.

Az elszovjetesítéssel a nem kielégítő katonai eredményeket is igyekeztek ellensúlyozni.

Az afganisztáni szovjet intervenció nemcsak a Nyugat széles körű reakcióját váltotta ki, de *jelentősen növelte a Kínával való viszony feszültségét is.* Kína jelentős tá-

mogatást nyújtott az afgán erőknél fegyverekkel, szállítóeszközökkel, és káderek képzésével is. Mindez a szovjeteknek igen jelentős károkat okozott a nemzetközi szinten, de idővel belpolitikailag is. A szovjet közép-ázsiai köztársaságokban már 1986–87-ben többször lángoltak fel olyan felkelések, amelyek a nacionalista és vallási színezetűek voltak. Ezek a népek szolidárisak voltak Afganisztánnal.

Fontos tényezőként merült fel a „pas-tuk probléma megoldása”, ami főleg Pakisztánra vonatkozott, mivel ott voltak az afgán ellenálló erők fő bázisai.

A nyugati országok reakciója a kezdeti bizonytalankodás után egyre összefogottabbá és szervezettebbé vált és kiterjedt a politikai lépések széles körére (diplomáciai bojkott, olimpiai játékoktól való távolmaradás, gazdasági szankciók stb.), a katonai feszültség fokozására, sőt a szovjet blokk országaira is. Mindezek kedvezőtlen hatása — párosulva a háború előre nem látott és így nem tervezett jelentős elhúzódásával — a szovjet felső vezetésben bizonyos felismerésekhez vezetett, főként a befejezés szükségességét illetően. *Kedvező körülmény volt Gorbacsov hatalomra jutása és a háború befejezésére irányuló törekvése.*

A szovjet népnek — és még inkább a „testvéri országok” népeinek — a hivatalos propaganda teljesen hamis vagy félrevezető magyarázatokkal szolgált (ha egyáltalán tette) az afganisztáni háborúról. *A szovjet sajtóbeli megvilágítások nemegyszer lényegesen is változtak a háború ideje alatt.*

A Pravda például még 1979. december 23-án azt írta: „Az utóbbi időben a Nyugat, főleg az amerikai tömegtájékoztatási eszközök hivatalosan támogatott híreket (pletykákat) terjesztenek a Szovjetunió Afganisztán belügyeibe

való állítólagos beavatkozásáról. Odáig elmennek, mintha szovjet csapatok vonultak volna be afgán területekre. Mindez természetesen tisztán kitaláció.”

A szovjet sajtó — nagy zavarában — az intervenció első hónapjai alatt igyekezett Afganisztánt minél ritkábban megemlíteni, a „háború” szót pedig ki sem ejtették. Ha esetleg kénytelenek voltak jelenteni Afganisztánról, akkor úgy állították be a dolgot, hogy az ott lévő „internacionalista küldetést ellátó, korlátozott létszámú szovjet kontingens” teljesen békés szerepet játszik és főleg gyakorlatozással tölti idejét.

Majd megjelentek olyan cikkek, amelyek baszmacs banditákról tudósítottak, amelyekkel az afgán reguláris erők harcoltak. Később szórványos tudósítások is megjelentek az újságokban, amelyek már a szovjet csapatok „baszmacs bandák” elleni harcairól is írtak.

Amikor már nagy számban érkeztek haza a cinkkoporsók és a halotti értesítések, akkor kezdtek — természetesen — győzelmi jelentések is megjelenni a sajtóban.

A hivatalos propaganda szintjén, hogy leplezzék a végzetes hibákat, egyre csak az „internacionalista kötelezettségekről” beszéltek. A 80-as évek második felében — a pártvezetésben és a sajtóban is — a külső és a belső reakció hatására már a szovjet csapatok kivonásának lehetőségéről és elkerülhetetlenségéről kezdtek nyilatkozni.

A Pravda 1988. február 2-i számában megjelent cikkben Gorbacsov kifejtette: „A nemzeti megbékélési politika eredményei lehetővé tették a szovjet csapatok távozását Afganisztán területének egy részéről.” De Gorbacsovnak is kb. három évbe került, amíg végre tudta hajtani a teljes kivonást.

A Varsói Szerződés külügyminisz-

teri bizottsága egyik, 1988. évi prágai zárt ülésén (ahol a szerző mint a magyar KüM katonai szakértője is részt vett) Sevardnadze akkori külügyminiszter, a szovjet ötéves terv nagyságú összegekkel illusztrálta azokat a kiadásokat, amelyekbe az „internacionalista kötelezettségvállalás” került a Szovjetunióknak. (Egyes adatok szerint ez 35—40 milliárd rubelt jelentett.)

A Literaturnaja Gazeta 1988. február 17-i száma az afganisztáni háborúról már nyíltan ezt írta: „Elhibázott prognózis volt. Tévedtek az Afganisztán helyzetét értékelő szakértők, hibáztak az iszlám specialisták, a diplomaták, a politikusok és a katonák is.”

De a hibás prognózis nem az időjárásra vonatkozott, és a „kaland” hatalmas károkat okozott politikai, gazdasági és katonai téren is a Szovjetunióknak.

A Szovjetunió részéről 1987 végén jelentették be a csapatok fokozatos kivonását. A háború gyakorlati elvesztését beismerő szovjet vezetés 1989. február 15-ig az utolsó katonát is kivonta Afganisztán területéről, teljes zűrzavart és polgárháborús helyzetet hagyva maga után.

A háború mérlege

Az afganisztáni háború mintegy tíz évig tartott (a vietnami háború 11 évig) és különböző intenzitással folyt. A háború kezdeti szakaszában szinte teljes mértékben az „internacionalista kötelezettségnek” eleget tevő szovjet csapatok vívtak harcot az ellenállókkal, majd a háború második és főleg a befejező szakaszában az első lépcsőben inkább afgán kormányerőket vetettek be, amelyeket a szovjet légierő és a tűzérség támogatott (ha támogatott!).

Az afganisztáni háborúban külföldön első ízben kerültek harci bevetésre a szovjet csapatok, a második világháború

után, leszámítva az 1956-os magyarországi forradalom leverését, illetve az 1968. évi csehszlovákiai bevonulást. Erre a két, szintén fegyveres akcióra azonban a Varsoói Szerződés keretein belül került sor.

Nem teljes adatok szerint a szovjet csapatoknak mintegy 45—50 ezer halottjuk, 200—250 ezer sebesültjük volt és több száz katona esett fogságba vagy tűnt el. A 70-es évek közepén — utalva az amerikaiak vietnami kudarcára — a szovjet propaganda nagy hangon hirdette, hogy „egy partizánháborút nem lehet megnyerni”. A 80-as években maguk követték el ugyanazt a hibát. Egy szuperhatalom minden korszerű felszereléssel ellátott és támogatott hadserege nem tudta legyőzni a rosszul szervezett, központi vezetés nélküli, elavult fegyverzetű és felszereléssel rendelkező, gyakran egymással is frakcióharcokat vívó afgán partizánereket.

Az afgán nép kb. 950 ezer—egymillió főt veszített a háború alatt főként a légicsapások, a tűzérségi és az aknavető-tűz, valamint a szárazföldi csapatok harctevékenysége következtében. Több mint négymillió afgán hagyta el hazáját a háború alatt.

FELHASZNÁLT FONTOSABB IRODALOM

- A World Atlas of Military History, 1945—1989. Da Capo Press Inc, New York, 1989.
- Eric Bernard: Kommandósok, ejtőernyősök és a többiek; Presztízs Kiadó, 1991.
- Georgij Bruderer: Afganisztáni háború; Posseu-Verlag, Frankfurt am Main, 1988.

Kovácsné Nábrádi Márta

Közérthetően az amerikai angol nyelvi kurzusról¹

Az amerikai nyelvi kurzus (American Language Course: ALC) teljes tananyaga az Army Methodra épül, összes erényével és hibájával együtt. Az ALC tükrözi azt a fejlődést, amely az összegyűlt tapasztalatok alapján a nyelvtanításban szükségszerűen végbement, sőt a napjainkban folyó korszerűsítését is.

Az USA-ban megközelítőleg a második világháború kezdetéig nem volt meghatározó társadalmi igény az idegen nyelvek tanulására. Ennek következtében a nyelvtanítás mindenféle szempontból szegényes volt. A közép- és a felsőoktatási szinteken viszonylag kevesen tanultak idegen nyelveken, és ahol tanultak, ott is alapvetően az olvasni tudás képezte a végső célt.²

A háborúba való beavatkozás döbentette rá az állami és a katonai felsővezetést az USA nyelvi elszigeteltségére. Először az American Council of Learned Societies bízta meg az ország legkiválóbb nyelvészeit az USA-ban addig nem tanított nyelvek oktatási anyagának elkészítésére, és egyidejűleg intenzív nyelvtanfolyamok megszervezésére. Később a hadsereg is ezeket a nyelvészeket kérte fel a katonák számára szervezendő nyelvtanfolyamok alapanyagainak és oktatási módszereinek kidolgozására. Miután a hadseregnek szüksége volt helyi nyelveket ismerő személyekre, kialakultak a következő szükségletek: egy nyelvet egyszerre többeknek, gyorsabban, intenzíven és döntően a szóbeliség útján, a kommunikációs készség kialakí-

tásával kell megtanítani. Innen származtatják többen az ún. Army Method kialakulását. A nyelvtanítás történetével foglalkozó Bárdos Jenő³ úgy tekinti, hogy az Army Method valójában intenzív módszer volt az Army Specialized Training Program (ASTP) keretein belül. A követelmény, amely meghatározta az egyedi módszert is, az volt, hogy még a ritka nyelvek tanításában is igen rövid idő alatt érjenek el beszédkézséget. Ezért tehát az ASTP keretében bevezették az ún. kéttanáros módszert, ahol az egyik tanár nyelvész, a másik instruktorként volt. A nyelvész a nyelv szerkezetét magyarázta, míg az instruktorként gyakoroltatta a hallgatókat. A séma csomópontjai módszertanilag a következők voltak: utánzás, ismétlés, fordítás, rotáció, folyamatos ismétlés és végül dialógusok gyakorlása.

A programokat nyelvészek és nem nyelvtanárok készítették, ami nagymértékben meghatározta az amerikai nyelvtanítás alakulását az ezt követő évtizedekben. A nyelvészek által készített programok és nyelvkönyvek ugyanis újszerű felfogásra épültek, melyeknek központjában döntően a nyelv termé-

szetéről vallott legújabb felfogás áll. Érdekes, hogy ez a nyelvészeti orientáció-jú reformmozgalom hosszú ideig csak a hadsereg tanfolyamaira és a külügyi szolgálat nyelviskoláira korlátozódott. A szóban forgó felfogás lényege a következőkben foglalható össze:

1. A nyelv beszéd és nem írás, a nyelvoktatás elsődleges célja tehát a beszéd, nem pedig az olvasás, illetve az írás.
2. A nyelv szokások rendszere, melynek lényege, hogy a verbális viselkedés szokásai szerveződnek rendszerré. A szokás pedig automatikus, a nyelv is tehát csak akkor sajátítható el, ha automatizált szokásunkká válik. Ezt pedig legjobban utánzással, ismételéssel és ezek révén bevéséssel érhetjük el. Innen ered az Army Method másik, elnevezése, „mim-mem” method, ami a mimicry and memorization kezdő szótagfajaiból származik.
3. Nem a nyelvről, hanem magát a nyelvet kell tanítani, amiből következik, hogy a nyelvtani szabályok ismerete nem egyértelmű a nyelvtudással.
4. Az előzőből következően tehát a nyelvhelyesség ismérve nem a nyelvkönyvek szabályainak tudása, hanem az anyanyelven beszélők nyelvhasználata.
5. A nyelvek különbözőségéből adódóan minden nyelvet a maga sajátos szerkezetének kategóriáiban kell elemezni.

Ezekre az elvekre épült az Army Method, amelyet R. Lado így jellemez: „Sikerét elsősorban a magas fokú motivációnak, az intenzív gyakorlásnak, a kis létszámú csoportoknak, az anyanyelvű instruktorok által nyújtott hiteles nyelvi modellnek, s végül az idegen nyelv és nyelvtana szakszerű lingvisztikai leírásának köszönheti.”⁴

Erényei mellett a hibái ugyancsak Lado szerint ítéltetők meg: „... nem tesz

különbséget a könnyű és a nehéz nyelvi jelenségek gyakorlásában. Aránytalanul sok időt szán az egyes mondatok memorizálására és nem eleget a mondat-elemekkel végzett gyakorlatokra.”⁵

Az ALC általános ismertetése

Az ALC alaptananyagát a lacklandi DLIELC munkatársai dolgozták ki az AE-t (amerikai angol) második idegen nyelvként tanulóknak.

Azt a célt tűzték maguk elé, hogy a hallgatók olyan szintű angol nyelvtudást érjenek el, amely alkalmassá teszi őket a katonai tanintézetekben szaktanulmányok folytatására. Ennek a nyelvtanfolyamnak az anyaga kezdettől fogva két fő részből áll:

I. általános nyelvi képzés;

II. szaknyelvi képzés.

A szaknyelvi képzésen azok a hallgatók vehetnek részt, akik az általános kurzust sikeresen befejezték, vagy saját országukban tanulták meg az általános tananyagot és elérték az ECL-teszt (English Comprehension Level, az angol nyelv megértését felmérő) szintfelmérésnél a legalább 80%-os eredményt.

A kurzus a szókinccsel, a nyelvtannal, a négy alapképességgel (skills) — beszéd, írás, olvasás, beszédértés —, valamint a function tanításával (szociolingvisztikai megjelenítéssel) foglalkozik. A kurzus a nyelv ezen területeit különböző tevékenységi formákba ötvözi, miközben a hallgatóknak számos lehetőséget biztosít a gyakorlásra.

A kurzus a tananyag feldolgozásában következetesen érvényesíti a fokozatosság elvét.

A kurzus teljes anyaga katonák számára készült, az első leckétől kezdve katonai témájúak és ilyen terminológia szerepel benne.

A szóban forgó tankönyvsorozat — az instrukciók szerint is — intenzív

nyelvtanfolyam céljaira készült, amely lehet rövidebb vagy hosszabb időtartamú. Ugyanakkor a szerzők azt is kiemelik, hogy alkalmas különböző hosszúságú, nem intenzív tanfolyamokon való oktatásra is. Megjegyzendő, hogy az útmutató szerint kis és nagy létszámú csoportok oktatására egyaránt használható.

A tananyag összesen 34 könyvből áll, amelyből jelenleg csak az 1–30. kötetig terjedő sorozat áll rendelkezésünkre. Tudomásom szerint az utolsó 4 kötet egyelőre nem kerül külföldre.

A korszerűsítés folyamatosságát mutatja, hogy a 34 kötetet egyszer már átdolgozták, sőt az első hat kötet ismételt átdolgozása is folyamatban van.

A könyvek sorozatszama egyben a szintekre való tagozódáshoz is útmutatásul szolgál a következők szerint:

1— 6. könyv	első szint,
7—12. könyv	második szint,
13—18. könyv	harmadik szint,
19—24. könyv	negyedik szint,
25—30. könyv	ötödik szint,
31—34. könyv	hatodik szint.

Az egyes szintekhez a szókincsben, a beszédértésben, az írásbeli kifejezőképességben, function tekintetében meghatározott követelmények tartoznak.

Az előírt szintet írásbeli és szóbeli számonkéréssel állapítják meg, erre a célra teljesítmény-(performance) tesztet és szóbeli vizsgát alkalmaznak.

Az oktatócsomag a következőkből áll:

- hallgatói tankönyv,
- tanári kézikönyv,
- hangkazetták,
- hallgatói nyelvi laboratóriumi munkafüzet,
- tanári laboratóriumi munkafüzet,
- tesztgyűjtemény,
- szemléltetőeszközök.

Az általános bemutatás — úgy vélem — elégséges alapot képez annak érzékelte-
tésére, hogy a kurzus jelenleg használt

tananyaga mind tartalmilag, mind módszertanilag jelentős fejlődésen ment keresztül a kiindulóalaphoz, az Army Methodhoz képest. A Bárdos Jenő által kutatott és általa leírt módszertani modellek közül leginkább az ún. *audio-linguálisnak*⁶ felel meg. Ugyanis pontosan ráil-
lik, hogy

1. tudatosan szétválasztja a négy alapkészséget és hangsúlyozza, hogy a hallás, valamint a beszéd az alapvető, bár a másik kettőt sem mellőzi;
2. a szóbeliség hangsúlyozásával az utánzó és begyakorló fázisokra összpontosít (direkt módszer);
3. a nyelvtant túlnyomórészt induktív módszerrel mutatja be, nem hangsúlyozza, de nem is tiltja a magyarázatot;
4. jellemző a mondatközpontú megközelítés fokozottsága, a mondatmin-
ták gyakorlása (pattern drills);
5. azt veszi figyelembe, hogy a nyelv el-
sősorban beszéd, olyan formák rend-
szere, amelyet minden nyelvre saját-
ságosan jellemző mondatminták al-
kotnak;
6. azt is érvényesíti, hogy a nyelv visel-
kedés (behaviorizmus), hogy a he-
lyes szokások kialakítására a percep-
tív és motorikus készségeket kell fej-
leszteni;
7. az új angol anyag bemutatása általá-
ban párbeszéddel történik, aminek
részleteit utánzással és ismétléssel
(drillek) sajátítják el;
8. mindezek eredményeként a komo-
lyabb nyelvtanulási vonzalom és haj-
lam nélküliek is képesek megtanulni
a nyelvet.

A fentiekből tehát az következik, hogy az ALC nyelvoktatási konstrukció óriási előnye, miszerint segítségével az ún. „nyelvi antitalentumokat” is meg lehet tanítani a nélkülözhetetlen AE szaknyelvi kommunikációra.

Az ALC konkrét tartalma

Az ALC tankönyvsorozatának valamennyi kötete négy leckétől és egy ismételő részből áll, valamint az ún. kék lapokból, amelyek a házi feladatokat tartalmazzák. A függelékben kényelmesen kezelhető szöveget — a 18. könyvtől angol nyelvi szemantizációval —, nyelvtani összefoglalók és helyesírási szabályok találhatók. A könyvek végén az abban található leckékhez tartozó értékelő (evaluation) gyakorlatok vannak, amelyeket az ajánlás szerint az új anyag megkezdése előtt célszerű feldolgozni. Ezek az előző napon megtanított gyakorlatokat ismétlik át, ezáltal az óra eleji bemelegítésre, bevezető beszélgetésre szolgálnak.

Az egyes könyvekben számos olyan szerkesztési megoldást alkalmaznak, amelyek komoly erőpróba elé állítják a hallgatókat, ugyanakkor kényelmessé és kellemessé teszik a tanárok munkáját.⁷

A kurzus anyagának ismertetőkönyve szerint ezek a tényezők a következők:

1. a leckék egymásra épülnek;
2. az egyes részek önállóan is kerek egészet alkotnak, mivel mindegyik a leckét ellenőrző gyakorlattal, házi feladattal, laboratóriumi gyakorlattal, tesztekkel egészül ki;
3. folyamatosan szisztematikusan ismétli a nyelvi alkotóelemeket;
4. katonai és technikai terminológiát tartalmaz;
5. mind egyéni, mind páros, mind csoportos munkára egyaránt alkalmas;
6. maximálisan kihasználja a nyelvi laboratórium adta lehetőségeket;
7. fényképek és más illusztrációk teszik szemléletessé a tananyagot, segítik elő a jobb megértést és gyakorlást.⁸

A tananyag egészben az AE négy alapvető összetevőjének, nevezetesen a szókincsnek, nyelvtannak, a négy skillnek

és a functionnak a megtanítását célozza. Az egyes feladatok kapcsolódásainál rendre alkalmazzák azt a pedagógiai alapelvet, hogy az egyszerűbbtől haladnak a bonyolultabb felé. A bemutatás után mindig mechanikus gyakorlás következik, majd ez fokozatosan halad a kommunikációs szint irányába.

Az alapvető összetevők közül a *szókincs* fejlesztését szolgálja a leggyakrabban használt szavak megtanítása, amelyek jellegükben katonai orientáltságúak és műszaki terminológiákkal egészülnek ki.

A szókincsen belül ez a tankönyv négy kategóriát különböztet meg:

- a.) Az „*objektive*” *szókincs*be tartozó szavakat a hallgatóknak mind a tanteremben, mind a laboratóriumban aktívan kell használniuk (ún. „aktív szókincs”), és amelyek ismeretét a tesztekben (book quiz) számon kell kérni.
- b.) A *felismerést igénylő* („*passzív*”) *szókincs* alatt az értendő, hogy az ilyen jellegű szavak előfordulhatnak a leckékben és a tesztekben is, de az igény csak a felismerésükre, nem pedig aktív használatukra terjed ki.
- c.) A „*nonobjektive*” *szókincs* azt jelenti, hogy az ebbe tartozó szavak külön nem szerepelnek a számonkérő book quizekben, értelmüket azonban a mondatkörnyezetből fel kell ismerniük a hallgatóknak.
- d.) Az „*instructional*” *szókincs* azokat az utasításokat tartalmazza, amelyek „megmagyarázzák” a hallgatóknak, hogy az egyes gyakorlatokat hogyan oldja meg.

A szókincs bővítését célzó új szavak és kifejezések mindig mondatkörnyezetben jelennek meg. Szemantikai szempontból lényeges, hogy a szó jelentését több oldalról — képekkel vagy illusztrációkkal, összehasonlítással, magyarázattal, körülírással — közelítik meg.

A következő lényeges elem a *nyelvtan*, aminek anyaga könyvenként változik. Leckénként általában három új nyelvtani jelenség található. A tananyag olyan nyelvtani struktúrákat tartalmaz, amelyek az automatizáció révén teszik lehetővé a hallgatóknak az adott szituációban alkalmazható kommunikációt. Ezek tehát tulajdonképpen nyelvtani panelek, amelyek alkalmazása sokkal inkább automatikus, mint tudatos.

A módszertani útmutató rögzíti is, hogy a beszédben lényegesebb a nyelvtani szerkezetek alkalmazása, mint azok tudatos ismerete.

Tapasztalataim szerint különösen a felnőttoktatásban van nagy jelentősége annak, hogy a hallgatók a nyelvtani szabályokat tudatosan és általánosítva is elsajátítsák még akkor is, ha — én szintén ezt tartom — a nyelvtan tanítása nem cél, hanem eszköz!!

A másik fontos elemként az *alapkészségek* (skillek) elsajátíttatása. Ezzel kapcsolatban az a cél, hogy a négy skill, gyakorlása és alkalmazása révén, a hallgatókat képessé tegye az élet minden területén — és szűkebben szakterületükön is — a nyelv sikeres alkalmazására. Az alapkészségek fejlesztését szolgáló gyakorlatok között fontos helyet foglalnak el a katonai szakanyag megtanítását célzó skillek.

A negyedik alapelem a „*function*”, másként a szociolingvisztika, ami valóban azt jelenti, hogy a hallgatók a megtanult nyelvi eszközök segítségével hogyan nyilvánulnak meg nyelvi környezetben, hogyan viselkednek valóságos nyelvi szituációkban. Így pl. hogyan érdeklődnek a múlt és a jelen eseményeiről, hogyan alkotnak erről véleményt, hogyan kérnek bocsánatot, miként tájékozódhatnak, a közlekedésbiztonság szabályait hogyan alkalmazzák stb.

Természetesen ide kell sorolni azo-

kat a mindennapi vagy katonai szituációkat is, ahol gyakorló parancsnokként, együttműködő partnerként kell megnyilvánulniuk. A tananyag tehát olyan szituációkat tartalmaz, amelyekbe a hallgatók mindennapi tevékenységük során kerülhetnek. A követelmény az ilyen elképzelt helyzetekben való lehető legpontosabb szerepjátás képességének a kialakítása.

Mindezek után tekintsük át röviden, milyen felfogásban történik a gyakoroltatás, az egyébként mások által is nagyon fontosnak tartott automatizmusok⁹ kialakítása.

Sokfajta tevékenységi, feldolgozási formát ajánl a könyv, pl.:

- ismétlő drill,
- szóbeli hangos olvasási drill,
- behelyettesítési drill,
- átalakítási feladat,
- felismerési feladat,
- diktálás utáni írás,
- összekapcsoló, párosító feladat (matching),
- többválasztásos gyakorlat,
- osztályozási gyakorlat,
- fizikai mozgással történő válaszadás,
- hallás utáni megértési feladat,
- igaz—hamis állítás felismerése,
- kiegészítések,
- kérdésfeltevések és válaszok,
- szerepjáték,
- helyettesítő gyakorlatok,
- csendes olvasás,
- egy-egy dialógus vagy szerep könyv nélkül történő megtanulása és elmondása,
- összefoglalás, összegezés készítése,
- következtetési gyakorlatok,
- üzenetovábbítási gyakorlatok,
- rápillantásos (scanning) gyakorlás,
- speciális információkeresés,
- irányított rövid fogalmazás,
- összekevert mondtok helyes sorrendjének kialakítása,

- mondatok összekapcsolása,
- rekonstrukciós gyakorlatok,
- jegyzetkészítő, vázlatkészítő gyakorlatok,
- rejtvény-(rebus-)gyakorlatok.¹⁰

A könyvek témái az élet általános szituációit, színhelyeit, az egyes társadalmi szerepek megjelenítését tartalmazzák, ezek képezik az általános nyelvi ismeretek elsajátításának témaköreit, a dialógusok alapjait. A könyvek emellett konkrét katonai témákkal is foglalkoznak. Ezek a leckék a következők:

	<i>könyv</i>	<i>lecke</i>
— a légierő bázisa	B 2	L2, ¹¹
— alapkiképzés	B15	L1,
— segélyhely, kórház	B15	L4,
— katonai szokások és a katonai udvariasság szabályai	B16	L2, B17
— katonai rendfokozatok, katonai időmegjelölés	B 4	L2,
— katonai rendfokozatok és azok szimbólumai	B14	L1,
— tisztképző iskolák	B18	L1,
— repülőgépek	B24	L2,
— tüzérség és tüzérlövészet	B23	L4,
— harckészültség	B20	L2,
— löfegyverek és tűzvezetési eszközök	B22	L4,
— tiszthelyettesi iskolák	B19	L3,
— behívás és újraserorozás (hadkiegészítés)	B21	L4,,
— robbanószerkezetek	B27	L3
— helikopterek és harckocsik	B26	L3,
— parancsnoki képességek	B20	L3,
— hadászat	B30	L3,
— hadihajók és tengeralattjárók	B25	L2,
— hadijátékok, gyakorlatok	B28	L3.

Úgy vélem, hogy az ismertetésből pontosan kiderült, hogy az ALC

1. jelenleg rendelkezésre álló tananyaga valóban több korszerűsítési folyamat terméke;
2. alkalmas arra, hogy az AE nyelvtudás általános és katonai alapjait intenzív oktatási módszerrel, közelítőleg tíz hónap alatt képesek legyenek azok a hallgatók is elsajátítani, akik korábban nem tanultak angolt;
3. néhány ponton szükségszerűen igazítandó a magyar katonai valósághoz és a nyelvoktatás korszerűbb módszertani fogásaival a lehetőség szerint gazdagítani kell.

JEGYZETEK

1. Familiarization with the new American Language Course Books 1—18. DLIELC, Lackland Air Force Base, Texas, 1990. okt.
2. A történelmi áttekintést *Tarján Jenő dr.*: A nyelvi laboratórium az USA-ban. Audio- Vizuális Közlemények. 1965/3. 37—54. o.; *Moulton G. William* Linguistics and Language Teaching in the United States, 1940—60. International Review of Applied and Linguistics 1963. I. (1), 21—44. o.
Dr. Véges István: Az idegennyelv-oktatás helyzete és tendenciái az USA-ban. Pedagógiai Szemle 1969/1. 68—81. o., valamint *Bárdos*: Nyelvtanítás: múlt és jelen, i.m. 71—79. o. könyvek alapján dolgoztam fel.
3. Bárdos Jenő: A nyelvtanítás története és a módszerfogalom tartalma; Egyetemi tankönyv, Veszprémi Egyetem, 1993. 38—39. o.
4. *Lado, Robert L.*: Language Teaching: a scientific approach; New York: MC Graw-Mill Company, 1964. 92. o. (nyersfordítás)
5. Lado: i.m. uo.
6. Bárdos: A nyelvtanítás története ...i.m. 40—45. o.
7. Legalábbis a megkérdezett tanárok többsége ilyen véleményt alkotott.
8. Lásd: Familiarization with ... i.m. 3. o.
9. *Dr. Kádas Géza*: Anyanyelvi laboratórium szerepe a lexikai és nyelvtani egységek automatizálásában a felnőttoktatás körülményei között; egyetemi doktori disszertáció, 1970. 103—132. o.
10. Lsd. Familiarization with... i.m. 41—42. o.
11. B — a könyv; L — a lecke

Gosztonyi Péter

Berlin ostroma és az európai háború vége

A második világháború befejezésének 50. évfordulójára készülve a folyóirat szerkesztőbizottsága azzal a kérrrel fordult dr. Gosztonyi Péterhez, az MH tartalékos ezredeséhez, hogy foglalja össze hadtörténeti kutatásainak eredményeit a nálunk még kevésbé ismert háború végi németországi eseményekről, súlylál Berlin ostromáról. A külföldön élő neves történész, aki évek óta társaságunk tagja, a kérsnek eleget téve írta meg és juttatta el hozzánk írását, amely az alábbiakban közlésszünk.

Amikor 1941 nyarán Adolf Hitler a Szovjetunió ellen megkezdte hadjáratát, ezt a „villámháborút” úgy tervezte meg, hogy még a tél beállta előtt, illetve az év végére, Leningrád és Moszkva bevételel végezzon a Vörös Hadsereggel. Az „A — A” vonalat akarta elérni, vagyis a térképen az Asztrahántól Arhangelszkig meghúzott vonalat. Úgy gondolta, hogy a főváros elfoglalásával nemcsak a Szovjetunió hatalmi központját semmisíti meg, de Moszkva eleste a hadsereget és a lakosságot is nagymértékben demoralizálja majd.

Ismeretes, hogy a Wehrmacht hatalmas erőfeszítése ellenére sem Leningrádot, sem Moszkvát nem volt képes birtokba venni 1941-ben, de a későbbiekben sem. 1942. november második felében Sztálingrád körzetében megindult a Vörös Hadsereg ellentámadása, amely nemcsak a Volga menti várost védő német—román csapatok végét, de egyben a háború fordulópontját is jelentette. Hiába kísérletezett Hitler 1943 nyarán a kurszki kiszögellésben, többé nem nyerte vissza a hadászati kezdemé-

nyezést a keleti arcvonalon. A Vörös Hadsereg védelme megkeményedett: most már nemcsak a szövetséges hadiszállítmányokból pótolhatta veszteségeit, de 1943 elejére sikerült a teljes népgazdaságot is a totális háború céljára mozgósítani. Új és új hadosztályokat állítottak fel. Megkezdődött a német seregek lassú, de állandó visszavonulása. 1943-ban a nyugati szövetséges csapatok Itáliában partra szálltak. Hitlernek új frontot kellett nyitnia. 1944-ben Göring légierije, a Luftwaffe, már képtelen volt a nyugati szövetségesek erőteljes és számszerűen is állandóan növekvő légitámadásait kivédeni. Ez volt az az esztendő, amikor a Német Birodalom nagyvárosainak zöme rommá vált. Júniusban bekövetkezett a nyugati hatalmak normandiai partraszállása. Megnyílt a szovjetek által óhajtott „második front”, ami a valóságban (a balkáni, olaszországi és a fedezetlen német légtér mellett) tulajdonképpen az „ötödik front” volt.

A normandiai partraszállás során a szövetséges nyugati hatalmak rövid négy hét alatt majd egymillió katonát

tettek partra Franciaországban. Egy hónapi elkeseredett küzdelem után sikerült e csapatoknak a német ellenállást megtörni. Széles rést törtek a normandiai hídfőt körülvevő ellenséges gyűrűn, és kezdetét vette Franciaország felszabadítása, illetve a Német Birodalom nyugati határának elérése.

Június 22-én a Vörös Hadsereg is megnyitotta a németek keleti arcvonalán a nagy nyári támadását. A német Közép hadseregcsoport heteken belül megszűnt létezni. A szovjet csapatok átlépték az 1939-es keleti lengyel határokat.

A Hitler-ellenes koalícióban egyesült szövetséges hatalmak 1943-ban meghirdették stratégiai céljukat: nemcsak a német haderőt kívánták térdre kényszeríteni, hanem a Német Birodalmat is. A feltétel nélküli kapituláció volt erőfeszítéseik célja. A sztálini propaganda jelszava pedig 1944 eleje óta az volt, hogy a Vörös Hadsereg a fasiszta fenevadat — Hitlert — saját barlangjában — Berlinben — fogja megsemmisíteni.

„Vperjod na Berlin!” — Előre, Berlinbe! Az egyszerű vöröskatonától a marsallig ez a gondolat hatotta át a nyugatra tartó hadsereget, függetlenül attól, hogy a Balkánon vagy a Visztula előtt állt-e. A győzelmi vörös zászlót akarták a berlini nemzetgyűlés kiegészítő kupolájára feltűzni, mert a *Reichstag* — ez az 1933-ban, a mai napig sem ismeretes, hogy kik által politikai provokációból felgyújtott épület — személyesítette meg a szovjet emberek számára Berlin városát. 1944 őszén Sztálin vezérkara kidolgozta a berlini hadművelet terveit, a rákövetkező télen megteremtette hozzá a személyei és az anyagi feltételeket. Új csapatokat állítottak fel, kiegészítették a fegyverzetet, T-34-esek és nehéz Sztálinpáncélosok százaival erősítették meg visztulai hadállásaikat. A Kárpátoktól

északra húzódó arcvonal lett 1945 januárjától a Vörös Hadsereg főhadszíntere. Innen „egyenest” út vezetett — Berlinbe.

Három — frontnak nevezett — hatalmas hadseregcsoport lendült támadásba Berlin irányába. Parancsnokaik a Vörös Hadsereg legkiválóbb marsalljai voltak: Ivan Konyev, Konstantin Rokosszovszkij és Georgij Zsukov.

A bevezető hadművelet 1945. január 12-én vette kezdetét.

A németek visztulai arcvonala a térképben gyengén volt megszállva. Hetek óta hiányzott a személyi és a technikai utánpótlás, hogy a front kellő megerősítéséről ne is ejtsünk szót. Hitler nem tudta elképzelni, hogy a Vörös Hadsereg a kemény januári télben nagyszabású támadó hadjáratra készül. De ha képes lett volna az ellenintézkedések megtételére, akkor is szüksége volt a birodalom minden tartalékára ahhoz, hogy az 1944 december közepén a nyugatiakkal szemben megindított „ardenneki hadműveletét” minél ütőképesebbé tegye. Operációja sikerével politikai éket kívánt az amerikai és az angol—kanadai csapatok közé verni, hogy Antwerpent elérje és a nyugati haderőket kettészakítsa. (Szerinte ezek a hadseregek erkölcsileg képtelenek voltak egy vereséget elviselni. A kanadai szülők és állami vezetők megkérdőjeleznék fiaik nyugat-európai katonai akciója értelmét.) Amikor ezzel egy időben Budapestet bekerítették, 1944. december végén Hitler külön utasítására Varsó alól az egyik utolsó német tartalékot, a IV. SS-páncélos hadtestet átcsoportosították a Dunántúlra. Budapest felszabadítása ugyanis nemcsak katonai vonatkozásban volt fontos Hitler számára. A szovjetek ellen e Kárpátoktól délre eső „mellékhadszíntéren” kivívott győzelem arra szolgált volna, hogy felrázza a német népet, és új

hitet adjon a „végső győzelemhez”. Ez időben Hitler még bízott abban, hogy Wunderwaffe (csodafegyver) sorozat tovább fejlődik. A V-1 és a V-2 után jönnek a többi, háborút eldöntő új fegyverek, mint például az 1944/45 telén már sorozatban gyártott, de még be nem vetett szuperszonikus, úgynevezett „népi vadász repülőgépek” (Volksjäger-Flugzeuge).

Sztálin főhadiszállásán azonban másként ítélték meg a hadihelyzetet. A három fronton kívül egy negyedik frontot is előkészítettek az 1945. január 12-i téli offenzívára, amely a németek visztulái védelmi vonalának szétzúzását célozta meg. Az itt védelemben levő német Közép hadseregcsoport mindenáron való megsemmisítése volt a fő cél: ezek a csapatok fedezték végső soron a Berlinhez vezető 500 kilométeres utat.

A január 12-i támadás már az első napokban sikerre vezetett. Az áttört fővédelmi vonalat nemhogy befoltozni nem lehetett, de meghátrált csapatait még feltartóztatni sem tudta a német hadvezetőség. A támadást követő két hét alatt Hitler elvesztette Kelet-Poroszországot, Lengyelország nagyobb részét és Szilézia legfontosabb körzeteit. Fel szabadult Varsó és Auschwitz is. Szilézia elvesztése a német hadiipar egy fontos bázisának kiesését jelentette. Az ide telepített és 1940 óta kiépített hadiipari üzemek eddig nem szenvedtek a nyugatiak rendszeres légitámadásaitól, és így szinte akadálytalanul termelhettek a frontok számára.

Január 21-én (!) a szovjet csapatok Wroclaw (akkor Breslau) körzetében kiérték az Odera folyóhoz.

Csak a legnagyobb sietséggel és óriási erőfeszítéssel sikerült a német hadvezetésnek az Odera nyugati partján új arcvonalat kialakítani. Kezdetben ehhez

még a tisztiiskolásokat is igénybe vették. 17 éves, félig kiképzett katonák hagyták el laktanyáikat, hogy a roppant kemény 1945-ös télben részt vegyenek az Odera-vonal kiépítésében és a védelmi felkészülésben. A német Közép hadseregcsoport szervezése még jobban megingatta Hitler hitét saját tábornoki karában. A Visztulának elnevezett és az Odera védelmére létrehozott új hadseregcsoport élére így nem Wehrmacht-tábornokot, hanem bizalmasát, a Birodalom SS-vezetőjét, belügyminisztert, a Honi Hadsereg 1944. június 21-től kinevezett főparancsnokát, Heinrich Himmlert állította. Himmlernek — rémhíren kívül — semminemű katonai képzettsége nem volt. Csak Guderian és Keitel közbenjárására sikerült elérni, hogy Himmler mellé vezérkari főnökként a Wehrmacht egy vezérkari tisztjét osztották be.

1945. január legvégére a Vörös Hadsereg — Zsukov marsall hadseregcsoportjának zöme — több helyen elérte az Oderát: így Küstrinnél, az Odera menti Frankfurtnál és a Neisse folyótól délre, Görlitz városánál. Sőt, egyes helyeken — mint pl. Küstrintől délre — még híd-főállásokat is tudtak a túloldali parton kialakítani. A német védelem kiépíttessége ekkor még kezdeti fokon állt. A Berlinhez vezető út gyakorlatilag tehát majdnem „szabad” volt. Légvonalban kb. 80 kilométer választotta el a Vörös Hadsereget a német fővárostól. A szovjet csapatok oderai sikere a berlini beavatottakat pánikba kergette. Az 1944 őszen létrehozott „népfelkelő milíciát” (Volkssturm) riadóztatták, Berlin keleti útjait elbarikádozták, a rendőrséget gyalogsági fegyverekkel látták el. Hitler a német néphez intézett 1945. január 30-i (utolsó) rádióbeszédében kitért ugyan a fővárosra nehezedő ellenséges nyomásra, de azt is hangoztatta, hogy a „nem-

sokára" tömegesen bevetésre kerülő új „csodafegyverek” a háború kimenetelét a német nép javára fogják billenteni.

A hatvanas években, Moszkvában egyes szovjet tábornokok — a hadművelet veteránjai — Berlin bevételének kérdésében vitát kezdeményeztek. Csujkov, 1945-ben a Zsukov hadseregcsoporthoz tartozó 8. gárdahadsereg parancsnoka, például volt felettese szemére hányta, hogy hiba volt megállni az Oderánál, folytatni kellett volna a visztulai támadást, mert a németek 1945 januárjában a végét járták, s így Berlin már februárban be lehetett volna venni. A háború hamarabb és kevesebb véráldozattal fejeződhetett volna be. Zsukov és társai ezzel szemben azzal érveltek, hogy a visztulai hadjárat lefolyása a csapatok ütőerejét kimerítette. Hiányzott az új támadó hadműveletekhez a megfelelő technikai feltöltöttség, és meg kellett várni az oderai szovjet védelem megszállását, hogy a hátszínről pótolni lehessen az előző hadművelet személyi és harci technikai veszteségeit. Vagyis szükség volt egy hadműveleti szünet beiktatására!

Amit sem Csujkov, sem Zsukov, sem a többi vitázó tábornok-veterán nem mert a nyilvánosság előtt kimondani, azok a tények nyugaton már a háború után ismeretessé váltak. Egy szovjet ezredes, aki 1945 tavaszán az 5. hadsereg keretében küzdött, az ötvenes években Kelet-Németországból az amerikaiakhoz menekült, majd Dél-Amerikában telepedett le. Ott jelentette meg visszaemlékezését, amelynek a Keletről jöttünk címet adta. Ez őszinte számvetés volt a Vörös Hadsereg 1944/45-ös belső helyzetéről, amelyről a szovjet világban nem volt ildomos beszélni. Megírta: „Ahogy csapataink német területre léptek és saját szemükkel győződtek meg a

mi számunkra ott fellelt felmérhetetlen jólétről és gazdasági fejlődésről, csapataink megszedültek. Csapat-papot maguk után hagyva, egyszerűen szétfutottak. Eltűntek a meghódított német városokban, falvakban. Mindegyikük, akár tiszt, akár egyszerű katona, hadizsákmányra vadászott. Így bomlottak szét századok és zászlóaljok az egyik pillanatról a másikra. Mindegyikük zsákmányt akart. Hiába fenyegették meg őket magasabbparancsnokaik, hiába érkeztek NKVD rendfenntartó egységei az ezredekhez vagy hadosztályokhoz. Katonáinkat nem lehetett megfékezni. Érthető egyébként. Embereink az évek óta tartó megpróbáltatások és az oroszországi szegénység után egyszerűen megvakultak ama jólétől, amit ők most Németországban találtak...”

A csapatok nagy része így egyszerűen harcképtelen lett. Zsukovnak idő kellett és kemény ököl, hogy rendbeszedje a szétszaladó, zabráló katonáit. Tömeges kivégzések és parancsnokok tucatnyi öngyilkossága kísérte ezt a „rendcsinálást”. Így Hitler is levegőhöz jutott: sikerült négy hét alatt a németek oderai védelmét úgy-ahogy kiépíteni.

Sőt: a német hadvezetőség — összekaparván a Berlin térségében fellelhető utolsó tartalékokat — Stargardtól délnyugatra egy, csak nevében páncélos hadsereggel ellentámadást indított Rokosszovszkij marsall hadseregcsoporthoz ellen. A támadók a szovjet felvonulás északi szárnyát akarták szétzúzni, soraiban zavart kelteni. A támadást Steiner SS Obergruppenführer (vezérezredes) vezette. Kezdeti sikerek után azonban — további erők hiányában — a támadást február 18-án meg kellett állítani. Időközben Pomerániát kiürítették a német csapatok. Wroclavból (Breslau) Hitler utasítására — Budapesthez ha-

sonlóan — „erőd” lett, amelynek hadászati feladata az volt, hogy falainál több szovjet seregetestet kössön le. Kurlandot, ahol majd 200 000 német katona tartózkodott, Hitler nem volt hajlandó feladni, pedig vezérkara emellett kardoskodott. A csapatok nagy részét tengeri úton még vissza lehetett volna hozni, hogy azokkal Berlin védelmét megerősítsék. Hitler credója azonban még 1945-ben is az volt: „Ahol egyszer a német katona lábát megvetette, ott marad. Akkor is, ha ott kell meghalnia!”

Márciusban megenyhült az idő, az Odera vize az olvadáستól megduzzadt, ez a védőknek kedvezett. A nyugati arcvonalon azonban támadásba lendültek Eisenhower tábornok csapatai. Elérték a Rajnát: Köln városát birtokukba vették, sőt Remagen körzetében, egy ép Rajnahídon nehézségek nélkül átlépték a folyót. Himmler elemében volt. Terrorral próbálta a csüggedőket „meggyőzni”, „különleges repülő hadbíróságokat” állítottak fel fanatikus náci tisztekből. Ezek frontszakaszról frontszakaszra járva, a helyszínen, rövid jogi procedúra után osztották a halált. (Például a rajnai Remagen-híd késői felrobbantási kísérletei kudarcáért felelős parancsnokokat azonnal kivégeztették...)

Berlin közben továbbra is a nyugati légierők támadásának legfőbb célpontja volt. Különösen a kormányzati negyed szenvedett nagy károkat. Így romba dőlt a Goebbels-féle propagandaügyi minisztérium hatalmas épülete és a Gestapo székháza is. A birodalmi kancelláriát is újabb találatok érték. Hitler és törzse leköltözött az épület pincehelyiségeibe, a még 1942/43-ban kiépített „földalatti városcába”, egy bunkerlabirintusba.

Időközben a német hadvezetőség mindent megtett azért, hogy az Oderavonalat kiépítse. A birodalom utolsó tartalékait használta föl. Hitler, Goebbels, Himmler, Göring és a náci birodalom vezetői jól tudták, hogy ha az „oroszt” az Oderánál nem sikerül feltartóztatni, akkor Berlin végveszélybe kerül.

Amiről azonban Hitler nem tudott, az legbensőbb híveinek titkos diplomáciai mesterkedése volt. Terveket szőttek a birodalom átmentésére. Heinrich Himmler például már 1945 márciusában megkezdte egy különbéke ügyében tapogatózásait a nyugati hatalmaknál. Hiszen úgy okoskodott: a nyugati angolszász hatalmaknak nem lehet politikai érdeke, hogy Sztálin katonái még mélyebbre nyomuljanak Európába. A legfőbb birodalmi SS-vezető Svédországon keresztül kívánt a nyugati hatalmakkal kapcsolatba lépni. A Nemzetközi Vöröskereszt elnökét, Bernadotte gróftól környékezte meg: hozza ő a tárgyaló feleket össze. S hogy „jóindulatát” mutassa: Himmler 1945. március 1-jén megtiltotta, hogy a továbbiakban a zsidó deportáltakat kivégezzék, gázkamrába küldjék.

A birodalmi külügyminiszter, Joachim v. Ribbentrop is belátta: még ha felhasználásra is kerülnének a birodalom új fegyverei, a háború elveszett. Himmler béketapogatózásairól mit sem tudva, ő is azon munkálkodott, hogy szót értsen az angolszász hatalmakkal. Így küldte 1945. március 15-én egyik bizalmasát, Hesse külügyi tanácsost titkos megbízással Stockholmba.

A náci birodalom vezetőinek különbéke-kísérletei azonban egyre-másra kudarcba fulladtak. Sem London, sem Washington nem volt hajlandó velük szóba állni. A három nagyhatalom jaltai megállapodása szerint Németország számára csak egy lehetőség adódott a háború befejezésére — a feltétel nélküli kapituláció. Ebből egy jottányit sem engedtek.

A brit és az amerikai fél azonban elkövetett egy hibát — nem értesítette a Kremlt a náci vezetők béketapogatódzásairól. Sztálin nyugati ügynökeitől igen rövid idő alatt hírt kapott a diplomácia sötét csatornájában folyó kapcsolatfelvételekről. Az amúgy is betegesen gyanakvó Sztálin, aki ez ideig is élénk figyelemmel kísérte nyugati szövetségesei Németországgal szembeni politikáját, a londoni és a washingtoni politikai körök hallgatása mögött valamiféle szovjetellenességet vélt felfedezni. Elképzelhető volt számára, hogy amikor csapatai Berlinton alig 80 kilométerre állnak, a nyugati „imperialista erő” nem kívánják a Vörös Hadsereget Európa szívében látni. Feltételezte, hogy folyik már a „nagy összeesküvés”, egy katonai és politikai pálfordulás előkészítése, amelynek célja a győzelem küszöbén álló Szovjetuniót visszaparancsolni régi határai mögé. Hiszen ugyanezen „erők”, a franciaországi második front megnyitását is késleltették, hogy kivéztessék a szovjet népet! Annyira elképzelhetetlen lenne, hogy a nyugati kapitalisták a háború utolsó szakaszában — Hitlerrel vagy Hitler nélkül — szövetkezzenek a tegnapi ellenséggel, a németekkel, csak hogy kiszorítsák a Vörös Hadsereget az általa megszerzett területekről?

Ez a gyanakvás csak újabb tápot kapott, amikor Sztálin március végén Svájcban felderítői révén megtudta, hogy Himmler egyik fő embere, Karl Wolff SS-Obergruppenführer (vezérezredes) Bernben az amerikai követség legprominensebb képviselőjével áll tárgyalásokban. Allan Dullesről van szó, aki 1945-ben a semleges Svájcban, magát diplomatának álcázva, tulajdonképpen az USA európai hírszerző központját irányította.

A hír igaz volt. Wolff — az itáliai

Gestapo és SS legfőbb irányítója — március közepe óta kapcsolatban állt Dullesszal. Lehet, hogy a különbsége ügyében is tárgyaltak, de az igazi cél más volt. Wolff egy látszatfegyverszünetet kívánt létrehozni a felső-olaszországi német és az angolszász csapatok között. Dullesnek megmagyarázta: a birodalom végóráit éli, kár lenne minden további kiömlő vért, csak „játsszák” Felső-Olaszországban a háborút a csapatok, s az első adandó alkalommal (ez április 28-án következett be) a felső-olaszországi német hadseregcsoport leteszi a fegyvert a szövetséges haderő előtt.

Az ajánlatot hosszabb huzavona után a szövetségesek április elején elfogadták. Sztálin persze hamarosan hírt kapott a megállapodásról. Különösen zavarta őt Wolff személye. A szovjet vezetés tudta, hogy nevezett Himmler legbensőbb köréhez tartozik, és attól tartott, hogy Wolff nem saját kezdeményezésére lépett érintkezésbe az angolszászokkal, hanem Himmlert helyettesíti. Sztálint óvatossága nyugati hadipartnereivel szemben elővigyázatosságra készítette.

Különös politikai közjáték vette kezdetét. Miközben Adolf Hitler március közepén az Odera védővonalat felkereste, hogy személyes megjelenésével növelje a csapatok harci kedvét, Guderian vezérezredes, az OKH vezérkari főnökét rendkívüli szabadságra küldte, Himmlert a Visztula hadseregcsoport éléről elmozdította és G. Heinrichi vezérezredessel helyettesítette — a szovjet és az angolszász szövetségesek között többszöri, nem épp barátságos hangnemen táviratváltásra került a sor.

Sztálin sürgős felvilágosítást kért szövetségeseitől a Wolff-misszió tevékenységéről. A válasz hamarosan megérkezett, hiszen nem volt ok titkolózásra. A Kremlben azonban kételkedéssel fogadták a

felvilágosítást. „Vért akarnak megtakarítani? Ezért zajlanak a titkos tárgyalások?” Ez az indoklás gyanús volt Sztálin számára. A háború áldozatokkal jár. Sok vérrel. A fasizmus elleni hadjáratnál nem lehet „humanista” módon eljárni. A németek esetleges olaszországi kapitulációja valami rejtélyt takarhat. Churchill és Roosevelt táviratai sem nyugtatták meg Sztálint. Sőt, „éberebbé” tették.

Március 28-án a szovjet kormány Eisenhower-től — a szövetséges nyugati erők főparancsnokától — táviratot kapott. Ez a szövetséges csapatok további offenzívájának irányát közölte. Jelezte, hogy Berlint nem kívánják elfoglalni. Az amerikai csapatok Bajorországba vonulnak be és Erfurt, illetve Lipcse irányában fejtik ki tevékenységüket. Montgomery marsall ugyanakkor lerohanja Észak-Németországot és az Elbát kívánja elérni, ott akar találkozni a Vörös Hadsereggel. Sztálin ismét valami „kapitalista összeesküvést” vélt e közleményben felfedezni. Miért akarja Eisenhower offenzívája során Berlint elkerülni, amikor Berlin a birodalom közép-pontja, Hitler utolsó mentsvára! Mi lehet e mögött? Mindenesetre sietett főhadiszállásáról már másnap Eisenhowernek táviratozni: „A Vörös Hadseregnek sem áll szándékában Berlint elfoglalni. A Német Birodalom fővárosa elvesztette korábbi jelentőségét...” — lódított Sztálin. Ugyanakkor április 1-jére Moszkvába rendelte Zsukovot és Konyevet. Személyesen igazította el őket. „Azonnal kezdjék meg a Berlin elleni támadás kidolgozását. Berlint mielőbb el kell foglalni. Akinek Berlin a kezében van — az uralja Németországot...” — mondotta marsalljainak.

És még valami rendkívülit közölt a két hadvezérrel. A Berlin elleni hadműveleteket úgy tervezzék meg és úgy is

vezessék, hogy ha a szükség esetleg arra kényszerítené a Vörös Hadsereget, a támadó hadműveleteket meg lehessen szakítani, és a csapatokat azonnal védelmi pozícióba visszavonni.

E célból az Oderától keletre eső területeken már március folyamán (!) kezdetét vette és nagy erővel folyt a területek védelmi hálózatának kiépítése. Futóárkokat, páncélosakadályokat építettek, külön raktárakat rendeztek be és tábori repülőterek tucatjait alakították ki. A szovjet légierő nehézbombázó kötelékeit is — összesen 800 repülőgép — úgy helyezték el, hogy azok az Odera vonalán bevethetők legyenek. Nem Berlin ellen kellettek e kötelékek, inkább légi támogatás céljára, ha esetleg (!) a Vörös Hadseregnek Berlin elleni támadását meg kellene szakítania és nagyarányú visszavonulásokra kerülne sor.

Nem kell hozzá nagy fantázia, hogy kitaláljuk: mindezen rendszabályokat nem a félig már a földön heverő német Wehrmacht ellen hozta a főhadiszállás. Sztálin — és vele együtt nem egy hadvezére — az angol—amerikai szövetségesektől, egy esetleges különbékétől tartott. Ezek a védelmi előkészületek azt a célt szolgálták, hogy egy feltételezett német—angol—amerikai ellentámadás esetén a Vörös Hadsereg képes legyen, előre kiépített állásokban, Lengyelországban megkapaszkodni.

(Mindezen kulisszatitkokra majd akkor kapunk megnyugtató választ, ha az egykori Vörös Hadseregnek Moszkva melletti Podolszkban levő levéltára a kutatók előtt megnyitja kapuit. 1993-ban még lehetséges volt ott kutatni. 1994-ben már megtiltották a külföldi kutatók látogatásait.)

A szovjet vezérkar 1945-ös tervei szerint három szovjet front volt arra kijelölve, hogy a berlini csatát megvívja.

Ezen hadseregcsoporthoz tekintélyes erőt képviseltek: összesen 1,6 millió katonát, 3827 páncélost és 2334 tüzér löveget. A szovjet légierő a berlini csatához 6600 repülőt állított csatasorba. Ha mindezekhez hozzászámoljuk a három front mögötti területen összpontosított tartalék csapatokat és a hadseregeket kiszolgáló erőket is, akkor a harcoslétszám 1,6 millióról 2,5 millióra nő. Ami a harci eszközök számát illeti, ott 6250 páncélost és önjáró löveget, illetve 7500 repülőgépet tarthatunk nyilván. Ez óriási erőösszpontosítás!

S hogy álltak a német védők?

A háború után, a hatvanas években alkalmam volt Heinrichi szk. vezérezredessel beszélni, amikor is nemcsak a Kárpátokban 1944-ben lezajlott csatáról, de az oderai védelem megszervezéséről is kérdeztem. A később szemevilágát veszítő és a nyolcvanas évek elején elhunyt extábornok szerint hadseregcsoporthoz maximum 30 hadosztályból állt. Ezek is a legkülönbözőbb fegyvernemű csapatokból tevődtek össze: földi harcra kiképzetlen tengerészegységekből, a légierő felesleges kiszolgáló személyzetéből és az 1945-ben felállított, úgymond népi gránátos hadosztályokból, melyekbe a legfiatalabb hadköteles sorványt osztották be. A hadseregcsoporthoz összesen 850 harckocsi és páncélozott jármű felett rendelkezett. A légi támogatás minimális volt. Bár a német légierő az Odera védelmére megfelelő számú gép felett rendelkezett, de a benzinhiány miatt ezek csak két napig vehették ki részüket az elhárító csatából.

Berlinnek magának külön helyőrsége volt, mintegy 94 000 fő, ez a létszám azonban megtévesztő. Reymann tábornok, Nagy-Berlin védelmi körzetének parancsnoka később beszámolt arról, hogy beosztottainak nagy része a

Volksstrumból verbuválódott, vagyis egy alacsony értékű náci népi milícia tagjai voltak, idős emberek, akik napközben dolgoztak és csak szükség esetén nyúltak a kapott fegyverhez. Egyenruhájuk sem volt, Wehrmacht-peccsével lebélyegzett karszalagokat osztottak ki közöttük. Ezzel igazolták a Wehrmachthoz való tartozásukat. Géppuskák, géppisztolyok és a félelmetes elhárító fegyvernek bizonyult páncélöklől viszont nagy számban volt a német fővárosban. A hadiipar az utolsó óráig dolgozott.

Április 12-e, úgy tűnt, örömnapija lett Hitlernek. Goebbels ragyogó arccal kereste fel őt. Nem, nem azt jelentette, hogy itt a háborút eldöntő csodafegyver. Másról volt szó. Április 12-én ugyanis a világsajtó közhírré tette: hosszán tartó betegség után, springfieldi otthonában, 63 éves korában elhunyt Franklin D. Rooseveltt, az Egyesült Államok elnöke. Goebbels őt tartotta a Hitler-ellenes koalíció rossz szellemének. Hirtelen halálát úgy kommentálta, hogy Rooseveltnek a történelem színpadáról való eltűnése törést fog előidézni a szövetséges hatalmak egymáshoz való viszonyában, s ez döntően kihat egy új koalíció kialakítására. Lám, amikor Nagy Frigyes porosz királyt megszorongatták ellenfelei a hét éves háborúban, Szent Pétervárott hirtelen elhunyt Erzsébet cárnő, helyét III. Péter foglalta el, aki kilépett a Poroszország elleni koalícióból. Nagy Frigyes maradék ellenfeleit egyenként verte meg — és győzött a háborúban. Goebbels szerint — Rooseveltt, elhalálózása megváltoztatja az ellenük irányuló koalíció jellegét és célját!

Hitlert is felvillanyozta az amerikai elnök halálhíre. A helyette hivatalba lépő Truman alelnök ismeretlen lap volt a német vezetés számára. „Aki most tovább bírja — az fog győzni!”, jelentette

ki Hitler belső munkatársai előtt. Goebels a leningrádi és a moszkvai védelemről készített szovjet propagandafilmeket vetíttette le a berlini birodalmi kancellária „katakombájában” katonáknak és pártvezetőknek. „Ha az oroszokban ilyen nagyfokú kitartás és makacság létezett a vész idején, akkor bennünk ennek többszöröse lakozik!”, mondta Hitler. És új erőre kapva szervezte a maradék Németországban az ellenállást. Keitel vezértábornagy ezekben az áprilisi végi napokban adta ki szigorú parancsát, hogy — halálbüntetés terhe mellett — parancs ellenére egyetlen német várost vagy községet sem lehet feladni.

Időközben véget ért a Ruhr-vidéki csata. A nyugati szövetségeseeknek sikerült 21 hadosztályt (325 000 katonát) bekeríteni és fegyverletételre kényszeríteni. A hadseregcsoport parancsnoka, Model vezértábornagy, hogy ne kerüljön egy német marsall idegen csapatok fogságába, április 21-én egy erdőszélen agyonlőtte magát.

1945. április 16-án az Oderánál húzódó keleti arcvonalon kezdetét vette a Vörös Hadsereg Berlin elleni hadjárata.

Ezen a napon az 1. Belorusz Front (Zsukov marsall) és az ettől délre csatlakozó 1. Ukrán Front (Konyev marsall), a 18. szovjet hadsereg, az Odera és a Neisse folyó nyugati partjain kialakított hídfőállásaiból kiindulva egy, kb. 120 km szélességű arcvonalon, támadásba lendült. Négy nappal később az 1. Belorusz Fronthoz északról csatlakozó 2. Belorusz Front (Rokosszovszkij marsall) négy hadsereggel és több önálló páncéloshadtesttel szintén megindult nyugat felé, s Elő-Pomerániát és Mecklenburg tartományát célozta meg támadásával. Ekkor április 20-át írták, ez a nap egyben Adolf Hitler 56. születésnapja is volt. Gondolt erre a szovjet hadvezetés is. Zsukov parancsára az

Odera nyugati partszakaszára áttelepített nehéztüzérség löni kezdte Berlin belvárosát. Hitlert elöntötte a düh, amikor megbizonyosodott arról, hogy a város szívét érő belövésnek nem az ellenfél légierjétől, hanem földi lövegektől erednek. Parancsot adott légierőnek, hogy derítse fel a szovjet nehéztüzérséget és semmisítse meg azt, de a német légierő erre már nem volt képes.

Zsukov katonái csak többszöri támadás után tudtak az Odera nyugati partjain megkapaszkodni. Egyedül a seelöwi magaslatok megostromlása 12 000 vöröskatonára életébe került. A német védők keményen tartották magukat. Most már otthonukat, hazájukat védték és ezernyi optimista jellegű hír táplálta kitartásukat. Voltak, akik még mindig a csodafegyverek megjelenésére vártak. Mások „biztosan tudták”, hogy napokon belül meglesz a különbéke az angolszászokkal, és akkor együtt verik vissza az „oroszt” Berlin alól.

Zsukov égett a dühtől, hogy frontális támadása kezdetben alig haladt előre. Ő akart mindenképpen Berlin „meghódítója” lenni, érzéketlen volt a veszteségek iránt, csak az eredmény érdekelte. Így hadosztályait rohamról rohamra hajszoltatta.

Konyevnek szerencséje volt. Priebus és Forst között az 1. Ukrán Frontnak sikerült — három hadsereggel, köztük egy páncélos hadsereggel — a német peremvonalat áttörni és az áttörést hadműveleti csapássá kiszélesíteni. Április 18-án már a Spree csatornát is maguk mögött hagyták a szovjet gépesített egységek. Cottbus városa április 22-én került kezükbe. Sztálin engedélyével, Zsukov bosszúságára, Konyev belekezdhetett hadművelete második szakaszába — Berlin nyugatról való átkarolásába.

Az 1. Ukrán Front vezetése hivatása

magaslatán állott. A következő napokban egy sokszorososan kombinált hadműveletbe kezdett. Egyrészt bekerítette a német 9. hadsereget és a 4. páncélos hadsereg részeit, másrészt a maradék ellenséges csapatokat nyugatra szorította vissza. Konyev főerői eközben Luckau és Luckenwalde irányába nyomultak előre. Zossent, ahol földalatti helyiségekben az OKH (Oberkommando des Heeres), a német szárazföldi hadsereg főhadiszállása volt, április 21-én órák alatt ki kellett üríteni. Április 21-én a város már a Vörös Hadsereg kezében volt. A nagy sietségben a németek a bunker-várost szinte épen hagyták hátra. 1961-ben, amikor a berlini falat Ulbrichték felépítették és egy nyugat—keleti konfrontáció veszélye fenyegetett, Konyev marsall, mint a Varsói Szövetség főparancsnoka, éppen a zosseni volt OKH földalatti labirintusában rendezte be főhadiszállását.

De 1945 április második felében Konyevet csak Berlin bekerítése érdekelte. Ő szerette volna Berlint meghódítani. Sztálin állandóan érdeklődött a Berlin környéki csata állásáról. Nemcsak Konyevnél, de Zsukovnál és Rokosszovszkijnál is.

Rokosszovszkij csapatai ugyanis Berlintől északra az Elba folyóhoz igyekeztek. Ez volt kijelölve demarkációs vonalnak a Vörös Hadsereg és az angol-szász csapatok között. Torgau városához a nyugati oldalról amerikai csapatok közeledtek. Sztálint az érdekelte: milyen körülmények között kerül a sor a szövetségesek csapataival a találkozásra? Milyen lesz az amerikai katonák magatartása, ha találkoznak a szovjet csapatokkal? Vajon őszinte szövetségi szeretettel köszöntik-e egymást? Megkönynyebbült, amikor értesült a két hadsereg (két világ!) találkozásáról, amely valóban szövetségi, baráti légkörben zajlott le.

A torgauai találkozás a náci birodalom területét kettészelte. Április 25-től már nem lehetett szó egységes német katonai vezetésről. A Wehrmacht sebtiben egy „keleti” és egy „déli” főhadiszállást hozott létre.

Április 25-én a Havel folyó partján levő Ketzin városkában találkoztak Zsukov és a Konyev hadseregcsoportjának katonái. Az 1. Ukrán Front egyik páncélos hadteste délről közelítette meg a fent nevezett várost, míg Zsukov 47. hadseregének harcosai északról hatoltak be a kis német településbe. Berlint teljesen bekerítették, s a város nyugatról minden utánpótlási lehetőségtől el volt vágva.

Hitler ugyanakkor még mindig álomvilágban élt. A birodalmi kancellária óvóhelyén a térképeken nem létező hadseregekkel operált. Nem akarta tudomásul venni, hogy ezek a „hadseregek” és „hadosztályok” vagy már felőrldtek, vagy pedig olyan gyengék, hogy képtelenek támadásba lendülni.

A Reymant leváltó Weidling tábornok, Berlin utolsó parancsnoka hiába javasolta, hogy Hitler légi úton hagyja el a fővárost. A város szívében levő tempelhofi repülőtéren három harci gép állt készenlétben, hogy Hitlert és szűkebb környezetét Dél-Németországba menekítse. Reménykedtek ekkor még egy, az Alpokban épített „erődrendszerben”, ahol biztonságban ki lehet vární a beígért csodafegyverek megjelenését. De Hitler nem volt hajlandó elhagyni bunkerét. A gondviselésre hivatkozott, amely őt szemelte ki arra, hogy a végső győzelmet a németiség számára kivívja. Csak kitartás és jó idegek szükségesek hozzá! Ismételtén Nagy Frigyes királyra hivatkozott, hiszen az ő esetében is a háború legutolsó szakaszában fordult meg a kocka. A jelenlegi Hitler-ellenes szövetség annyira „természetellenes”, hogy

Roosevelt halálával minden órában összeomolhat: a kapitalista plutokraták és az ázsiai bolsevikok soha nem lehetnek barátok!

A csodafegyverekről ekkor már Hitler sem ejtett szót.

Április 27-én Zsukov és Konyev katonái egyik berlini városrészt a másik után foglalták el. Ha nagy áldozatok árán is, de közeledtek a kormányzati negyedhez. Ekkor futott be a birodalmi kancellária óvóhelyére Göring üzenete. A birodalmi tábornagy Németország nyugati részében érintkezést keresett az amerikai csapatokkal, mivel úgy hitte, hogy ő, mint Hitler helyettese, joggal kezdeményezhet fegyverszüneti, illetve különbékébe torkolló tárgyalásokat az amerikaiakkal. Szinte ultimátumszerűen közölte táviratában Hitlerrel, hogy ha záros határidőn belül nem kap Berlinből ilyenfajta tárgyalásokra engedélyt, ő ezt úgy veszi, hogy Hitlernek már nincs lehetősége az események menetébe beleszólni, vagyis szabad kezet kap a cselekvésre.

Hitler e távirat vétele után dührohamot kapott. Göring kezdeményezését árulásnak minősítette. Azon nyomban leváltotta a német légierő parancsnoki posztjáról, kizárta a pártból és megfosztotta minden egyéb kormányzati funkciójától. Egyben utasította a megfelelő birodalmi biztonsági szerveket, hogy tartóztassák le Göringet. Bírószám elé akarja állítani. (A parancsot azonban az események felgyorsulása következtében már nem lehetett teljesíteni. Göringet 1945-ben háborús főbűnösként Nürnbergben perbe fogták. Halálra ítélték. A cellájába becsempészett méreggel végzett magával a kivégzés előtti éjszaka.)

Április 28-án Hitler még értesülhetett Benito Mussolini és barátnője haláláról. Olasz partizánok kezébe kerültek. Partizánbíróság ítélezett felettük.

Mindkettőjüket halálra ítélték és golyóval végeztek velük. Holttestüket elretentő példaként Milánóban, a dóm előtti téren hetekig fejjel lefelé kifüggesztették.

Most már Hitler is elvesztette reményét, hogy Berlin nyugatról felmenthető lenne. Ugyanis még április 25-én megparancsolta Wenck páncélos tábornoknak, a nemrég felállított német 12. hadsereg parancsnokának, hogy csapataival hagyja ott a Tangermünde és Dessau közötti arcvonal védelmét, ne törődjön az amerikaiak előrenyomulásával, hanem jöjjön Berlin felmentésére. Wenck — Hitler utolsó reménysege — teljesítette a parancsot. Csapatai hátraarcot csinálva megindultak északkeleti irányba, hogy Potsdam körzetéből bejussanak Berlinbe.

Az 1. Ukrán Front azonban keményen védte Wenck elől a terepet. A német 12. hadsereg előrenyomulása lelassult, majd Potsdam előtt pár kilométerre el is akadt. Sőt, az a veszély fenyegette, hogy maga a hadsereg is bekerítésbe kerül. Így Wenck — saját elhatározásból — leállította a Berlin felé való további előrenyomulást, egyesült a nyugat felé kitörni készülő 9. német hadsereg romjaival és megindult maga is Dessau felé, az amerikai csapatok elé, hogy azok előtt tegye le a fegyvert.

Hitler földalatti bunkerében kezdetét vette a modern „Istenek alkonya”. A vezér felkészült az öngyilkosságra. A maga részéről befejezettnek tekintette életét, küzdelmeit. Április 29-én éjszaka azonban még feleségül vette régi barátnőjét, Eva Braunt, aki a maga részéről kész volt élettársát önkéntesen a halálba követni. Berlin polgármestere eskette meg Hitlert és aráját. Ezekután Hitler két végrendeletet fogalmazott meg. Ki-nevezte utódjait is. Mindenki meglepetésére — Karl Dönitz nagyadmirálist a Német Birodalom elnökévé és dr. Joseph

Goebbels pedig birodalmi kancellárrá. Április 30-án a Hitler házaspár méreggel végzett magával. Hitler utolsó erejével pisztolyával még fejbe lőtte magát. Holttesteiket híveik a birodalmi kancellária kertjében (amely szinte állandó jelleggel a szovjet aknavetőik tüzeiben állt) igyekeztek benzinnel leöntve elégetni, megsemmisíteni (sikertelenül).

Április utolsó napjaiban a szovjet csapatok Berlin nagyobb részét már birtokukba vették. Nehezen és nagy veszteségek árán közelítették meg a kormányzati központot, a város szívét. A veszteségek oka többek között abból is adódott, hogy a Vörös Hadsereg Berlint ostromló csapatai csak igen kis mértékben voltak utcai harcokra kiképezve. Különösen nem egy európai metropolis ostromára. Hiányzott a szükséges „összjáték” a tüzéség és a gyalogság között. Az előző hónapokban az angol–amerikai légierő által szinte a földre bombázott berlini lakónegyedek romhalmazán keresztül nehéz volt a katonáknak manőverezni. A házsorok maradványai a védelemnek kedveztek. Nem volt megfelelő számú térkép sem a várost ostromló hadseregeknél. A szovjet páncélos egységek parancsnokai harckocsijaikkal szakszerűtlenül operáltak. Nagy mennyiségben, kevés gyalogság kíséretében alkalmazták azokat a védők ellen. Így könnyű volt azokat páncéloköllel megsemmisíteni. Csujkov tábornok 1966-ban e vonatkozásban éles kritikával illette Zsukov hadvezetését. Konyev marsall 1967-ben kiadott visszaemlékezésiben nyíltan megírja: az 1. Ukrán Front a Berlinért vívott csatában „több mint 800 páncélost veszített”. A legtöbb harckocsit páncéloköllel semmisítették meg.

Szovjet veszteséglistát legelőször 1990-ben közöltek Moszkvában. Az új kiadású Szovjet Katonai Enciklopédiá-

ban olvashatjuk, hogy a két, Berlint ostromló szovjet hadseregcsoport az Oderától a német főváros bevételeig tartó 16 napos csatában 78 291 hősi halottat és 274 194 sebesültet veszített. Kb. ugyanannyi katonát, mint a nyugati szövetséges csapatok a normandiai partraszállástól (1944. június 6.) a háború végéig tartó időszakban.

1945 május 1-je hajnalán már csak a berlini kormánynegyedben fejtettek ki ellenállást a védők. A „Citadellának” elnevezett védelmi körzetben Wehrmacht-katonák, népfelkelők, a Waffen-SS páncélgránátosai, a Hitlerjugend harci csoportjai sáncolták el magukat. A birodalmi kancellária romos épületét francia önkéntesekből alakult Waffen-SS zászlóalj védte.

A vég azonban kikerülhetetlen volt. Hitler halála után Goebels igyekezett szót érteni a legközelebbi szovjet parancsnoksággal. Fegyverszüneti ajánlatot tett, indokként azt hozta fel, hogy Hitler halála után össze kell ülnie az új német kormánynak a további teendők megbeszélése érdekében. Természetes, hogy eme bizarr javaslat elutasításra talált, Csujkov tábornok, akinek csapatai a „Citadellát” ostromolták, kijelentette: „Nincs tárgyalás. Csak feltétel nélküli fegyverletételről lehet szó.” Goebels megérthette, hogy politikai pályafutása ezzel véget ért.

A Nemzeti Szocialista Munkáspárt részéről most már csak Bormann tartózkodott vezető személyiségként a birodalmi kancellária óvóhelyén. De ő nem kívánt az események menetébe beavatkozni. Hagyta, hogy a katonák vegyék kezükbe az ügyek intézését. Weidling tábornok még május elsején, az éjszakai órákban hadikövetet küldött Csujkovhoz. Hosszabb alkudozások után végre megszületett a szovjetek diktálta döntés: a berlini védő erők „feltétel nélküli kapi-

tulációja". Ezen az éjszakán — május 1-jéről 2-ra virradó hajnalon — lőtte agyon magát az óvóhelyen Hitler utolsó vezérkari főnöke, Krebs gyalogsági tábornok, aki 1939 és 1941 között Moszkvában a német követségen a katonai attasé beosztott tisztje volt. Ismerte a szovjet valóságot. Nem akart élve a Vörös Hadsereg kezére kerülni.

Május 2-án hajnalban megkezdődött a berlini helyőrség fegyverletétele. Így is 24 óráig tartott, amíg az egész városban megszűntek a harcok. Kisebb-nagyobb csoportok azért még a következő napokban is igyekeztek kijutni a körülfalt Berlinből, nyugatnak tartottak, úgy gondolkodtak, ha már fogság, akkor legyen az amerikai hadifogság. Egy ilyen kitörési kísérlet során tűnt el Martin Bormann is, aki egyszerű Wehrmacht-egyenruhában csatlakozott egy Berlint fegyverrel a kézben elhagyni kívánó német egységhez. Holttestét csak 1972-ben találták meg, egy berlini „grundon”, ahol ismeretlen személyek temették el május 3-án.

Berlin elestével és Hitler halálával az európai háború még nem ért véget. Karl Dönitz, aki Schleswig-Holsteinben egy német haditengerészeti támaszponton tartózkodott, tudomásul vette Hitler által történt kinevezést. Dr. Goebbels öngyilkossága szabaddá tette az utat egy olyan új német kormány megalakításához, amely — így gondolta az admirális — tárgyalóképes lesz a nyugati hatalmakkal. A szovjet kormánnyal Dönitz nem keresett érintkezést. Német kancellárrá az eddigi Hitler-kormány pénzügyminiszterét, Schwerin v. Krosigkot nevezte ki. A kancellár igyekezett a Hitler-rezsim kompromittált személyeitől megszabadulni. Elsőnek Heinrich Himmler belügyminisztert menesztette, majd feloszlatta a Gestapót és egyéb intézkedéseket tett. Megbízói közben kap-

csolatokat kerestek a nyugati csapatok főhadiszállásával. Dönitzék remélték, hogy az új politikai helyzetben sikerül a nyugatiakkal különbékére lépni. Katonapolitikai elképzelésük az volt, hogy keleten tartják a frontot és nyugaton leteszik a fegyvert. Eisenhower és Montgomery, illetve kormányaik azonban hallani sem akartak egy ilyen ajánlatról. Tartották magukat a szovjetekkel kötött egyezményhez: csak feltétel nélküli kapituláció, mégpedig az antifasiszta szövetség összes tagja előtti feltétel nélküli megadás fejezheti be a további harcot.

Május elején nyugaton a német hadsereg a felbomlás állapotában volt. Dönitz utasította Alfred Jodl vezérezredest, hogy május 7-én keresse fel a franciaországi Reims városában székelő nyugati haderő főparancsnokságát, és ha más megegyezésre nem tud jutni, írja alá a Wehrmacht feltétel nélküli kapitulációját. Ez május 8-ra virradó hajnalon meg is történt. A nyugati fronton így a fegyvernyugvás május 9-én lépett hatályba. Megkezdődött a német hadsereg lefegyverzése.

A keleti arcvonalon azonban a harcok változatlan erővel folytatódtak. Prágában utcai harcokra került a sor. Kurlandban az ottani német helyőrség is tovább harcolt. Csak május 10-én volt hajlandó, központi parancsra, a Vörös Hadseregnek megadni magát. Az Égei-tengeren levő szigetek német helyőrségei csak május 11-én tették le a fegyvert. A dűnkircheni helyőrség a fehér zászlót ugyancsak ezen a napon tűzte ki. Ugyanekkor a Dániához tartozó Bornholm szigetén szovjet csapatok szálltak partra és fegyverrel kényszerítették az ott talált német helyőrséget a megadásra. Kelet-Poroszországban a főerőktől elszigetelt német csapatok (150 000 katonáról volt szó) csak május 14-én voltak hajlandók tuda-

másul venni, hogy az európai háború befejeződött. A Wehrmacht kapitulált.

Mindezek május 9-e után történtek, miután Berlin-Karlshorstban, Sztálin utasítására, Zsukov marsall elnöksége alatt a német hadsereg legfőbb képviselői ismételten aláírták a Wehrmacht felétel nélküli fegyverletételi okmányát.

Egyébként Berlin elfoglalásának dícsőségét Sztálin kedvenc marsalljának Zsukovnak juttatta. Zsukov ekkor állt katonai karrierje csúcspontján. A berlini hadműveletért a szovjet kormány a harmadik „arany csillag” kitüntetést adományozta számára. (Az előző kettőt 1938-ban a japánok elleni hadjáratért és 1941-ben a moszkvai elhárító harcokért kapta).

Zsukov saját katonái között is népszerű volt, jóllehet szigorát ismerték. A vöröskatonák előszeretettel nevezték „korunk Szuворovjának”. A nyugati szövetséges haderők parancsnokai is kedvelték Zsukovot, akit a háború befejezése után amolyan „vicekirályként” a keletnémet területek szovjet helytartójának nevezték ki. De számosan — irigységből, féltékenységből — ármánykodtak is ellene. Főleg Konyev marsall, aki soha nem felejtette el, hogy nem ő került be a nagy honvédő háború történetébe, mint Berlin elfoglalója. 1946 tavaszán Sztálinnál is visszhangra találtak a Zsukovot kritizáló és gyanúsító feljelentések. A Szovjetunió vezetőjének főleg Zsukov nagy népszerűsége kezdett gondot okozni. No meg a tény, hogy a Ber-

lin-Karlshorstban székelő marsall túl gyakran találkozott nyugati katonai kollégáival; szinte baráti kapcsolatok alakultak ki közöttük és a kapitalista-imperialista tábor katonai vezetői között.

Így történt, hogy 1946 augusztusában Zsukov marsallt egyik napról a másikra Sztálin elmozdította eddigi beosztásából. Az odesszai katonai körzet parancsnoka lett, ami szégyenteljes lefokozással volt egyenlő.

*

Egy híján ötven évig maradtak ezek után Németország keleti felében a szovjet csapatok. Amikor 1994 augusztusában, a közismert politikai változások következményeként, az orosz csapatok egy fényes búcsúparádé keretében elhagyták Berlint és az akkori kelet-németországi területeket, a Szovjetunió mint államalakulat már nem létezett és a szovjet hadsereg sem. A Burlakov vezérezredes által vezényelt díszszemlén a résztvevő katonák az Orosz Hadsereg tagjaiként üritették ki a számukra idegenné vált területeket. A parádén részt vevő orosz katonák talán unokái lehettek azoknak a harcosoknak, akik egykor Berlin meghódításáért harcoltak. Ők már nem Szovjetunióba tértek vissza, hanem Oroszországba, Ukrajnába, Belorussziába vagy a FAK valamely más köztársaságába.

Berlin bevétele és Berlin kiürítése történelmi esemény volt. A 20. század egy nem lényegtelen fejezete.

A szakértőkről

Az MHTT elnöksége a Hadtudomány 1994. évi 3. számában pályázatot hirdetett szakértői csoportba való jelentkezésre. A felhívás a csoport feladatát az elnökség munkájának segítségével, továbbá a biztonságpolitika és a honvédelem kérdéseivel, eseményeivel kapcsolatosan a sajtó, valamint más szervek részére adandó társasági állásfoglalásokban történő közreműködésben jelölte meg.

Az elnökség február 15-i ülésén értékelte a pályázat eredményeit. A témával kapcsolatban többen kétségüknek adtak hangot a szakértői rendszer bevezetését illetően, megkérdőjelezve egy ilyen rendszer hasznosságát. Azzal egyet lehet érteni, hogy ha valakit kikiáltanak szakértőnek, ellátnak szakértői igazolvánnyal, az attól még nem szakértő.

Ki a szakértő? Ki a szakember? Erre a prózai kérdésre válaszolhatunk egy angol mondással, bölcsleettel. *Szakember az, aki nagyon kevésről nagyon sokat tud.* Felvetődhet egy másik kérdés: léteznek-e napjainkban polihisztorok. Nos, azt hiszem, nem kell nagy bátorság annak kijelentéséhez, hogy ez az embertípus a múlt században „kihalt”.

Egy tudományterület nagyon sok ágra bomlik, a részterületek is ezernyi irányba miniatürizálódnak, az információk robbanásszerű terjedése a szűk területek kutatóit is arra kényszeríti, hogy naponta egészítsék ki ismereteiket. Ha valaki szakterületén egy évet kihagy, hátrányát nehéz pótolni. A szakértő nem a szivarzsebből varázsolja elő bölcsességét és tudását: a szakértővé válás hosszadalmas folyamat. A kötelező stúdiumok elvégzése utáni posztgraduális képzéshez társul 20–30 vagy több év gyakorlati munka az adott szakterületen. Szerénytelenség nélkül elmondhatjuk, hogy az MHTT potenciálisan olyan szakértői gárdával rendelkezik, amely képes magas szinten a hadtudomány egészét és részeit teljesen átfogni és napjaink

kihívásának is eleget tenni. Az aktív katonai pálya 55 éves korban, úgyszólván az alkotás csúcán befejeződik, de a felhalmozott tudást bűn elpazarolni. Folytatva a gondolatmenetet, ha rendelkezünk ezzel a szakembergárdával, akkor célszerű szakirányultságuknak megfelelően nyilvántartásba venni őket, és az arra érdemeseket jogosítvánnyal ellátni.

A vita során egyesek a szakértői tevékenységet a médiákban nyilatkozó katonai szakértői megnyilvánulásokkal azonosítják. Kétségtelen, ez is része, kiemelt része, de nem lehet erre az egy tevékenységre szűkíteni a szakértői munkát. A tévé nyilvánossága előtt, milliós publikum jelenlétében különös felelősség nyilatkozni. A nyilvános szereplés a pillanatok művésze. Gyakran nagy horderejű értekezletek több órán át vitatott tételeit három tőmondatban kell közreadni 10–15 másodperc alatt. Gondoljunk bele: kapásból megtalálni a kulcsmondatokat! Mindezt érthető módon közölni, elfogadhatóvá tenni. A dadogó igazság vesztes lehet akár a kitűnő csomagolásban közreadott hamis gondolatokkal szemben is. Fotogén arc, jó előadói készség, az egyéniség varázsa, kitűnő improvizálókészség, megalapozott tudás, szerénység stb. együtt lehet a siker záloga.

Olvasom a beszámoló anyagából, hogy ...nem sikerült igazán „megvetni a lábunkat” a rádióban és a televízióban. Véleményem szerint az MHTT-nak találnia-keresnie kell legalább egy szóvivőt, aki kommunikációs tréninges felkészülés alapján profi módon tud fellépni, hitelesen tudja hirdetni a társaság létezését, célját és feladatait. Jól tudjuk, amatőrökkel ma már nem lehet csatát nyerni. A média „furcsa fegyver”, amely felerősíti az abban szereplők hangját, kinagyítja profilját. Ebből következik, hogy a legkisebb hiba is fölnagyítva dübörög, egy rossz mimika korcs vigyorra torzul és bumerángxént üt

vissza. A képzett személy pedig a profi magabiztosságával néhány másodperc alatt tud tömeget megnyerni.

Más módszereket alkalmaznak a szakértők az írott sajtóban (folyóiratokban, újságokban). Az írott szöveg lehetővé teszi az elmélyültebb kvalifikáltabb tudományos, feldolgozást. Ebben a munkában meghatározó szerepet kap a Hadtudomány c. folyóirat. Csak megerősíteni lehet a társaság beszámolójában az 1995-re meghatározott feladatok közül az alábbiakat: ... „rövidebb, tömörebb, aktuálisabb cikkeket kell közölni, s elhagyni a profilban nem tartozó, vagy nehezen illeszthető anyagokat”.

Személyes élményem is van a szakértői munkáról. Természetesen nem rendelkeztem szakértői igazolvánnyal, nem képviseltem haderőnemeket vagy fegyvernemeket. Vegyvédelmi szaktisztként közreműködtem: ENSZ-dokumentumok — *A gyújtófegyverek harci alkalmazásának korlátozásáról, betiltásáról című anyagra vonatkozó magyar állásfoglalás kialakításában*, valamint a vegyi fegyverek kutatásának, gyártásának, felhalmozásának és alkalmazásának tilalmáról, a meglevő készletek megsemmisítéséről szóló dokumentum — véleményezésében. Igazságügyi szakértőként három alkalommal közreműködtem rendkívüli események kivizsgálásában (napalmaknak, nyújtott napalmtöltetek hatásvizsgálata a páncélelhárításban); részt vettem több mint 20 oktató- és videófilm megalkotásában szakértőként. Számtalan szakcikket írtam, előadások tartottam speciális témákból. És még lehetne sorolni az élet által diktált spontán szakértői tevékenységeket. Meggyőződésem, hogy más fegyvernemek és szakcsapatok képviselői hasonló módon végeztek szakértői felkészültséget igénylő tevékenységet.

Az MHTT kezdeményezése a katonai szakértők számbavételére, kinevezésére és kinevezésére dicséretes dolog. Más minisztériumoknál, illetve a nagyobb tudományos tradícióval rendelkező szakterületeken a szakértői rendszer már régen működik. A hadtudomány emancipációjának újabb állomása lesz, ha más tudományterületekkel azonos minőségben az MHTT is működötti szakembergárdáját. Ehhez azonban az kell, hogy a felkért szakértők *folyamatosan dolgozzanak* szakterületük aktuális témáin. Csak így tud-

nak ugyanis bármikor bekapcsolódni a nyilvánosság részére készülő anyagok kidolgozásába. Ezek után csak az a kérdés, hogy *ki és milyen módon finanszírozza a szakértők állandó foglalkoztatását.*

Társadalmunkban torz kép alakult ki a katonáról, szakértelméről, a háborúról. A háború olyannyira csúnya dolog, hogy bizonyos körökben — a szellemi arisztokrácia egyes csoportjaiban — beszélni se illik róla. Tudomásul vesszük, vagy nem beszélünk róla, vagy elhallgatjuk, hogy a háború történelmünk rideg valósága. Mint ahogy az orvos a rettegett rákbetegséget tudományosan kutatja, a lehetőségekhez mérten gyógyítja, programot dolgoz ki a betegség megelőzésére, a katonai szakértőnek hasonló módon a tudomány igényességével kell foglalkoznia a háborúval, annak természetével, megelőzésével, megvívásával, következményeivel.

A háborúról, a haza védelméről, a biztonságpolitikáról és a hadtudomány körébe tartozó területeken a civil szféra kialakult sajátos szemléletét reális és helyes irányba kívánatos fordítani. Ebben a munkában fontos feladat hárul a katonai szakértőkre, akiknek az írott sajtóban, a rádióban, a tévé képernyőjén szakszerű, tárgyilagos képet kell adniuk múltunk, jelenünk és jövőnk katonapolitikai eseményeiről, várható fejleményeiről.

A szakértői bizottságok és tagok részére biztosítani kell, hogy tudásuk szinten tartása érdekében megfelelő információkhoz jussanak. Lehetővé kell tenni részükre a katonai szakkönyvtárak látogatását, a szakfolyóiratok tanulmányozását, az MHTT fontosabb rendezvényein a részvételt. Tudományos igényű központi és szakosztályi pályázatok meghirdetésével lekötni a szellemi kapacitásokat, elősegíteni a honvédelem ügyének társadalmi elfogadtatását, ezen keresztül hazánk biztonságának, védelmének erősítését.

Végül hangsúlyozom: a szakértő nem attól lesz szakértő, hogy mások kinevezik, vagy valaki elhiszi magáról, vagy másokkal elhitei, hogy ő a szakma mestere, hanem attól, hogy akik véleményét kérték, szakértelmét igényelték, látják, tapasztalják: érti a dolgot és támaszkodhatnak rá.

Dr. Barna Géza
ny. alezredes,
a szerkesztőbizottság tagja

Pályázati eredmények

A Magyar Honvédség vegyivédelmi szemléltetése és a Magyar Hadtudományi Társaság vegyivédelmi szakosztálya által az 1994-es évre közösen meghirdetett pályázat sikeresen befejeződött, célját elérte. A beérkezett pályamunkák tartalmukban és formájukban megfeleltek a követelményeknek. Hatékonyan elősegítették a vegyivédelmi biztosítás elméleti és gyakorlati kérdéseinek további tisztázását, a kiképzés hatékony módszereinek kimunkálását és elterjesztését, a vegyivédelmi (gázvédelmi) szolgálat történetének kutatását.

A pályamunkák elbírálása a vegyivédelmi szemléltetés és a vegyivédelmi szakosztály által felkért független személyek pontozásos rendszerében történt melynek alapján:

I. díjat nyert (30 000 Ft):

A várható sugárhelyzet és sugárfelderítés kapcsolata nukleáris kibocsátással járó atomerőművi balesetknél című pályamunka. Szerzője: Kovács Tibor mk. őrnagy, BJKMF, vegyivédelmi tanszék.

II. díjat nyert (20 000 Ft):

Emlékeztető az alapkiképzés során levezetésre kerülő vegyivédelmi nap végrehajtására című pályamunka. Szerzője: Pálincás Gyula szds. 2. KKP vegyivédelmi főnökség, valamint

a Kiképzés és ami mögötte van című pályamunka. Szerzője: Grünwald Imre alezredes, ZMKA vegyivédelmi tanszék.

III. díjat nyert (10 000 Ft):

A vegyi-, sugár-, tűzhelyzet felmérése, mint a vegyivédelmi biztosítás egyik alrendszere című pályamunka. Szerzői: Meglécz Miklós mk. ezds. és Balczó Béla őrnagy, SZCSP VVF-ség, valamint

A légvédelmi rakétacsapatok vegyivédelmi biztosításának vezetése című pályamunka. Szerzője: Kiss Károly alezredes, ZMKA vegyivédelmi tanszék.

Különdíjat (10 000 Ft-ot) kapott:

A Magyar Királyi Honvédség vegyicsapatai 1920—1944 között című pályamunka. Szerzője: Horváth Csaba őrnagy, ZMKA tudományos osztály.

Emléklapot kapott

A szervezészerű tűzoltóalegységek szakharcászati tűzoltási gyakorlatai végrehajtásának módszerei, tapasztalatai című pályamunkáért Csutorás Gábor őrnagy, a 87. Bakony hc. hel. e. vegyivédelmi főnök.

A tűzvizsgálat, mint a hatékony tűzvédelmi tevékenység része című pályamunkáért Márkus József százados, a 2. KKP főtitkje.

Gondolatok egy új típusú vegyi-, sugárfelderítő komplexus kialakításának elvi lehetőségeiről című pályamunkáért Balczó Béla őrnagy, az SZCSP vegyivédelmi főnökség hadműveleti főtitkje.

Az egység vegyivédelmi főnökének teendői a nem vegyi fegyver eredetű vegyiveszély elleni védelem érdekében című pályamunkáért Havai Gábor alezredes, az MH SÉTFK adatbáziskezelő és -elemző osztályának vezetője.

Az MH vegyivédelmi szemléltője a pályamunkák hasznosítására felkérte

— dr. Meglécz Miklós mk. ezredes és Balczó Béla őrnagyot az általuk benyújtott pályamunkák tudományos munkaként 1995. október 1-jéig történő részletes kidolgozására, valamint kétórás vitaindító előadás megtartására továbbképzési csoportjai foglalkozásán,

— Balczó Béla őrnagyot, az általa benyújtott pályamunka tudományos munkaként 1995. október 1-jéig történő részletes kidolgozására,

— Horváth Csaba őrnagyot, Grünwald Imre alezredes, Havai Gábor alezredes, a benyújtott pályamunkák témájából cikkírással és a vegyivédelmi szemléltetés részéről kijelölt bírálóval történő egyeztetés után az Új Honvédségi Szemlében történő publikálásra,

— Kiss Károly alezredes, Horváth Csaba őrnagyot, Márkus József századost, Csutorás Gábor őrnagyot, Kovács Tibor mk. őrnagyot benyújtott pályamunkáik témájából 1995. március 1-jéig történő cikkírással és a vegyivédelmi szemléltetés részéről kije-

lőtt bírálóval történő egyeztetés után az 1995. évi Vegyivédelmi Évkönyvben történő publikálásra,

- a ZMKA vegyivédelmi tanszékének vezetőjét *A légvédelmi rakétacsapatok vegyivédelmi biztosításának vezetése, valamint Az egység vegyivédelmi főnökének teendői a nem vegyi fegyver eredetű vegyiveszély elleni védelem érdekében* című pályamunkák tananyagba való beépítésére,
- a BJKMF vegyivédelmi tanszékének vezetőjét *A tűzvizsgálat, mint a hatékony tűzvédelmi tevékenység része és a Szervezetszerű tűzoltóalegységek szakharcászati tűzoltási gyakorlatai végrehajtásának módszerei, tapasztalatai* című pályamunkák tananyagba való beépítésére,
- a KLKF és SZRTF vegyivédelmi szaknárait az *Emlékeztető az alapképzés során levezetésre kerülő vegyivédelmi nap végrehajtására* című pályamunka tananyagkénti alkalmazására.

A katonai kerületek vegyivédelmi főnökeit:

- *Az egység vegyivédelmi főnökének teendői a nem vegyi fegyver eredetű vegyiveszély elleni védelem érdekében,*
- *A tűzvizsgálat mint a hatékony tűzvédelmi tevékenység része és*
- *A várható sugárhelyzet és a sugárfelderítés kapcsolata nukleáris kibocsátással járó atomerőművi baleseteknél*
című pályamunkák továbbképzésük keretén belüli feldolgozására.

Úgy gondolom, a pályázatok eredményeinek hasznosítására vonatkozó felkérés példaértékű a Magyar Honvédségen belül. Szakszolgálati ágazatunknál első ízben történt meg a tudományos eredmények közvetlen gyakorlati hasznosítása.

Dr. Simon Ákos

mk. ezredes,

a vegyivédelmi szakosztály elnöke

Lennart Souchon

Biztonságpolitika és stratégia a 21. század kezdetén*

A szerző a jelenlegi és a jövő század elejére várhatóan kialakuló globális biztonsági és veszélytényezők elemzése alapján vázolja a konfliktusok megelőzését, elkerülését, illetve felszámolását célzó alapelveket. Kiindulópontja az, hogy a kétpólusú katonai konfrontáció megszűnésével a nemzetközi kockázatok sokasága került felszínre. Afrika, Ázsia és Latin-Amerika számos régiójában a konfliktusok továbbra is napirenden vannak. A környezet és az erőforrások fokozódó pusztulása, a tömegpusztító és a legfejlettebb technikai színvonalat képviselő fegyverek alkalmazásával vívott háború hosszú távú veszélye és az ezt követő tömeges migráció eshetősége miatt új megoldásokat kell keresni. Erre a hidegháborúból itt maradt intézmények — a NATO, a NYEU, az ENSZ — csak korlátozottan és időszakosan hatékonyak. Ezért a „kivülállóknak” el kell kötelezniük magukat a konfliktusok korai felismerésére, megakadályozására, korlátozására és megszüntetésére. Szükséges továbbá a régiókon átvélt kooperáció, a hatékony intézményes keret, valamint a megfelelő nemzetközi jog kialakítása.

A katonai és a globális politikai tényezők elemzésére támaszkodva — mivel az eddigi filozófiák, stratégiák és koncepciók a meglepő politikai átalakulást követően elértéktelenedtek — a nemzetközi kapcsolatok alakítására új elképzeléseket kell kialakítani. Meg kell határozni a nemzetközi biztonságpolitika számára a lehetséges következményeket és ezekből le kell vezetni a célokat egészen az együttműködésen és kényszerítő körülményeken nyugvó válság- és konfliktuskezelés, valamint a katasztrófaelhárítás koncepcionális feladatainak megjelöléséig. Az ilyen hosszú távú biztonságpolitikai cselekvési mód nélkül nem jöhet létre új világrend, nem beszélve a béke korszakáról — még Európában sem.

□ A kockázati tényezők vizsgálata alapján a következők állapíthatók meg:

1.) A Varsói Szerződés monolitikus fenyegetését olyan új fenyegetések sokasága váltja fel, amelyek jobbra katonai intézkedéseket követelnek. Ezek az alábbiak:

- az egykori Szovjetunió nukleáris potenciálja négy utódállamra van elosztva, és kevésbé áttekinthető ellenőrzés alatt áll;
- a műszakilag csúcsszínvonalat képviselő fegyverek továbbadását nem lehet megakadályozni: polgárháborúk zajlanak a FÁK periferiáján elhelyezkedő államokban;
- a Balkánon dúló agresszió ellenőrzés nélkül folytatható;
- a feszült közel-keleti helyzet és a nemzetközi terrorizmus továbbra is akadályozza a sikert a regionális békefolyamatban;
- potenciálisan fenyegető rendszerek állnak fenn Iránban, Észak-Koreában a Magreb-országokban és a harmadik világ számos más államában.

2.) Jelentős konfliktuslehetőséget tartalmaz az egykori Varsói Szerződés tagál-

* Megjelent az Europäische Sicherheit című folyóiratban 1994-ben

lamainak társadalmi és gazdasági helyzete, a harmadik világ sok államának túlnépesedése és cszálta a szegénység ördögi köre valamint a környezet és a tartalékok pusztulása. A népességnövekedéshez a szegénység, a munkanélküliség és a városiasodás, továbbá a korlátozott vízkészletek és a mezőgazdasági hasznosításra alkalmas területek csekély gazdasági és társadalmi előfeltételt teremtenek. Ehhez járul a szegény országokból a gazdag országokba megindult bevándorlás, amely a befogadó országokban belpolitikai feszültségekhez vezet.

A sokat idézett „*iszlám válságövezet*” nem számít döntően új kockázati tényezőnek. A Magreb-országoktól Indonéziáig húzódó, kétségtől létező iszlám államok láncolata a nyugati befolyás ellen orientálódik. Hamis azonban az a nézet, amely az iszlám világot a nyugati világ számára új veszélyként állítja be. Nincs iszlám fenyegetés, jóllehet az iszlám fundamentalizmus a nyugati értékek ellen irányul, társadalmilag azonban visszafelé tekintő, nélküli a műszaki innovációs készséget és semmi esetre sem expanzionista.

3.) *A nemzetközi kábítószerek-bűnözés, az értékhátár nélküli pénzügyi tranzakciók, a termelő- és munkahelyek nemzetek fölötti válsága* olyan alapvető kényszer hoz létre, amely messze túlnő az egyes államok intézkedési keretein. A fontos döntések nemzetek fölötti válsága megvonja az államtól a lényeges befolyásolási és ellenőrzési lehetőséget.

Ezek azok a „fenyegetések”, amelyek első pillantásra is tovább élnek, elemezhetők és értékelhetők a biztonságpolitika eddig érvényes elképzelései alapján és meglévő eszközeivel.

Annak érdekében, hogy valamennyi szempontot bevonjunk az elemzésbe és kifejllesszük a megfelelő stratégiákat, ki kell terjesztenünk a biztonság fogalmát a pénzügyi, a gazdasági, a társadalmi, a katonai és a környezeti tényezőkre; tekintettel kell lenni az egyes országok lehetőségeiből adódható esélyekre, kocká-

zatokra, gátló és kényszerítő tényezőkre, be kell vonni továbbá a vizsgálatba az átalakulás állandó és kétoldalú kölcsönös függésen alapuló elemeit.

□ *A jövődó stratégiájának egyaránt figyelembe kell vennie a fejlődést és annak kölcsönhatásait, amelyek egy-egy régió gyakran túlmutatnak, dinamikusak és asszinkron lefolyásúak. Ilyenek a következők:*

1.) *A környezet és az erőforrások belpolitikai és nemzetközi tevékenységeket kapcsolnak össze és hatással vannak a nemzetközi biztonságra. A víz nincs tekintettel a nemzeti határokon (példá erre a Nílus, a Jordán, az Eufrátesz, a Tigris stb.), és számos régióban vitát okoz és konfliktust idéz elő. A vízgazdálkodásra és a vízi energia hasznosítására a határokon „túlmutató” módon kell megoldást találni.*

2.) *A nemzetközi bűnözés túllép a nemzeti kereteken. A drogokat a szegény régiókban állítják elő, és elsődlegesen a gazdag országokba viszik piacra. A drogkereskedelemből származó, kiterjedt pénztőke — nagyságát tekintve megegyezik a világ valamennyi állama védelmi költségvetésének összegével — hatalmi eszközként ellenőrizhetetlen.*

3.) *Az ipari országok a technikai forradalom folyamatának közepe között vannak. Amikor a hatvanas évek végén Onaszisz görög hajótulajdonos magánjachtjának fedélzetéről magas technikai felkészültséggel világszerte tartályhajók egész flottáját irányította, ez még szenzációszámra ment. Ma elvileg egy laptoptal — amely műholdas összeköttetéssel rendelkező telefonnal és faxszal van összekapcsolva — hasonló technikai előfeltételeket lehet megteremteni. A technológia továbbá piaci előnyt is jelent. A transznacionális cégek kivonják magukat a nemzeti törvénykezés hatálya alól azáltal, hogy nagyfokú decentralizációt hajtanak végre: ez csak a modern kommunikáció által biztosított kapcsolatokkal lehetséges. A nemzetközi*

zi pénzpiacok megszorítások nélkül átutalásokat hajtanak végre, nem szólva az elektronikus úton továbbított átutalások hatalmas tömegéről. A pénzpiacok — a törvényhozó, a végrehajtó, a bírói hatalom, valamint a sajtó mint hatalmi ág mellett — a *nemzetek feletti „ötödik hatalmi ág”* formájában működnek. A pénzpiacok a biztonságpolitikában is a politikai történések mozgatórugóivá váltak.

4.) *Az elvándorlás, a migráció okai* különösen akkor válnak érthetőkké, ha a szegénységet nem csupán élelmiszerhiányként, hiányzó ruházat, lakás vagy képzésként, hanem ezek *társadalmi vetületeiben* is értékeljük. Az elvándorlás jelenleg közvetlenül a polgárháborús területeken következik be és elsődlegesen regionális hatásokat fejt ki, *s csak akkor terjed túl a régió határain, amikor „valamely szuverén hatalom” büntetett követ el a lakosság, a környezet vagy a nemzetközi összefüggésekben értelmezett erőforrások ellen. Ekkora „szuverén hatalom szuverenitásának” nem lenne szabad külső erők beavatkozása ellen védelmet élveznie.*

5.) *A fegyverkereskedelem gyakran belpolitikai tényezőktől függ. Így számos posztkommunista gazdasági rendszerű ország az energia és a nyersanyagok mellett fegyvereket is exportál. Hasadóanyagok eladása, hordozóeszközök és fegyverek elszaporodása figyelhető meg. Az Európa keleti és déli részén dúló polgárháborúk, valamint az államok közötti konfliktusok azt a veszélyt rejtik magukban, hogy a meglévő hagyományos eszközökkel is óriási pusztítást lehet előidézni. A modern hordozóeszközökkel s a tömegpusztító fegyverekkel megvívott háborúk a jövőben nagyobb távolságokat foghatnak át, nagy pusztítóerejűek és hosszabb időtartamúak lehetnek. Az adott térségben idegen erők hatása ebben az esetben elveszhet: a külső mérséklő erők válság-megelőző beavatkozása kiszámíthatatlan öngyilkos reakciót is kiválthat.*

6.) *A belső és a külső biztonságot nem lehet egymástól elválasztani, s a biztonságot*

nem lehet felosztani nemzeti, regionális vagy nemzetközi területekre. Két nézőpont figyelemre méltó: egyrészt az, hogy a belpolitikai biztonságot regionális és nemzetek feletti erők megsérthetik. Minél inkább fölényben vannak a nemzeti megfogalmazás tényezői a demokratikusan megfogalmazottakéval szemben, annál konfliktusterheesebb a helyzet. Az államokon belüli válságok keletkezése, különösen a kisebbség önrendelkezési és szuverenitási törekvésének hatása ezért elhanyagolhatatlan tényező: ezeket önálló faktorként kell bevonni a stratégiai elemzésbe. Másrészt a belpolitikai döntések hatása befolyásolja a nemzetközi kapcsolatokat. A szegénység, az etnikai polarizálódás, a nemzeti kérdés ugyancsak az állami politika elemei. Ugyanígy gyakran túlnőnek a határokon a gazdasági, a politikai, etnikai és a vallási feszültségek, a belpolitikai döntések hatnak a szomszédos országokra, ezáltal a nemzetközi kapcsolatokra.

A fokozódó nacionalizmus és belátáhatatlan kölcsönhatásrendszere a belpolitikában és a nemzetközi biztonságban megváltoztatja a politikai földrajz jelentését, *a stratégiai helyzetben az állandó elemek mellett szűrke zónákat hoznak létre.* Közép-, Dél- és Kelet-Európában állami struktúrák roppannak szét etnikai és vallási konfliktusok miatt. Nyugat- és Kelet-Európa, valamint Elő- és Dél-Ázsia Közép-Európa és Közép-Ázsia politikai térségeivé táguznak.

A nyugati ipari államok a műszaki forradalom kellős közepén tartósan erős — a konkurencia részéről fennálló — nyomás alatt vannak. A közép- és a kelet-európai cégalapításoknak nemcsak versenyképes termékeket és szolgáltatásokat kell nyújtaniuk, hanem ki kell tölteniük azt a rövid időközt, amelynek elmúltával a nyugati cégek a technikai innovációjuk alapján új termékeket tudnak kínálni. A helyzetet súlyosbítja az a körülmény, hogy az Európai Közösség a nem tagállamok előtt székervárnak mutatkozik: kontingentálja a kritikus területekről érkező importot, vagy védővá-

mokkal utasítja el azt. A gazdasági reformok csődjé a politikai reformok zátonyra futásával fenyeget, márpedig az autoritárius és nacionalista kormányok jelenlétének veszélye nyilvánvaló.

□ *A stratégiai helyzet új irányainak kialakításánál vannak állandó elemek. A Föld legnagyobb tengeri és szárazföldi hatalma, az Egyesült Államok (amely egyúttal az egyetlen fennmaradt nagyhatalom is) és az Oroszország közti konkurencia továbbra is fennáll, még akkor is, ha ezt jelenleg kooperációs intézkedések határozzák meg. A történelemből vett számos példából arra lehet következtetni, hogy a globális tengeri hatalom csak akkor tudja eredményesen ellenőrizni a szárazföldi hatalmat, ha az a stratégiaileg ellentétes partvidéken, a szárazföldi hatalom kontinentális partvidékén megőrzi katonai jelenlétét. Ha ezt lefordítjuk az Egyesült Államok példájára, akkor ebből az következik, hogy a csendes- és az atlanti óceáni partvidéken jelen kell lennie.*

Az Egyesült Államok stratégiaileg ellentétes partvidékén helyezkedik el Japán és Németország, e két legfontosabb partnerállam. Mindkét állam esetében párhuzamosságok is mutatkoznak. Mindketten a legutóbbi háború fő vesztesei, egy évtizedig nem rendelkeztek haderővel, nincsenek nukleáris fegyvereik és a világ gazdaságilag leghatalmasabb államai közt vannak. Az Egyesült Államok fő törekvésének kell lennie, hogy ezekben az országokban megőrizze jelenlétét. Ha a tétel fordítottját vesszük figyelembe, akkor látjuk, hogy Németország és Japán az egykori Szovjetunió területén fennmaradt jelentős nukleáris potenciál tekintetében, valamint a fegyverek és technológiák sokasodásának veszélye miatt továbbra is rá van utalva az USA — mint szövetséges — hadászati védelmi garanciáira. Ezáltal a kölcsönös hadászati érdek erősíti a két állam között hagyományosan kialakult köteléket, amely stratégiai állandó elemnek tekinthető.

A nemzetközi jog előíranyozza a békefenntartás, az emberi jogok, a kisebbségvédelem és a környezet megóvása terén az államok közötti szorosabb jogi kapcsolatok kialakítását. Ennek ellenére a szuverenitás — amely még a vesztfáliai béke korából származóan a nemzetközi jog fölérendelt alapelve — megtiltja az államok belügyeibe való beavatkozást. A nemzetközi jognak a jövőben más jogi ismeretanyag után kell orientálódnia. A népek szuverenitása fontosabb, mint a diktatúráké! Ezért kell a humanitárius intervenció komplexumának a nemzetközi jogban gyökereznie. Mindaddig azonban nem beszélhetünk a nemzetközi jog továbbfejlesztéséről, amíg az egyes országokban a tudati tényezők nem tolerálják, hogy nemzetközi jelentőségük miatt az előbb említett területek nem csak „belügyek”, és ezért az ENSZ irányelvekkel beavatkozhat. A nemzetközi jog — mint megélt normarendszer — ezáltal a nemzetközi politika gátló tényezője marad.

□ *A 21. század kezdetén világosan körülhatárolt elképzeléseket, koncepciókat kell kifejleszteni a biztonságpolitika, a hadászat és a haderők számára. A koncepcióknak az alábbi rendezőelvek szerint kell létrejönniük: stabilitás és biztonság a nemzetközi kapcsolatokban, több figyelem az emberi jogokra és a válságmegelőzésre — beleértve a tömegpusztító fegyverek és hordozóeszközök növekvő mennyiségének korlátozását.*

Meg kell határozni a kooperatív és kényszerítő politika érdekeit szolgáló intézkedéseket és módszereket, hogy diplomáciai, gazdasági, humanitárius és katonai eszközökkel befolyást lehessen gyakorolni a keletkező válságokra és konfliktusokra, a polgárháború, a terrorizmus és másfajta agressziók ellen irányuló intézkedések formájában; a harmadik világban meglévő szegénység és rombolás elleni fellépésre, a környezet és az erőforrások védelmére; a nemzetközi joghoz való igazodás céljából az

emberi jogok, az önrendelkezés, a kisebbségek jogai, a békefenntartás, valamint katasztrófák esetén a rendszeres nemzetközi segítségnyújtás révén.

A haderőknek az új körülményekhez való alkalmazkodására érvényes az angol haditengerészet egyik mondása: „Ahhoz, hogy egy hajót megépítsenek, három év kell, ahhoz, hogy egy haditengerészet létrejöjjön, három generáció szükséges”. Ezt nehezen lehet megcáfolni. Ebből az axiómából következik, hogy a szárazföldi, a légi- és a haditengerészeti erőknél foganasítandó mindenféle intézkedésnél tekintélyes időtávokat kell figyelembe venni. Hangsúlyosabban fogalmazva: ha ezeket az intézkedéseket még ma meghozzák, csak néhány év vagy évtized után éreztetik hatásukat. A bőkezűen adagolt pénz sem képes rövid idő alatt megrendelésre kialakított hadsereget létrehozni. Ezenkívül túlságosan nehéz megállapodott értékkapcsolatokat, katonai motivációt, pszichikai stabilitást elérni, amely párosul a hadseregben a kívánt katonai képességekkel.

A hidegháború időszakában a NATO-ban az a nézet érvényesült, hogy a reakciókészséget, a harci erőt és a kitarthatást korlátozott eszközökkel azonos időben optimalizálni kell. Ezzel szemben ma valamennyi nemzetközi alkalmazást speciális körülmények között kell előkészíteni. Ebből az is következik, hogy a nemzeti haderők készségeit részlegesen kell optimalissá tenni. Mivel az USA-n kívül egyetlen nemzet sem tudja valamennyi operatív készségét azonos szinten tartani, ezért a nemzetközi együttműködés kényszerítő szükségyszerűség.

□ A fenyegetésre (agresszív támadásra) irányuló hadseregstruktúra korszaka — amely páncélosokkal megerősített magasabb egységekre szerveződött — már a múlté. A hadsereget a jövőben bizonyos konkrét feladatokra szervezik és méreteit a feladatnak megfelelően alakítják ki. A rugalmasság és a mozgékonyág elengedhetetlen követelmény.

A válságmegelőzés keretein belül meghozandó intézkedések az új stratégia központi kérdését alkotják. A preventív feladatok hovatovább túlsúlyba kerülnek.

Ez a gondolatment a Bundeswehr számára az alábbiakat jelenti:

- meg kell őrizni a területvédelmi képességet;
- a hadművelleti tervezést véglegesen meg kell szabadítani a regionális gondolkodásmódtól;
- meg kell vizsgálni milyen katonai képességeket igényelnek a kockázati tényezők;
- rugalmas tervezőeszközöket és -egységeket kell létrehozni;
- a haderőt mozgékony, jól felszerelt és a harc igényeinek megfelelően kiképzett egységekből kell összeállítani, amelyek multinacionális szervezetekben is működőképeseek;
- lehetővé kell tenni a katonai egységek kölcsönös alárendelését és vegyes alkalmazását a katonai szövetségben belül;
- olyan, választható variációkból álló hadművelleti tervezést kell megvalósítani, amely a politika számára döntési lehetőséget nyújt;
- a hadsereg nemzeti vezetését fenn kell tartani, egyidejűleg biztosítani kell a vezetés törzsek magas szintű integrációját.

Az európai államok többségében javában folyik a hadsereg szervezetének hozzáigazítása az új normákhoz. A hadászati elemzőknek ebben a helyzetben hozzá kell járulniuk ahhoz, hogy a haderők képességeit az aktuális adottságoknak megfelelően — a területvédelem nemzeti feladatain is túlmutatva — a multinacionális alkalmazás irányában formálják.

A fegyverzet-ellenőrzést és a fegyverzetek leszerelését is egyeztetni kell. A kiegyensúlyozott hadipotenciál alapján álló klasszikus fegyverzet-ellenőrzési intézkedések veszítettek jelentőségükből, globálisan pedig hovatovább elképzelhetetlenek.

□ A biztonságpolitikai lényeges tendenciái, tényezői, és kockázatai a 21. század kezdetén — absztrakt síkon — világosan felismerhetők. Ennek alapján a hadműveleti elemzés első lépéseként az alábbi területekre kell koncentrálni:

1.) A globális kockázati tényezőket sokrétűségükben és kölcsönhatásukban, rendszerszerűen kell megragadni, valamint a válságok megakadályozására és a konfliktusok megoldására eljárásokat kell kifejleszteni. A merev hadműveleti tervek és haderőszerkezetek azonban korlátozzák a cselekvést, ezért a különböző lehetőségek közti választást elő kell készíteni a biztonságpolitikai síkon meghozandó döntésekhez.

2.) Alapvető elképzeléseket, célokat és feladatokat kell újonnan kimunkálni az intézményesített válságkonfliktus- és katasztrófamenedzselés számára. A kül- és a katonapolitikai szempontok kialakításakor különösképpen figyelembe kell venni a gazdasági, a pénzügyi, a társadalmi kérdéseket, az egészségügyi ellátást, valamint az erőforrásokat és a környezetet.

3.) A haderőt a válság korlátozására és lezárására alkalmas eszközzé kell fejleszteni, a legszükségesebb mértékű alkalmazás mellett. Idetartozik a haditengerészet és az azt támogató légierő, beleértve ezek hadászati tervezőkéességét is. Ezek, mivel nemzetközi vizeken állomásoznak, különösen hatékonyan alkalmazhatók — együttműködve vagy nyomást gyakorolva — a válságok megelőzésében. A levegőben vagy a szárazföldön telepített felderítőeszközök a válságok korai felderítésében, illetve a különböző jellegű alkalmazások alapjainak megteremtésében játszanak szerepet.

4.) A fegyverzet-ellenőrzés, a leszerelés és a bizalomerősítő intézkedések továbbfejlesztendők. A fegyverkorlátozást és a fegyverzetpotenciál ellenőrzését globális szinten kell meghatározni és az eljárásokat meg kell tervezni.

5.) Az államok szuverenitását a nemzetközi jog alapján korlátozni kell különösen

ott, ahol az agresszor vagy terrorista államok ellen intézkedéseket kell tenni, vagy az emberi jogok védelme, a kisebbségi jogvédelem, a környezet és az erőforrások védelme az elérendő cél. Szükség van nemzetközi bíráskodásra, amelynek keretében a korábban megnevezett jogi értékek bírói úton is megvédhetők. A nemzetközi bíráskodásnak az Egyesült Nemzetek Szervezete által kibocsátott szankciókhoz kell igazodnia, amelyek szélsőséges esetben — az érintett államok ellentétes akarata ellenére — humanitárius beavatkozást is magukba foglalhat. (Ennek a követelésnek az esélyei inkább kérdésesnek tekinthetők.)

6.) Meg kellene fontolni az ipari országok részéről a protekcionista kereskedelmi politika növekvő térhódítását, mivel éppen ez a politika kényszeríti a fejlődő országokat arra, hogy a környezettel és az erőforrásokkal rablógazdálkodást folytassanak.

7.) Végezetül a biztonságpolitika tényezőit és említett alapelveit nyilvános vitában kell értelmezni. Németországnak a jövőben nem csak pénzügyi terheket kell viselnie. A nemzetközi felelősség oszthatatlan, tehát nem osztható fel kockázatos és kockázatmentes övezetekre. Ezért a német katonai kontingenseket korlátozott méretekben készenlétben kell tartani, ezeknek a kontingenseknek a politikai döntéseknek megfelelően — a szövetségesekkel együtt, a nemzetközi kötelezettségvállalás keretei között — kell tevékenykedniük. Itt semmiféle nemzeti, elszigetelt német eljárás mód nem jöhet szóba. Éppen ellenkezőleg: a ma ismert kockázatokat és a jövőbeni konfliktusokat globális szinten a katonai akciókban német részvétellel kell kezelni. Az európai egység lényegében a terhek elosztásán alapszik. Az erősebb partnerállamok nagyobb feladatokat vállalnak: a kockázati területeken fennálló teherelosztás német közreműködés nélkül nem sikerülhet tartósan Európában.

Aus dem Inhalt

Der Verfasser des ersten Artikels bietet einen Überblick über die Friedenserhaltungstätigkeit der Organisation im Zusammenhang mit dem Gipfeltreffen der KSZE in Budapest im Dezember 1994.

Die Studien in der Spalte Militärwissenschaft — Militärwesen behandeln die Themen; Militärische Verteidigung, Auswirkung der Kernwaffen auf die militärische Denkweise und die Gefechtshandlungen, Die Struktur des Luftverteidigungssystems und Fragen des Umweltschutzes.

Andere interessante Artikel aus der Nummer: Terrorismus, Erfahrungen des Krieges in Afghanistan, geistliche Bedingungen des Beitritts der NATO, Methoden des Amerikanischenglischkurses sowie anlässlich des 50-sten Jahrestages des Abschlusses des zweiten Weltkrieges der Artikel unter dem Titel Der Sturm Berlins und das Ende des Krieges in Europa.

Content summary

The writer of the first article in the publication deals with the peacekeeping activity of OSCE in connection with its summit meeting held in December 1994, in Budapest. Essays published in the *column of military science-military affairs* deal with defence and the reform of the armed forces, the impact of atomic weapons on the military way of thinking and military actions, structure of the air defence system, and questions of environment protection.

The essays about terrorism, war experiences in Afghanistan, intellectual prerequisites of joining NATO, methods of the American Language course, and the publication: *The 50th Anniversary of Offence of Berlin and the End of European Wars*, published in other columns may seem to be interesting.

Содержание номера

В первой статье номера автор рассматривает организационную деятельность миротворческих сил в связи с встречей на высшем уровне Договора Европейской Безопасности и Сотрудничества, прошедшей в Будапеште в декабре 1994 года.

В разделе военная наука - военное дело опубликованы статьи занимающиеся военной обороной и военной реформой, влиянием атомного оружия войск, структурой ПВО и вопросами охраны окружающей среды.

Из остальных разделов номера могут представить интерес, рассматривающие вопросы терроризма, уроки войны в Афганистане, теоретические условия присоединения к НАТО, методику курса американского и английского языков, далее в связи с 50-летием окончания 2 мировой войны, статья о штурме Берлина и завершении войны в Европе.

Tisztelt Olvasó!

A Magyar Hadtudományi Társaság
mintegy 140 szerző közreműködésével elkészítette

a Hadtudományi Lexikont

A kétkötetes, több mint 1600 oldalas mű közel 5000 címszót
(4000 szócikket és kb. 1000 utaló címszót) tartalmaz.

Bemutatja a klasszikus hadtudomány fogalomrendszerét,
azon túlmenően a biztonságpolitika, a rendvédelem,
a védelemgazdaság, a határőrizet és -védelem,
a hadtörténelem, a vám- és pénzügyőrség,
valamint a tűzoltóság területeit.

A Hadtudományi Lexikonban szereplő fogalmak a szócikk
után öt nyelven (angol, francia, német, olasz, orosz) olvashatók.
Így a Hadtudományi Lexikon hatnyelvű értelmező szótár funk-
cióját is betölti. Ez nagy segítséget nyújt a használatnak a nyelv-
tanulásban. A lexikon teljes anyaga megjelenik CD lemezen,
ami a két kötet számítógépes felhasználását is lehetővé teszi.

Rendelje meg a Hadtudományi Lexikont!

Megrendelőlap a társaság titkárságán beszerezhető

Megrendelését juttassa el az alábbi címre:

Magyar Hadtudományi Társaság, 1581 Budapest, Pf.: 15.

Tisztelettel:

*A Magyar Hadtudományi Társaság
elnöksége*